

Tehát nincs kiút? Ennyire egyedi esetre redukálódik mindig a nemzet, s az ország, s az emberiség mega-sorsa is? A nagy, a fontos döntések, ítéletek átgondolásának, meghozatalának háttere csupán az lehet: nem is foglalkozhatunk mással, mint önmagunk pillanatnyi (lelki)állapotával, ha személyes létünk szüntelenül dübörög, mint valami agydaganat, sistereg, mint a tengerhang a kiszáradt kagyló fülében; azzal, ami lelkileg nonstop gyöttelem és fizikailag alig szűnően fáj. Rossz, alkalmatlan hordozói vagyunk valaminek, ami alkalmatlan, rossz, gyarló létünk nélkül soha nem lett volna, össze nem gyúl és fel nem türemlik. Mi és az idő: kicsiben egy-egy életnyi – egészében ez a behemót, hormonzavaros, Alice-lelkű Pandora egy kozmikus Gulliver-meséből, ez a befejezhetetlen Óz-beli utazás a történelem. Isten bábszínháza. „Gloria in excelsis...!”

Ennek a matinészenáriumnak már legfennebb része lehet az a másik. Ezen a szinten „a világ csodás, mert jól vagyok; a kozmosz is kevés, mert meghalok.”

Felhúzódom a kakasülömré Petőfi mellé, Arany helyére, Adyval bosszankodni, és figyelem a Nap útját: a Nap járását. A Nap mindig a kecskeméti öreg templom nagyharangja után ballag a történetek, anekdoták, magvas megjegyznivalók irányán abban a bizonyos virtuális könyvtárban, mely Korvina előtti, Korvina utáni és Korvina helyetti. Ahogy Kós Károly mondta volt: sok bolondságot elkövettek őseink, az ilyen-olyan nemzetségek, ezért a köves, a krumpliköves, epeköves, faragott köves földért. Főleg mindig egymással volt bajuk Krisztus előtt és Mohács után. Mással inkább megfértek. Megosztottak. Mint Toldi a hazai cipóba sütött célirányos aranyküldeményen.

Szemlélet, vagyis „célracionalitás” kérdése, hogy Heródes darabontjai feldarabolták az aprószenteket, s még ők mondják el, hogy történelmi szükségszerűség vala: ők mint jók megakadályozták, hogy ha netán csecsemők közé keveredett volna egyetlen Heródesnek-rossz „bad-boy”, azt kiszűrték, alkalmatlanná tették? Nem, a dolgok sosem voltak és sosem lesznek ennyire dialektikusan elrelativizálhatók, agyonrelativizálhatók. Ha ebből világtörténelemre vetíthető, alkalmazható szentenciát szeretnénk fejleszteni – nos, akkor még egy működő elmeegógyintézetben is több mint rendszere van a kitörésnek s a nyugalomnak ehhez képest! Akkor azt kell inkább tisztázni, hogy a jó sziget, buborék, esetleges, izolált, ideiglenes, múltó állapot egy nagy és folyamatosan tartás rosszban, vagy fordítva? – Addig is gyakorlatilag működik a dolog. „Eljön a mi időnk” – véli reménykedve vagy fenyegetően a mindenkori eleven erőporszem, erőatom és egyik vagy másik mögé tömörülve, felsorakozva, alkotja azt a gyönyörű rajzát az üveglapon a vasreszeléknek, mely a mágnes plusz és mínusz sarka között azonnal felveszi a maga tornaalakzatait. És valóban eljön. Mert az emberi dolgoktól nem idegen egy ilyen lüktetés. Hol a babiloniak vonulnak be, hol a niniveiek vonulnak ki. Az egyiptomiak, görögök, parthuszok, rómaiak, guelfek, ghibellinek, spanyol és foltozott irhájú német zsoldosok, gurkák, szenegálok, a kuomintang, a bitang, a vörösek, a valamivel fehérebbek, vörös és fehér, vörös és fekete lovon, felvirágozva, dzsipen, téharmincnégyesen, shermanon, tigrisen és Eufráteszen, vas- és rongyosgárdáskodva, rongyos malasztta ázva, vietnami dzsungelnövényzet-töviskoszorúval a vaskalapjukon, burnuszra tekert gyújtózsínórral... Ez maga a hétvégeken belépti díjért nemzetközi Feszty-körképeket látogató történelem, valódi veszélyességi pótlékkal. Néha magukról a hatáskörüket icipicit túllépő rendszekről az derül ki, hogy maguk is potenciális, virtuális túszerződő terroristák. Néhány vitítás, a tömeg hátrahőköl, hirtelen lángba borul a Pearl Harbour-maketten a mini- és papírmásé cirkálók nádfedele: Nix embertani kiállítás! Két kosár vajjas kenyeret követelünk és a fogva tartott túsok azonnali szabadon bocsátását!...

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

IX. évfolyam 5. szám

Kiadja a Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés),

Bognár Antal (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggyűjtés),

Sebeők János (környezet), **Szondi Bence** (tördelés), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wegner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Molnár Noémi**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncz Gábor, Kosáry Domokos,**

Lászlóffy Aladár, Radnóti Zsuzsa, Sánta Ferenc, Schwajda György, Konrad SutarSKI.

(tiszteltetbéli konzulensek). • Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. em. 16. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Rt. és az NH Rt.

ISSN: 1419-4082

Onnan nézek szerteszét 4.
(Lászlóffy Aladár rovata) borítóbelső

Előter

Radnóti Zsuzsa: Évadkörkép. 3

Baráthy György: Origami 8

Jakab Lilla: A babám az ágyamban fekszik
és mosolyog; Sumi-e 24

Lena K: A behódoltak imája 25

Rónai-Balázs Zoltán: Reggeli kutyák;
A nagyon piros busz 26

Rusz Sándor: Emberré válni 28

Patik László: Színpadmunkások 29

Gajdos Csaba: Mindentelen Mindenek 51

Ayhan Ey Gökhán: Halálvers;
Változatok Kafkára; Teaszöveg 60

Füzesi Magda: Vihar után; Alulnézetből 62

Falusi Márton: Halottaink előinek 63

Szilágyi Ákos: Párkák Háza 64

Tárlat

El Kazovszkij munkái
(a színes mellékleten)

Rubin Szilárd: Jégkockafényű díszletek 65

Hangírás

Hosszútávfutás
(Két felvonásban Görgey Gáborral) 67

Szóvár

Minya Károly: A Parti-csapda
és a Háy-dráma-szöveg 71

Hetedhét

Jean Baudrillard: A nihilizmusról
(Romhányi Török Gábor fordítása) 77

Álvaro Cunqueiro: A mór tükre
(Keszthelyi Nóra fordítása) 81

Svetislav Basara: Hamlet, remake
(b. pap endre fordítása) 85

Erdődi Gábor: Vénusz; Primavéra;
Az érzések zavarának időtlensége;
Testamentum 92

Szabó Csilla Judit: Havas reggelek
ÖRVÉNYlenek 94

Ablak

Téka

Bodor Béla: Veszteség-e A' fej-veszteség?
(Kármán József „dramatizáltt
történet”-töredéke)95

Deres Péter: Aktus és infarktus
(Mihai Măniuțiu: Aktus és utánczás)103

Zsigmond Andrea: Szárnyfelvarrás
(Hatházi András: A hetérák tudománya) .108

Király Nina: Lejegyzéstől az elemzésig
(A kortárs dráma irányvétele)114

Marion Wagner: Theater an der Ruhr
(A nap-világ-színház-világ-napra)120

Könyvleletek

Vincze Ferenc: Képregényes elmélet
(Scott McCloud:
A képregény felfedezése)124

Berek

Dr. Vancsura Rudolf: Az erdő és az ember 128

Pénzes sarok

Szlanka András: Vígszínházi részvény
. hátsó borítóbelső

Illusztráció: El Kazovszkij munkái
.7, 66, 76

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 15.

Pesti Kornél egy napja
(Kosztolányi alakmása tizenkét mai változatban)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

IX. évfolyam 5. szám

Drámatájak

Dzsán-panoptikum
avagy Archeszilóosz álma
(1983, Bp., Fiatal Művészek Klubja)

E számunk képzőművész vendége, a Kossuth-díjas El Kazovszkij Leningrádban, a mai Szentpéterváron született 1950-ben. 1965 óta él Magyarországon. 1970–1977 között festő szakon végezte el a Képzőművészeti Főiskolát. 1976 óta a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának és Művészeti Alapnak, 1978 óta a Képző- és Iparművészek Szövetségének tagja. Festészettel, installációval, performansszal, díszlettervezéssel foglalkozik.

Radnóti Zsuzsa

Évadkörkép

Az évad végi értékelések elsősorban az összes elkészült előadás szemszögéből vizsgálják az elmúlt szezont, ritkább eset, hogy csak a magyar drámabemutatókat emelik ki. Jelen írás ez utóbbira tesz kísérletet, de úgy, hogy vizsgálódása körébe vonja nemcsak a színre került jelentősebb kortárs műveket, hanem a fontosabb drámaköteteket is.

Kissé már eltávolodva a lezárult kőszínházi szezontól, egyre nyilvánvalóbb, ami talán a premier tájékán még nem volt ennyire érzékelhető: a 2006/2007-es évad legjelentősebb teljesítménye Spiró György *Prah* című tragikomédiája s annak színpadi megvalósítása a Radnóti Színházban, Valló Péter rendezésében, Börcsök Enikő és Schneider Zoltán játékaival.

Ha sorban olvasnánk Spiró elmúlt évtizedekben született drámáit a *Csirkefejtől* a *Prahig*, kirajzolódnának előttünk közelmúltunk kínkeserves történései és e történéseknek fontosabb szakaszai. Modern korunk modern krónikása ő. Napjainkban szinte az egyetlen színpadi szerző, aki folyamatosan, kihagyások nélkül képes erre a klasszikus irányultságú drámaírói teljesítményre. Egyre kevesebben vannak ugyanis olyan távlatos gondolkodású alkotók, akik az egyedi, egyszeri történeteken túlmutatva képesek mélyebb, általánosabb érvényű tendenciák megragadására, valódi köz-érzületek, közösségi ügyek színpadra fogalmazására. A mindenek feletti individuum korát éljük, a fiatalabb írógenerációkat – úgy tűnik – vagy egyre kevésbé érdekli a közösségek sorsa, múltunk és jelenünk közösen átélt, lényegi eseményei, vagy talán egyelőre még nem képesek fogást találni a társadalmi és történelmi léptékű jelenségeken. A populáris képi kultúra megállíthatatlan térnyerése és sikere az egyszeri, extrém, fordulatos, akciódús, véletlenekben és misztikus történetekben gazdag, mélyebb tartalom nélküli sztorikat preferálja.

A *Prahot* méltatói „tragikomikus abszurdnak”, „tragikomikus metaforadrámának”, „részleteiben realista, egészében jelképes” írásnak nevezték. Mindegyik megjelölés jelezni kívánta, hogy a színpadi történet elemelkedik a hétköznapi valóságtól, és napjaink általános, mondhatnám specifikusan magyar világlátását, életérzését, közérzetét fogalmazza meg. Már az egymondatos történet is sokféle jelentést sűrít magába: egy átlagosan nehéz körülmények között vegetáló házaspár férfi tagja megnyeri az ötös lottó főnyereményét, s a kezdeti eufóriából olyan, reális elemekből, félelmekből, rémképekből összeálló, ijesztő jövőkép bontakozik ki előttük, hogy inkább elégetik a szelvényt. S miközben végigjárják sorsuk e tragikomikus passióját, kibontakozik előttünk a rendszerváltás utáni majdnem két évtized sokféle anomáliája és nyomorúsága. Spiró provokatív, indulatokkal teli, sötéten szélsőséges satirikus alkotó, mint volt a maga korában Gogol, Bernard Shaw, Remenyik Zsigmond vagy az osztrák Thomas Bernhard.

A *Prah* megrendítő és riasztó állapotrajz egy vesztesre álló, veszteséget és veszteseket újratermelő, megzavarodott országról, ahol az állampolgárok

mindig a legrosszabbra gondolnak, mert rendszerint az üt be, a jövőkép sötét, a létbiztonság romokban, és az emberek indulatai az eget verdesik. A világ szerencsésebb tájain manapság egyre inkább a pozitív világkép a mérvadó, nálunk épp az ellenkezője. Ismét aktuálissá vált az az időnként felszínesnek, közhelyesnek tűnő megállapítás, hogy nemzetkaraktológiai jelenség ez a folyamatos és intenzív pesszimizmus, ez az örökös negatív, sikertelenségre hangozltság. Ez az érzet sugárzik nyomasztó erővel, szívszorítóan mulatságosan a *Prah* minden sorából, a Radnóti Színház előadásának minden pillanatából s az utolsó mondatokból, amelyek észrevétlenül szinte bibliai átokká növekszenek; válogatás nélkül szól ez az átok a nyertesek és a vesztesek, a haszonélvezők és az áldozatok ellen, minden és mindenki ellen, az egész világegyetem ellen, miközben maga a házaspár is okozója ennek a – tulajdonképpen maguk teremtetten – végzetes csapdahelyzetnek.

Az elmúlt szezonban még három örömteli, kiemelkedő siker fűződik három kortárs szerző nevéhez. Mindnyájan kölcsönmeséből, „kölcsönység”-ből írták önálló érvényű darabjaikat.

Tasnádi István *Finitója* Nyikolaj Erdmann *Az öngyilkosának* átírata, Hamvai Kornél egy kortárs angol szerző, Michael Frayn *Balmorálját* magyarította. Parti Nagy Lajos pedig Molière komédiáját, a *Tartuffe*-öt fordította át saját, szeniális színpadi nyelvezetével teljesen mai történetté, miközben pontosan megtartotta az alapmű cselekményét és figuráit; ez utóbbi előadás a Nemzeti Színház Stúdiósínpadán Alföldi Róbert rendezésében vált sikerré.

A *Finitó* satirikus „Zeitstück” az Örkény Színház Mácsai Pál rendezte hatásos előadásában. Sokkal könnyedebb, felszínesebb ugyan, mint Spiró műve, de hasonló jelenségről beszél: az általános egzisztenciális és létbizonytalanság okán egy ember saját öngyilkosságát is eladja a nyilvánosságnak, a mindent uraló média nyomulásának. (Külön érdeme a produkciónak, hogy Mácsai elnyerte az idei POSZT legjobb rendezésének díját.)

Hamvai Kornél pályakezdő korában Spiró tanítványának vallotta magát, s a tematikai hasonlóság máig észrevehető, nemcsak az erős, az abszurditásig elmerészkedő verbális humorban, hanem abban is, hogy mindkettőjüket vonzza a történelem nagy világszínháza s az abban felívelő, egymásba gabalyodó és elbukó sorsok és azok történetei. A *Körvadászat*, a *Hóhérok hava* és a *Castel Felice* után az angol sztori alapján írt *Szigliget* című, eszeveszetten felpörgetett bohózat következett a sorban, a Nemzeti Színház Stúdiósínpadán, Babarczy László rendezésében. A maga abszurditásig kifeszített meséjével, jó vagy kevésbé jó, hiteles vagy néha erőltetettnek ható fordulataival, gyengébb vagy szellemesebb verbális poénjaival együtt is felidézi a rémületes ötvenes éveket, a halálfélelemekkel teli politikai légkört, amelyben a legképtelenebb történetek, viselkedések, pálfordulások is hihetőek és természetesebbek voltak.

Vidéken is több jól ismert, sikeres név által jegyzett ősbemutatót tartottak: a Tatabányai Jászai Mari Színházban Novák Eszter felvezetésében szólalt meg Kárpáti Péter Rejtő Jenőről szóló, Rejtő-figurákat és -szövegeket elegyítő álomjátéka, az *Öldöklő tejcsarnok*. A Veszprémi Petőfi Színház nagyszínpadán Egressy Zoltán *Baleset* című darabját mutatták be, és a Latinovits Zoltán Játékszínben Garaczi László különleges, bonyolult utalásrendszerű, izgalmas szövedékű mai életképsorozata, a *Plazma* volt látható, Gula Péter, a fiatal

színész-rendező bátor előadásában. Kiss Csaba saját maga rendezte történelmi játékát, a *Kun Lászlót* Debrecenben.

És most két könyvről.

A Napkút Kiadó régi adósságot törlesztett, amikor megjelentette Bereményi Géza drámakötetét, *Az arany ára* címen, benne a régebbi legendás művekkel (*Kutyák, Léglöbméter, Halmi*), s az újabbakkal: *Az arany ára* [a saját maga írta és rendezte filmből, az *Eldorádó*ból készült színpadi változat], *Shakespeare királynője* [történelmi játék], *Laura* [musical] és a legújabb, *Az ajtó* [Szabó Magda regényének adaptációja].

Bereményi Géza a nagy drámaírói generáció tagja. Azokkal a fiatalokkal indult együtt, akik a hetvenes, nyolcvanas évek fordulóján megújították a magyar drámairodalmat. Új hangon, új tematikával, új dramaturgiával szólaltak meg, s fedetten, metaforákba burkoltan vagy gyakran nyíltabban, de egyforma súlyos kritikával illették a társadalmat, amelyben felnőttek, apáik nemzedékét, amely ezt a világot hagyományozta rájuk. Feltűnően sok dráma hőse gyerek, kamasz vagy fiatal felnőtt (saját alteregóik). Soraikból süt a személyesség, a megéltétség indulata, dühe, szarkazmusa, fekete humora. (Kornis Mihály: *Halleluja, Kozma*; Nádas Péter: *Takarítás, Találkozás, Temetés*; Spiró György: *Nyulak Margitja*; Békés Pál: *A női partórség szeme láttára*; s a már említett Bereményi-írások: *Léglöbméter, Halmi*.) Ezek a szövegek remek színpadi érzékkel megírt, maradó értékű lenyomataik egy kornak, létezési formáknak és életérzéseknek.

Személy szerint erősen hiányolok két kiváló Bereményi-adaptációt a válogatásból. Megírásuk idején bátor, aktuális, széles közösségeket és súlyos morális kérdéseket feszegető alkotások voltak, de érvényességüket ma sem veszítették el. Katajev azonos című regényéből készült a *Werther már megírták*, amely az orosz polgárháborúban, a vörösök térnyerésekor, véres kegyetlenkedések közepette játszódik, s egy szívszorító árulás krónikája. Bereményi akkori állandó rendezője, Gothár Péter vitte színpadra, emlékezetes előadásban, Kaposvárott. A másik a *Katharina Blum elveszett tisztessége*, Heinrich Böll regényéből készült, már a rendszerváltás után, de az 1993-as bemutatón, a Kamrában, Ascher Tamás rendezésében – új és szintén mellbevágóan aktuális veszélyekről szól: a baloldali, liberális értékek veszélyeztetettségéről az újszerű s még gyenge demokráciákban. A színmű ma sem veszített semmit aktualitásából.

Viszont benne van a kötetben *Az arany ára*, mely a film után a színpadon is felidézi a felszabadulás utáni kaotikus állapotokat, egy nagy bölény tündöklését és bukását, egy nagy társadalmi zűrzavar haszonélvezőjének és áldozatának történetét. És a zenés játék, a *Laura*, ami pedig a rendszerváltás zűrzavarának bizarr meséje.

Bereményi Géza is, mint Spiró, arról regél, hogyan és miért éltünk és élünk itt és így, Pannóniában.

Esterházy Péter: *Rubens és a nemeuklideszi asszonyok* (Magvető Kiadó).

Esterházy Péternek eddig nem volt igazán szerencséje a magyar színházakkal. *Daisy* című opusa, operalibrettója máig nem kapott színpadot, a *Búcsúszimfónia* nem szerencsés felvezetésben szólalt meg egy stúdiótérben, egy év-tizeddel ezelőtt. Felújítása kiemelkedően izgalmas szellemi és színpadi kihívás lenne, különösen azóta kapott teljesen más, személyes fénytörést a szöveg, mióta a *Javított kiadás* megjelent, benne az Esterházy apa ügynökmúltjával.

A most megjelent kötet három „dramolett”-et tartalmaz, mindhárom külföldi, német felkérésre és megrendelésre íródott; két rövidebb és egy hosszabb, a címadó szöveggel.

Esterházy drámai játéka nem követik a magyar színpadi hagyományok „mainstream”-jét. Nem kapcsolódik a naturalista, realista játéktílushoz, dialógusai, humora sokkal elemeltebbek, gondolatibbak, stilizáltabbak és koncentráltabbak, a köznap beszédétől erőteljesebben eltávolodnak, mint amit a magyar színpad és a közönség megszokott. (Bár ne feledjük Németh László esszédrámáit!) Nyakatekert szófordulatokkal élve: a magyar színház tud „spiróul, Parti Nagy-ul, tasnádiul”, de nem tud „esterházyul”. Az ő hátországa és rokonai inkább a német nyelvterületen található: Thomas Bernhard és Ernst Jandl személyében és darabjaikban, amelyekben ugyanez a szellemes, elemző oknyomozás folyik, mint a *Búcsúszimfóniában* vagy a legújabbban, a *Rubensben*.

Márton László Bernhardtól szóló gondolatmenete tökéletesen érvényes Esterházyra is:

„Thomas Bernhard drámáinak legfontosabb jellegzetessége a retorikából építkező dramaturgia. Bernhard hatékony és igen eleven színpadi formát tud felépíteni csaknem szintiszta retorikából. Szereplői szinte kizárólag a létezésről (saját létezésükről, annak feltételeiről és kereteiről) beszélnek. A Thomas Bernhard-i retorika a létezőmód elrendezése a színpadon...” (*Útikalauzunk, Thomas Bernhard, Élet és Irodalom, 1999. máj. 14.*)

Ilyen létezőmódokat feszít egymásnak Esterházy a *Rubensben*. A gőgös festőzseni nemcsak saját létezéséről, hanem saját haláláról is kénytelen oknyomozást folytatni, ugyanis a játék Rubens halálának pillanatában kezdődik, de ezt a halált az élet és a művészet teljessége nevében Rubens vitatkozva elutasítja, újra és újra életre kelve. Körülveszik őt a vele tökéletesen ellentétes létezőmódok; alázatos másodrendűségében a festősegédje; saját fia, a maga szemrehányó, számon kérő, depresszív létezőmódjával, aki apjával ellentétben örökösen szorong, saját sötét démonaival küzd („ahol apám fényt lát / ott én árnyékot”); Gödel, a matematikus a huszadik századból, a másik zseni, de az aszkéta zseni, az enni és élni sem szerető zseni, aki az elvont gondolatiságot, a feltételezések végtelen világát, a transzcendenciát feszíti szembe Rubens gazdagon telt e világi, földi létezésével, életszeretetével és festő-zsenijének áradó természetességével és gyakorlatiasságával. („Ön mindent szeret / ami van / és nem érdekli / ami nincs / Önt a van érdekli / engem meg / matematikus vagyok / a lehet” – pontosítja roppant egyszerű szavakkal Gödel a két alkat, a két létezőmód különbségét.) Ez is tehát színpadi retorika, a pontos, elemző gondolkodás-vitatkozás retorikája, de „esterházy” fénytörésben, átlényegülve. Játékosabb, elegánsabb, frivolabb, színesebb módon, mint nagynevű pályatársánál.

Köztudott, hogy Bernhardtnek zseniális színházi mentora, ihletője, műveinek kierőszakolója és az új típusú és stílusú színházi nyelvének megvalósítója, rendezője Claus Peymann volt. Kettejük együttműködéséből épült fel, alakult ki, vált meghatározó jelentőségűvé Bernhard drámai ouvre-ja. Kérdés és jámbor óhaj: lesz-e egyszer, mert nagyon kell, hogy legyen, és ki lesz Esterházy Peymannja?

És végül egy először megjelenő szöveg második átiratban, és egy fiatal pályakezdő. Baráthy György először a bölcsészkarra járt, majd a Színművészeti

Egyetemen dramaturgként végzett. Artéria néven színházi csapatot hozott össze, s néhány tehetséges előadásuk született. Darabokat, forgatókönyveket ír, rendez, interjúkat készít, televíziós műsorok dramaturgja, tanulmányúton volt Párizsban, workshopon vett részt a bécsi Festwochen, szóval éli és kihasználja a tehetségeknek adódó lehetőségekkel teli életet.

Az *Origami* első változata illusztrálta, megelevenítette a történetet, ez az új változat az emlékezések színházaként idézi fel, visszaemlékezések, vallomások segítségével és főleg hitelesebben. Három személy, egy nő és két férfi mondja el egy közös valakihez fűződő életre szóló kapcsolatát. A kezdet, a zenit és a vég: egy extrém emberi sors közvetett módon, reflektáltan, három életszakasz elbeszéléseiből megismerve. A vallomások óhatatlanul szubjektívek, kihagyásosak, misztikus hatásokra is törekszenek, így a fő történet titkokkal teli. A távoli időkben és helyen történő, széttartó, majd később összefüggő motívumok labirintusszerkezetet sugallnak. A szöveg néha költői árnyalatokkal is dúsul, de talán ez a szándék sikerül még a legkevésbé a fiatal íróknak. Ami mostanában nagyon gyakori, filmes hatások (David Lynch) érezhetők az íráson.

Baráthy György mint új generációs szerző nem igényli, hogy szövegei mögöttes történelmi és szociológiai jelentéseket hordozzanak. Ő csupán egy rejtélyes és – ami színpadi műnél fontos – érdekes történetet mesél el, s az üzenetet, a megfontolását az olvasókra, a játékosokra bízta.

„SIVATAGI HOMOKOZÓ”

INSTALLÁCIÓRÉSZLET, LUDWIG MÚZEUM, BP., 1992

Baráthy György

Origami

Artéria Színházi Társaság (2005)

Egy idős nő, ruhája régimódi, egyszerű, de nem kopottas – talán a huszadik század elejét idézi. Egy széken ül. Hosszasan vár, majd felnéz.

NŐ I. Ha rám kíváncsiak, kérem, ne világítsanak az arcomba. (A fények lejjebb úsznak.) Egy kis derítés azért rám fér. Nem kell megköszönnöm, ennyi igazán elvárható. Különb is, ha jól tudom, egy járvány miatt vagyunk összezárva, semmi törvénytelen nem történt. Az irataimat is visszaadhatják, valódiak, leszámítva a születésem évét, elírás történt – valójában hatvankilenc éves vagyok. Amióta a hajón élek, és hát nem tegnap költöztem fel végleg, nem ez az első alkalom, hogy karantén alá vettek minket. Nem nagy ügy – ennél már sokkal érdekesebb, hogy idén tizenhárom telihold van, és ha utána számolnak, ebben a hónapban ma van a második, amit úgy hívnak: a kék hold. Tudják, mit jelent ez? Maguk itt, a parton, persze nem törődnek az ilyesmivel, de mi a nyílt tengeren, mi még együtt élünk a természettel. Mielőtt félbeszakítanának, abba hagyom a fecsegést, és elmondom, amire kíváncsiak.

A férfit, akinek a tetemét tegnap olyan elővigyázatlanul, boncolás nélkül a vízbe dobták, aznap éjjel ismertem meg, amikor elhagytuk a kontinenst. Néhányszor beszélgettem vele – ebben semmi meglepő nincs, az a dolgom, hogy szórakoztassam az utasokat. Nem tudhatom biztosan, de nem hiszem, hogy ő terjesztette volna a kórt – kerülte az embereket, rajtam kívül nemigen beszélgetett senkivel. És... Nézzenek rám, kutya bajom. Mindazonáltal kétségkívül beteg volt. Ezt nem mondta, ezt tudtam. Szakmai ártalom. Kérem, ne faggassanak arról, hogy *valóban* látom-e a jövőt. Ha azt mondom, nem, csaló vagyok, ha meg igen, akkor rögtön kérdeznek valami merészet. Nem mindegy? Az emberek egy jósnőnek azért fizetnek, hogy az ő szájából hallják vissza, amit szeretnének. Persze mindig bele kell csempészni valami kis szomorúságot, hogy hihetőbb legyen a jó. A járvány már megállíthatatlan. Két napon belül leáll a szárazföldi közlekedés. Egy héten belül az ivóvíz is szennyezett lesz, hiába hiszik a népek, hogy csak a hús fertőz. Üresek lesznek a terek, a minisztériumok, az iskolák. A színházak. Egy hónap, és mindannyian odaveszünk. Nem lenne kifizetődő az üzlet, ha ilyeneket mondanék, mi? Az emberek idejönnek, hogy új életet kezdjenek, vagy a kontinensre mennek, hogy „megtalálják a gyökereiket”, sosem látom őket újra. Hálát is adnék ezért Istennek – ha hinnék benne. Ne haragudjanak, de ha magukat sem látom többet, az is csak megkönnyebbülés. Ez a férfi is csak... jött, tudtam, hogy elmegy... És el is ment. Talán segítettem neki elmenni, nem tudom. A külsejét illetően – hm... nem volt különös ismertetőjele. Ötven és hatvan között lehetett. Sem nem magas, sem nem alacsony. Inkább sovány, mint testes. A ruhája kopottas, valaha jobb nap-

jai lehettek – ezt mondta is. Haja kevéske. Talán a járása volt különös, meg a kesztyűje. Mindig kesztyűben volt, ezen nevettem is. „Hát miért nem veszi le? Így nem tudok a tenyeréből jósolni.” Azt mondta, a kártya jobban érdekli. „Van valami baja a kezének?” Elsápadt. Azt hittem, valami kínos tetoválás vagy leforrázta, vagy... Nem válaszolt.

Hat napig ismerhettem, elmondhatom, hogy ez volt a legjellemzőbb szokása, hogy csak úgy nem válaszol. Ráadásul éppen a tapintatos, veszélytelen kérdéseknél hallgat. Ritka típus. Mondtam is neki: „Ha valami baja van a kezének, attól még ugyanúgy tudok olvasni belőle. Hát azt hiszi, hogy csak a vonalakból olvasunk? Az én munkám sokkal kevésbé titokzatos, mint gondolná. Hát azt hiszi, hogy a múlt nyom nélkül tűnik el? Hiszen maga is az utolsó leheletéig magával cipeli a testét. Megmarad rajta mindannak a nyoma, ami történt. Talán már semmi közünk a korábbi énjeink sokaságához, azért ők velünk vannak, és arra kényszerítenek, hogy...” Nem válaszolt. Végül láthattam a kezét. Mielőtt elment. Megkért rá, hogy húzzam le a kesztyűjét. A máskor olyan biztos kezem azért megremegett. Nem mintha félnék a testi rútságtól, és... nem is volt borzalmas. Ez már nem tartozik magukra. Egyébként is, ez minden, amit tudok. Ha az én véleményemre kíváncsiak, azt mondom, rossz helyen keresgélnek. Ennyi. Ennyi. Ez minden, amit tudok róla.

Egy fiatal lány válik láthatóvá. Mintha egy fa törzsénél ülne. Kalap és köpönyeg van rajta.

NŐ II. Öreg lehetsz már. Egy ember, ha ilyen idős, mint te, már csak szundi-kál, s az életét álmodja újra. Miért vagyok olyan biztos abban, hogy ti, fák, nem álmodtok? S ha nem, mit nyertek? S ha nem, mit veszítetek?

Éjjel álomban újra a kastélyban voltam, de valahogy minden egészen más volt. Tarkaság – talmiság. Akárha vásárban lettem volna. Ünnepe lehetett. A falak közt élet volt, nem úgy, mint most. Nem úgy, mint akkor. Talán egy percre magával ragadott a zsongás, igen, egészen addig, amíg rá nem jöttem, miféle emberekkel volt tele az otthonunk! Rőfögve nevettek, a szemük nyugtalan és ajzott. Mintha egy elmeorvosok háza ápolójai ünnepelnék a tavasz érkezését. Aztán felfigyeltek valakire, és óvatosan utat engedtek neki, mintha az orvosuk lenne, mintha a börtönük őre lenne, mintha az uruk lenne. Éreztem, hogy felém tart. Az arcát maszka fedi. Szelíden lépdelt, nem lehetett okom ijedségre. Aztán közel lépett, és a háta mögül egy kést rántott elő, amit a hasamnak szegezett. A mezítelen karjaimat próbáltam keresztezni, hogy kivédjem a szúrást. Ekkor már tudtam, hogy ő az, ki más? És a forgatag körülöttünk – a démonok, akiknek a létezéséről már jó ideje tudok, de sohasem láthattam őket.

Minden alkalommal, hogy álomra hajtom a fejem, úgy érzem, mintha egy titokzatos ajtó előtt állnék. Hallgatóznék. Leskelődnék. Lehet, hogy egy kínzókamrába vezet, lehet, hogy a kijáratot rejti. Ezt te nem érted. Különben meg, miért vagyok olyan biztos abban, hogy ti, fák, nem álmodtok? S ha igen, mit nyertek? S ha igen, mit veszítetek? Talán nektek az álom ébrenlét, az ébrenlét álom. Akkor vagytok szerencsések, ha a ti létezésetek nincs naponta meghasítva az álomba merülés pillanatával.

Öreg lehetsz már. A törzsed száraz. Halott. Kívülről megkeményedtél. Belül élsz. Kénytelen vagy magadon hordani ezt az élettelen kérget, ősszel pedig fi-

gyeled, hogy engednek el szédülni vágyó leveleid egymás után. Naponta meghalsz. Folyamatosan haldokolsz. Egyszerre vagy élő és halott. Te kívül hordod azt, ami egykor voltál – én belül cipelem. Nincs közöm ahhoz a gyermekhez, aki a cselédekhez szökött, ha sírni vagy nevetni akart, de belül cipelem. Nincs közöm ahhoz a lányhoz, aki vastag könyvekbe fúrta tekintetét, ha egy fiút megpillantott, de belül cipelem. Nincs közöm ahhoz az asszonyhoz, aki a nászútján a vonat ablakának préselte az arcát, hogy érezze a meleget, de belül cipelem. És belül cipelek még valakit. *(Felfedi a hasát. Láthatóan állapotos.)* Aki ugyanígy arra lesz kárhozható, hogy cipelje magával mindazt, aki volt. Aki lesz.

Taníts, hogy olyan legyek, mint te. Legyek erős és állhatatos. Legyek elmozdíthatatlan és megkerülhetetlen. Legyek egyedül és legyek teljes.

Egy középkorú férfi lesz látható. Elegáns öltözékben – talán komornyik. Egy drága fotelben ül.

FÉRFI I. Lássuk csak, hogy kezdődik a nap, amely mindent megváltoztat? Ugyanúgy, mint a többi. Öltözés után az a dolgom, hogy: egy, feltegyem az ön teavizét. Kettő – hogy levágjam a kenyér héját, mert az a gyerekkort, a hajnali kelést, az intézetet idézi fel önben. Három – hogy kiengedjem a fürdővizét. Miután minden kész, négy, keltem önt. Öt – ezredszerre is elmondja, hogy „Tizenegy előtt nem vagyok nő, sőt tizenegy előtt nem létezem. Napról napra nehezebb összeraknom magamat – magának könnyű, a libéria nem engedi elfeledni, hogy mi a szerepe.” Hat, hét, nyolc, kilenc, tíz... A számok biztonságot adnak. Estig folytatom a számolást, akkor a nap utolsó eseménye, hogy miután ön elaludt, a szobájában eloltom a gyertyák rengetegét, majd nyugovóra térek. A gyertyák eloltása legalább a hétszázötvenkettedik dolog, amit önért egy nap megteszek, de volt olyan is, hogy az volt a kilencszázharmadik; igaz, akkor karácsony hete volt, és a hó is esett. Egészen régen, amikor fürgébb és tevékenyebb voltam, gyakran az ezerig is eljutottam. Csak gyertyafény mellett tud elaludni, a gázlámpa fénye bántja a szemét, a sötétben viszont fél. Mondja: „Gyakran fantáziálok róla, hogy egyszer valami lángot kap, és tűzbe veszek, mint Jeanne D’Arc.”

Azon a napon, amikor beleszeretett a betörőbe, a rendkívüli események miatt nem jutottam tovább a számolásban ötszázkilencvennél. Ön aznap este is egy jótékonsági gálán énekelt, és a szokásos módon, a taps után nyomunk veszett. Minden szerződésében szerepelt, hogy amint a függöny legördül, ön távozik, kikerülve ezzel a hivatalos és a rajongói gratulációkat. Távozás, titkos kijárat, aznap ötszáznyolcvanegy. Az ön későbbi „lovagja” feltehetően szemfüles volt, és ekkor kezdett el minket követni, arról azonban már sejtelnem sincs, hogy hogyan jutott fel a második emeleti erkélyre. Éppen az ön elengedhetetlen esti nyugtató fürdőjét készítettem elő, amikor meghallottam a sikolyt. Ötszázkilencven! Amikor berontottam a szobába, az ismeretlen férfi a lábai előtt térdelt, maga pedig kétségbeesett hangon azt mondta: „Az istenért, csináljon vele valamit!” Mire én kérdőn néztem önre. „Üsse le!” – mondta határozottan, s nem telt bele néhány másodperc, a férfi eszméletlenül hevert a parketten. „Nem tűnt el semmi?” – kérdeztem. „Azt hajtogatta, imád!” – mondta ön. Mintha ez olyan borzasztó lenne! „Az ékszerei hiánytalanul megvannak?” – kérdeztem. Mire ön: „Azt mondta, kész meghalni értem.” Nos, bár az illető mozdulatlanul

feküdt, élt. A rendőrséget nem hívhattuk ki a botrány miatt, az utcára pedig csak nem dobhattuk ki feltűnés nélkül. Hosszas tanakodás után elhelyeztük a vendégszobába.

Hogy mi történt önök között, arról csak annyit tudok, amit ön elárult nekem a szakítás után; kiegészítve azzal, amit a vendégszoba kulcslyukán keresztül láttam és hallottam. Vajon mi az, amiért beleszeretett ebbe a férfiba? Lássuk csak! Egy: zongorázott. Kevés. Kettő: verseket írt önhöz. Még mindig kevés. Három: étkezés előtt asztali áldást mondott, ami az ön ateista otthonában újdonság volt. Már majdnem. A fekete könyv. A fekete könyv tűnik az ésszerű magyarázatnak. Megmondom azt is pontosan, mikor szeretett bele: ismeretségük harmadik napján. Emlékszem, az ajtón füleltem, és mondtam is magamnak: a Madame elveszett. A beszélgetésből ekkor ugyanis világosan kivehető volt, hogy ön túlhaladt a V-pillanaton, azaz a vá-lasz-tás pillanatán. Lábjegyzet. Egy: az ember első látásra nem szeret bele senkibe, legfeljebb nem tartja elképzelhetetlennek, hogy a testük egymás mellett szuszog. Kettő: egy ideig még tudja, van kiút, de előbb-utóbb döntenie kell: érezni akar-e vagy sem. Három: a V-pillanat. Négy: katasztrófa, összeomlás, finita la tragedia. Elméletem, a nagy V-elmélet tehát gyökeresen ellentmond a jóval ismertebb, ám vitathatatlanul téves nagy Ő-elméletnek, mely szerint az egyes ember számára létezik egyetlen szerelem. Nem, a nagy V-elmélet szerint legfeljebb egy idealizált kép él arról a bizonyos másikról, aki nem egy bizonyos másik ember, csak egy kép, ahogy mondtam, egy kép, akihez hasonlítva válogatunk szemek, szájak, és hadd ne nevezem meg, milyen egyéb dolgok között. A Madame kétségkívül a világ egyik leggyönyörűbb teremtése, még ha mondogatja is reggelente: „Tizenegy előtt nem vagyok nő, tizenegy előtt nem is létezem.” A Madame, egy: szép. Sőt. Kettő: a Madame észjárását rengeteg férfi megirigyelhetné. Három: szerény. Négy: az ő hangja, amihez nem hasonlítható semmi a világon. Öt. Öt. Öt... Sorolhatnám, de vajon miért választ egy ilyen tökéletes teremtés egy olyan férfit, mint ez a betörő. A választ megsúgja nekünk az N-elmélet. Ez az elmélet kizárólag az olyan rendkívüli személyiségek esetében érvényes, mint ön. Az N-elmélet szerint minél felettebb rendkívüli a vizsgált személy, annál inkább vonzódik az átlagoshoz, a középszerűhöz, a normálishoz. Ugye ebből jön az N. A betörőnek tehát nem kellett semmilyen rendkívüli tulajdonsággal bírnia – sőt. Már csak egyetlen egybeesésre volt szükség; itt jön a képbe a fekete könyv, és ahogy ön fogalmaz: a csoda megtörtént. A V-pillanatban ön úgy döntött, azt érzi, hogy beleszeret a betörőbe. Mindent hallottam az ajtón keresztül, s bizvást mondhatom, hogy ha az a könyv nem merül fel beszélgetésük során – ön másképpen dönt, sőt talán döntéshelyzetbe sem kényszerül. Az, hogy a könyvet mind a ketten ismerték, ön szerint nem csupán a véletlen műve, illetve pont hogy egy ilyen véletlennek kellett felmerülnie ahhoz, hogy ön úgy vélje, az ön és a betörő találkozása sorsszerű, mivel életük egy korábbi élménye megegyezett, és így a szerelmük elkerülhetetlen.

A könyv ez a kisalakú, vaskos, fekete könyv, azokkal a buta és mégis ijesztő rajzokkal. A könyv, amit egy skandináv reformteológus írt gyermekek számára, azzal a céllal, hogy az Ószövetség történeteit újramesélje, idézve a mi nyelvünkön megjelent egyetlen kritikát: „a szerző elemeli az ősi meséket a földtől, ám ugyanazzal a gesztussal emberléptékűvé is teszi őket”. Izsák története például

valahogy így kezdődött: „Sára kilencvenkilenc éves volt, amikor életet adott egy kisleánynak. Ábrahámmal együtt örültek az égi ajándéknak – ám ugyanakkor tartottak is attól, hogy az emberek majd kinevetik őket, hogy vénségükre szünlők lettek. Sőt, maguk is nevettek sorsukon – ezért adták a kisleánynak az Izsák nevet, ami azt jelenti: mosolygós. Bár Izsák nagy tettekre volt hivatott, kilencévesen ugyanolyan játékos gyermek volt, mint bármelyikőtök. Egy nap éppen magában játszott, amikor benyitott hozzá Ábrahám, és azt mondta: »Kelj fel, fiam, a földről. Útra kelünk. Dolgunk van.« Ám ennél többet nem volt hajlandó elárulni, még Izsák édesanyjának sem, aki aggódva figyelte a távolodókat. Nem ketten mentek, velük tartott két szolga is: egy kövér és egy sovány, továbbá egy szamár. Három napig vándoroltak, amikor Ábrahám megállt, és azt mondta: »Innentől már csak ketten mehetünk tovább. Izsák és én.« A kövér, a sovány és a szamár egy ideig a völgyből figyelte apát és fiát. A kövér csakhamar leheveredett egy fa alá, a sovány még utánuk lesett. »Milyen kicsi még, a háta mégsem görnyed a halom fa alatt« – gondolta, majd egy idő után ő is társa mellé feküdt. Csak a csacsi figyelte a kisleánynak, amint édesapja mögött bandukol felfelé a hegyen.» És a többi, és a többi.

Ön olvasta a könyvet, egyes történeteit kívülről tudta, idézett belőle harminc év után is. Tipikus színésznői allűr. Emlékszem, a betörő huszonhetedik kérdésén azon a bizonyos harmadik napon nem értettem jól, ám az ön válasza tisztán cseng a fülemben még ma is. Egy idézet volt a fekete könyvből. „Hozd meg az áldozatot, de ne tudjon senki róla.” Az idézet második fele a férfi hangján hallatszott: „Akkor lesz csak értelme, ha senki más nem érti.” A betörő kívülről tudta a sorokat. Ezután nagyon sokáig csönd volt.

És még a harmadik napon ön elárulta neki a negyvenhármas titkot, a ma-lórt a három matrózzal, azt, amit korábban a népopera néhány statisztája torzítva már amúgy is elterjesztett.

És a negyedik napon elárulta neki a tizenkilencest. A kesztyűk titkát. És az ötödik napon elárulta az egyes számú titkot, amit igazán sosem hittem el, a titkot a fáról. És a betörő messzebb jutott, mint bárki más valaha.

És már csak egy titok maradt hátra, a legnagyobb, amely olyan nagy, hogy még nevet vagy számot sem adhattunk neki.

Testi érintkezés természetesen nem történt önök közt, ennyire azért nem vesztette el a fejét – a férfi pedig, úgy tűnt, elfogadja ezeket a korlátokat.

És ön elkövette azt a tévedést, hogy közel engedte magához a betörőt, és én elkövettem azt a hibát, hogy a betörő kezébe adtam a sorszám nélküli titok kulcsát.

De előtte még, a hatodik este, bekopogtam az ön hálószobájába. Figyelmeztetni akartam. Hiszen én voltam az egyetlen férfi, aki mind a hetvennégy titkot tudta, és még azt az egyet is, aminek sorszámja sincs. Hiszen én voltam az egyetlen férfi, aki mégis maradt. Miután végighallgatott, ön könnyes szemmel azt suttozta: „Még akkor is, ha kirabolnak. Még akkor is, ha beteg leszek és az maradok. Még akkor is, ha kihullik az aranyhajam. Még akkor is, ha kirabolnak. Még akkor is, ha elvesztem a hangom. Még akkor is, ha többé nem alszom. Még akkor is, ha nélküle.”

Hátrálni kezdtem. Annyit mondtam: „Meg fogja bánni.”

„Mostantól kezdve soha ne merd betenni a lábad este ebbe a szobába.”

Ezt üvöltötted felém, és olyan távol voltál tőlem, mint még soha. Harminc év alatt egyszer sem használtad velem szemben ezt a hangot. És én nem bosszút akartam, hanem azt, hogy újra minden a régi legyen. És én nem csináltam semmit, egyszerűen nem álltam a katasztrófa útjába. És te tehetsz mindentről. Mert saját magadnak kerested a bajt. És ki volt ott mindig melletted, hogy megmentsen? Ki vezekelt az oldaladon egyetlen panaszszó nélkül? És ki szolgált téged? És mit várt cserébe, és mit kapott cserébe? Hát most az egyszer nem voltam ott, most az egyszer nem mentettelek meg. Dögölj meg, és abba dögölj bele, amit annyira akartál. Halj bele annyiszor, ahányszor én! Halj bele nyolcszázötvenkétszer! Halj bele hatezerszer! Halj bele százezerszer, százezerszer, százezerszer!

És utána majd megbocsátok önnek. És utána végre talán mindenkorra megbocsát ön is nekem.

A fiatal lány látható.

NŐ II. Jó reggelt!

Hol a kalapom? A szél fújta el? Nem tudta volna megakadályozni? Ejnye. Férfikalap és férfiköpeny kellett nekem – hogy elrejtse a gyöngeségem.

Még szerencse, hogy nem esik.

Én viszont örülök – semmi kedvem csuromvizesnek lenni.

Na, nem, az undorító!

Inkább átmegyek a szomszédos bokrok közé – ha majd szükségét érzem.

Nem is furcsa. És nem találok mindent undorítósnak – ami belőlem jön ki.

Ő más.

Lehet, hogy igazad van. Lehet, hogy nincs különbség. Lehet, hogy semmi nem természetellenes. Lehet, hogy a furcsa csak egy szó, amit azért találtak ki, hogy egyesek különbnek érezzék magukat másoknál. De csak van valami, csak van egy határ, ahol... Amin túl minden értelmetlen... Ahonnan túl érthetetlen...

De vajon értelmetlen-e, ami érthetetlen?

Nem tudom, nem tudom, hogy ez a határ hol lehet...

Szóval, ha szükségem van rá, majd átmegyek a bokrokhoz.

Engem zavar. Nem akarom egész nap szagolni.

Most nem kell pisilnem. Ennyi.

Azt mondod, hallasz valamit? Nem képzelődsz? Milyen hangok? Emberek? Vadászebek? Messze vannak? Ne aggódjak, te nem tudod, milyen a félelem, nekem te ne mondd, hogy ne aggódjak! Mennyire messze?

Te nem fogod megismerni ezt a félelmet, nem hiteted el velem soha. Ha nem szólok hozzád, ha befogom a fülem, már nem is létezel a számomra. Nem! Te nem tudod, milyen ez a fájdalom, milyen ez a félelem, és még annyi örömben sem volt részed, mint nekem! Nem! És én még mindig változtathatok a sorsomon! Még ezerszer és ezerszer dönthetek! Százezerszer, százezerszer. Akkor és oda megyek, ahova csak akarok! Te itt maradsz, mozdulatlan, mintha nem is élnél, mintha nem is lennél! Hallgass el! Hallgass el, vagy itt hagylak!

Az ember a világ ura. Az ember fölött már csak a világ van. Az ember kifogja a halat a vízből, mert erősebb. Leöli a vadat, hogy áldozzon magának. Kivágja a fát, hogy menedéke legyen. Ha unom a csicsérgést, lelövöm a madarat. Ha

bánt a lombok susogása, letépem a leveleket. Ha csöndet akarok, csönd lesz. És én leszek.

Most én hallok őket! Te is hallod? Válaszolj! Hallod őket? Szóalj meg! Kik azok! Szóalj meg! Férfiak? Vadászek? Ezek ők! Engem keresnek! Engem keresnek, és meg fognak találni!

Csönd lett. Köszönöm. Neked kell segíteni, mert én már el nem mozdulok. És neked kell etetned, mert máshoz már nem fordulhatok. És neked kell szeretned, mert én már hideg vagyok.

Az idős nő látható.

NŐ I. Tizenöt éve kiharcoltam, hogy a kabinom az előkelő utasok szintjén legyen, az igazgatóságnak pedig kikötöttem, hogy nem vagyok hajlandó a bálterem mellett lakni, ahol a személyzet többi tagja él. Én más vagyok, én külön, több vagyok, én nem járhatok a konyhalányokkal egy klozetre. Megkaptam a legsötétebb szobát. A polcaimon ezért csak művirágok vannak, minden más kiszáradna. A művirágokat földbe ültettem, és hetente gondosan öntözöm őket. Nem olyan neveléses! Az emberi kapcsolatokról is nagyon hasonlóan gondolkodom, csakhogy azok, akik másokhoz kötődnek, másokról gondoskodnak, nem tudják, hogy egy művirágot öntözgetnek.

A napjaim így csendesen telnek, ha meg a szabadba vágyom – éjfél után vagy hajnalban sétálhatok a fedélzeten. Egy ilyen magányos sétán találkoztam vele. Elsőre a sziluettjét láttam meg – olyan furcsán lépdelt, sem nem gyorsan, sem nem lassan, mintha minden lépést pontosan úgy kellene végrehajtania, mint az előzőt. Ahogy az is pontos mása volt az előzőnek. És így tovább. Belegondolni is furcsa, hogy minden lépésünkkel életünk legelső lépését ismételjük újra és újra! Minden hitünkkel ellentétben, hogy változunk, hogy többek, jobbak leszünk, a lépések kijózanítanak a földre – és minden egyes alkalommal a tudunkra adják: nem vagy több, mint egy törzs, amelynek az a feladata, hogy ezeket a lábakat egy minta szerint mozgassa. Vannak emberek, akiknek a teste máshogy beszél. Az izmaik tudják, hogyan kell kibírni a néma heteket. A bőrük már elfelejtette egy másik érintését. Felismertük egymást. De hallgattunk róla.

Amikor egy éjjel – az ötödik éjjelen – nem jött el, hogy némán velem sétáljon, tudtam, hogy baj van. Vártam, majd megkerestem a kabinját. Harmadosztály. Bekopogtam. Az ágyán feküdt, sápadtan, lázas szemekkel. Körülötte furcsa bábok tucatjai. Apróbbak, nagyobbak, némelyikük emberre hasonlított, némelyikük állatra, és volt, amelyik mindkettőre vagy egyikre sem.

„Megjött az irgalmas nővér! Nézzétek! Nézd te is, Pepi! Ez a néni tudja a jövőt! Bemutatom Pepit, nagyon komoly fickó, meg akarja váltani a világot, csak nem tudja, hogyan kezdjen neki. Mondjon neki jövőt! Mondja meg, mit tartogat a jövő Pepinek!”

Zavartan álltam, alig ismertem rá. A határozottságom elhagyott, csak makogni tudtam: „Nem tudok semmit a jövőről. Csak a múlttól sejtek néha ezt-azt... és ebből következtetek dolgokra. Nem tudok segíteni.”

„És Lilinek? Lilinek se tud segíteni? Róla nem tudok semmit, csak itt van, velem, van, de hogy hol volt, hogy hol volt, hogy hol van? Hol van Lili?”

„Lili az édesanyja?”

„Egy anya nem hagyja el a gyerekét! Lili egyedül van. Nincs férje. Nincs gyereke. Ő maga sincs! És nem is boldogtalan.”

„Azt hiszem, mennem kell. Egy kuncaft már biztosan vár.”

„Hogy jövőt mondjon neki! Nézze Góliátot, pöfeteg és pökhendi! Vegye magához! Sosem voltak látomásai, mégis elindult felfelé a hegyen a kését és egy fáklyát szorongatva. Miféle jövője lehet neki? Ez Putifár, a buta. Fogja! Roppant buta. Annyira buta, hogy még a jó szándéka sem menti. Annyira buta, hogy egyszer fel fogja gyújtani magát. Talán az egyedüli jó benne, hogy nagy és súlyos, jó ölelgetni.”

„Ne adjon több babát a kezembe, nem bírom el őket!”

„Ez Artúr. A legmókásabb. Artúr betörő, de nem ékszerekben utazik, ó, nem. Annál ő sokkal kevesebbel beéri. Fogja! Ez a Csacsi, egyszerűen azért, mert számár. Egyszer végignézte, hogy egy hajlott hátú kisfiú felment a hegyre. Azóta szomorú. Ő is magához akar menni, no.”

„Hagyjon! Kik ezek? Engedjen el!”

„Emília azt hiszi magáról, hogy ő a legparányibb teremtés a világon, holott, ha kiengedi azt a csuda hangját, napgolyónak érzi magát. Jaj, az ölébe akar bújni. Mindig elbújik, mindig fél. Hát ki fog téged szeretni, ha mindig csak elbújsz?”

Lassan elhagyta minden ereje – nem hagyhattam ott. Megmozdultam, a babák egyenként a földre hulltak.

„Kik ezek? Kik ezek valójában? Mi maga? Bábjátékos? Miért nincs levegő idebent, mióta kimondta a nevüket? Magából születtek... Szerette őket? Honnan van magában ennyi?”

Nem válaszolt.

A fiatal lány látható.

NŐ II. Én már elfelejtettem, hogyan kell szeretni. Azt mondod, minden egyes természet iránt érzel valamit, én az egyetlenemmel nem tudok mit kezdeni. Amikor társaságban a hölgyek körülvettek – egy sugárzó teremtést láttak, akinek a hasában napról napra növekszik a csoda. Jól játszottam a szerepem. Talán nem az uram az igazi szörnyeteg, talán a bűnei csak hibák, talán nem üldöz, csak próbál rám lelteni.

A jeges szelet már nem érzem.

Szívesen cserélnél velem? Még így is? Rossz vásárt csinálnál.

Cserélni akarsz? Cseréld le a lombodat, ahogy minden évben teszed. Az új ruhád ugyanolyan lesz, mint a régi. Én, ahogy váltogatom a ruháimat, mindig más leszek. Szerény vándor az erdőben, szűz fehérben, feleség aranyban, anya bíborban. Cserélem-cserélem a ruháimat.

Miután megszülettem, a némaságot elcseréltem anyám szavaira. Miután megértettem, mi a különbség a képzelt és valódi közt, az igazságot elcseréltem a hazugságra. Éjjelente elcseréltem az életem az álomra. A rövid szoknyát elcseréltem a hosszúra. Az illetlen kérdéseimet elcseréltem a biztonságos etiketre. Az apámat elcseréltem a férjemre. A lányszobámat elcseréltem a nászi ágyra. A tudatlanságot elcseréltem a tapasztalatra. A bölcsességet elcseréltem a tunyaságra.

A kényelmet elcseréltem az erdőre.

Ha cserélhetnék, a terhem helyett egyedül lennék. Ha cserélhetnék, nőből férfi lennék. Ha cserélhetnék, emberből fa lennék. Ha cserélhetnék, hidegből napmeleg lennék. Ha napmeleg lennék, vállalnám a terhem.

Ha elcserélnék valamit, ami már nem kell, csak magamat csapnám be. Ha elcserélnék valamit, ami drága, a semmibe lépnék ki. Ha a semmibe lépnék ki, talán megszabadíttatnék.

El kell cserélnem valamit.

El kell veszítenem valamit.

Fel kell áldoznom valamit.

Egy fiatalabb férfi látható, egy ágyon ül.

FÉRFI II. Ha új szobában alszom, lefekvés előtt megszámolom a sarkokat. Így tanultam anyámtól – bár neki csak egyszer, a nászéjszakáján volt alkalma a számolásra.

Emlékszem, az ágyban feküdtem, és azon gondolkodtam, hogy az ablak kiszögellései vajon számítanak-e, hiszen ha igen, megduplázzák az eredményt. Egyszer csak a falon túlról egy hangra lettem figyelmes. Egy vékony hang – valaki magában énekel. Talán valami cselédlány lakik mellettem. A hang erősödött – egyszerre volt kísértetiesen félelmetes és tündérien igéző. Hirtelen abba maradt. Lassan álomba merültem.

Másnap reggel apád tájékoztatott arról, hogy hol tartasz a tanulásban, kifejtette nevelési elveit, elmondta, hogy mit vár tőlem. Megkérdeztem, hogy mikor kezdhetem a tanítást, mire azt mondta, néhány napot várni kell, mert a gyerek beteg. „Ez a fiú mindig beteg. Nem rám ütött. Mindig csak beteg.”

A néhány naptól egy hét lett – addig színedet se láttam. Rájöttem azonban, hogy te laksz a mellettem lévő szobában – a szolgák reggeltől estig ki-be jártak hozzád, bevitték az ételt, kihozták az ágytálat. Lefekvés előtt mindig hallottam a szavak nélküli dalt, a hangodat.

Aztán megláttalak. Apád íróasztalánál. Talán más csak egy kedves, nyúlánk kisfiút látott volna, aki komoly arccal egy fekete könyv fölé görnyed, miközben lábai édesen kalimpálnak a levegőben. En megdermedtem – háttal ültél, de így olyan szomorúság áradt felőled, amelyet még soha nem tapasztaltam. Apád intett nekem, hogy ne zavarjam a felolvasást. Akkor még nem tudtam, hogy nem kell a könyvet nézned. Már kívülről tudtad a történetet.

„Csak a csacsi figyelte a kisfiút, amint édesapja mögött bandukol felfelé a hegyen. Izsák derekasan állta a próbát, ám alkonyatkor a háta korántsem volt egyenes. Apja ragyogó szemekkel, kitartoan mászta a sziklákat – bal kezében a fáklya, jobbjobban a kés. Izsák nemhogy állatokat nem látott, de már a fák is kezdtek eltűnni a kövek között. Nem bírta tovább, megszólalt: »Apa, nálad a tűz, én cipelem a fát, de hol fogunk báránykát találni itt, ahol csak zuzmók és bogarak élnek. Hogy fogunk így áldozni?« Ábrahám nem lassította lépteit, rá se nézett a fiára, úgy válaszolt: »Lesznek fent báránykák, nézd csak!« És a bárányfelhőkre mutatott, amelyeket Izsák hirtelen csodaszépnek látott. »Isten ajándéka.« A fiú nem értette, hogyan juthatnak el a felhőig, de bízott apjában, és tőle telhetően új erővel ugrándozott a sziklákon. Végre felértek a hegy csúcsára. Ábrahám megállt egy lapos sziklánál, a fiára emelte a tekintetét, és azt mondta neki: »Izsák, tedd fel erre a kőre a fát!« »Oltárt építünk, apa?« »Kitaláltad.«

Miután a fiú felpakolta a fát az oltárra, Izsák az égre nézett, de az alkonyodó ég tiszta volt, a báránycsordák eltűntek. Ekkor vette észre apja kezében a kötelet, és rögtön megértette, mi fog történni vele. Bátor fiú volt, az igazságra nevelték, tudta, nem futhat el. »Nem kell megkötözned a kezem.« »Nem tudhatod, hogy egy perc múlva is ilyen erős leszel-e, fiam. Akkor örülsz majd ennek a kötélnek.« A fiú felkapaszkodott a sziklára, és felfeküdt a farönkökre, az égnek emelte kezeit, mintha imádkozna, miközben Ábrahám összekötözte őket. Miután a fia lábait is megkötözte, Ábrahám felemelte kését. Utoljára Izsákra nézett, a kés megállt a fiú szíve fölött – az ég felé emelte tekintetét –, nem tudott volna úgy döfni, hogy közben a fiát nézi.”

A történet véget ért, te elhallgattál. Apád bemutatott nekem, majd téged a szobádba küldött. Soha ilyen járást még nem láttam, a lépéseid minden szabálytalanságot kizárva egy gép dugattyújának precizitásával követték egymást.

Te és én az első napokban félénkek és idegesek voltunk, alig néztünk egymás szemébe. Nem tudtam, hogy férközök a bizalmadba úgy, hogy ne szegjek meg akár egyet is apád szabályai közül. Egy reggel az első élettanóra előtt azt mondtam:

„Tudta, hogy a szobánk egymás mellett van? Esténként hallani szoktam, hogy énekel.”

„Én sosem énekelek.”

„Ne szégyellje magát előttem. Szép hangja van, képeznie kellene.”

„Én nem énekelek.”

„De hiszen hallottam. A falak vékonyak.”

„Mert régen egybe volt nyitva a két szoba. Anya lakott bennük.”

„Régen halt meg az édesanyja?”

„A tankönyvben a hatvanharmadik oldalig jutottam, a koralloknál tartok. Tudta, hány másik élőlényt fogadnak magukba?”

Ha ellenséges lettél volna velem, azt tudtam volna kezelni. Tisztelettudó és szorgalmas válaszaid közben a tekinteted a távolba meredt. Minél jobban próbáltam közel kerülni, annál görcsösebb lettem. Te pedig annál zárkózottabb. A rögeszmém lett, hogy segítek rajtad: vízfestéket és papírt adtam a kezébe, tanulmányi kirándulásra vittelek a vízeséshez. Mindez mit sem ért, egyedül akkor húzódtál hozzám közelebb, amikor a kiránduláson egy csapat korodbéli gyerek hangosan és vidáman elhaladt mellettünk. Ekkor jöttem rá, mit kell tennem. A beavatás talán fájdalmas, de megteszi a magáét.

Nyolc éve fogalmazom magamban ezt a levelet, amit lehet, hogy felbontatlanul eldobsz majd, vagy mire befejezem, én leszek túl bátortalan elküldeni. Most ezer mérföldre élek tőled, négy országgal távolabb az intézettől, ahol tanulsz. Nem ismertelek ki soha; nem tudom, vajon neheztelsz-e rám, azért, mert abba az intézetbe juttattalak. Akkor gyerek voltál még, és nem értetted, hogy te és én nem maradhatunk együtt. Egyszerűen nem helyénvaló. Hat nap és nagykorú leszel – ezért határozottam el, hogy most jelentkezem. Ha még nem késő.

Bár apád jelenléte mindkettőnket feszélyezett, amikor egy nap közölte, hogy három hétre elutazik, a megkönnyebbülés helyett a kétségbeesés lett úrra rajtam. Aztán azt gondoltam, hogy a távollétében talán valahogy közelebb kerülhetek hozzád, kiszabadíthatlak démonaid köréből. Tervemhez tökéletesen megfelelőnek véltem a falusi gyerekeket. Beszéltem néhányukkal,

áthívtam őket, ígértem nekik mindenfélét. Apád elutazásának másnapján öten gyülekeztek a régi istállónál. Kerek szám. Egyedül hagytalek titeket, ne fogjon vissza titeket a jelenlétem. Vadságuktól nem tartottam. Sőt. Este kíváncsian vizsgáltam az arcod: sem egy mosoly, sem egy horzsolás, mintha mi sem történt volna. Néhány nappal később egy reggel szokásukhoz híven megjelentek a gyerekek, és közölték, a szüleiknek nem tetszik, hogy naphosszat máshol vannak, ahelyett hogy otthon segítenének. A kísérlet véget ért, nem hozott semmilyen változást. Végül ketten mégis maradtak: a molnár lánya és az öcse, aki eszes fiú, ám sánta. Rájuk nem volt szükség. A többiek, az erősek, az ügyesek, akiktől, reméltem, tudsz mit tanulni, elmentek. Otthagytalak benneteket, hadd játsszatok – de nem hittem már abban, hogy bármi változik. Ám valami mégis történt: néhány nap múlva egyre több gyerek jelent meg reggelente – nem azok, akikre számítottam. Nem az erősek, a nagyok. Egy vak fiú, egy kis idióta, és a többiek is mind-mind olyanok, akik valamiért kilógtak a sorból. És te megváltoztál. Köztük vagy általuk átalakultál, nem voltál félnék többé. Te lettél a vezérük.

Egy hét volt hátra apád érkezéséig, amikor előálltál a színdarab ötletével. Természetesen, elleneztem, hiszen az állásom, sőt a jövőm volt a tét. Te azonban – legnagyobb meglepetésemre – megmakacsoltad magad. Megállapodtunk abban, hogy megtarthatjátok az előadást; nem a bálteremben, hanem a régi pajtában, és kizárólag apád érkezésének előestéjén. A következő egy hétben napközben alig láttalak – díszleteket barkácsoltál, jeleneteket írtál, szöveget bifláztál. S mindeközben esténként egyre közvetlenebb lettél, és napról napra egyre inkább a bizalmadba fogadtál. Az előadásod előestéjén még abban is megállapodtunk, hogy tegeződünk. Mielőtt lefeküdni indultál volna, halkán azt mondtad: „Elmondok egy titkot, ha megígéred, hogy soha nem árulod el.”

„Tudok titkot tartani.”

„Én már éltem egyszer – egy másik, hosszú-hosszú életet. Száz és száz éven át.”

„Az emberek nem élnek ám olyan hosszú ideig.”

„Nem is ember voltam.”

„Hanem?”

„Fa. Sokáig éltem. Már öregnek számítottam. A törzsem száraz volt. Halott. Kívülről megkeményedtem. Belül éltem. Kénytelen voltam magamon hordani az élettelen kérget, ősszel pedig figyeltem, hogy engedtek el szédülni vágyó leveleim egymás után. Mindegyiket szerettem. Nem árulod el senkinek?”

„Nem.”

Másnap este a megbeszélt időben beléptem a pajtába, hogy megnézzem a színházadat.

Elképzelem apád döbbenetét, amikor megérkezett a néma, sötét és üres házba. Vajon hányszor járta végig aggódva vagy őrzöngve a szobákat, mire meghallotta a régi istállóból kiszűrődő hangokat?

Én az alkalmi nézőtér végében, az ajtó mellől figyeltem az előadást. A gyerekek a sebtében összeeszkábált színpadon lejtettek valami groteszk táncot, miközben valami titokzatos királynőről zengtek, aki egy évben csak egyszer jelenik meg a palota ablakában, s akkor is csak jóvendómondás végett nyitja szóra a száját.

Apád olyan csendesen lépett be a pajtába, hogy nem lehetett hallani, arca nyugodt volt – ettől lett igazán ijesztő. Odaléptem mellé – magyarázkodás helyett annyit mondtam: „Szólok, hogy hagyják abba.” Megfogta a karomat, és azt mondta: „Nem, szeretném látni.” Leültünk mindketten, meredten bámultam a színpadot, de az idegességtől percekig fel sem fogtam, miféle színjáték zajlik a szemem előtt. A gyerekek hirtelen abbahagyták a kántálást, és mind a mennyezet felé néztek. Egy hinta jelent meg a színpad felett, lassan lejjebb és lejjebb ereszkedett. Egy lány ült benne – szinte gyerek még és csodaszép –, akit korábban soha nem láttam. A királynő. Tökéletes csend. A lány énekelni kezd. A hang igéző. És ismerős. Elsőre nem tudom, honnan. Apád hamarabb felismer téged, mint én.

Azt vártam, hogy dühöngve felront a színpadra, és ordítva félbeszakítja majd a dalt. De nem – csak hidegen bámult, miközben egy könnycsepp gördült végig az arcán. Ekkor vetted észre őt. Erősen és magabiztosan zengő hangod elfulladt. Az arcod eltorzult a rémülettől, a tested lefordult a hintáról. A színpadon feküdtél – egy hosszú pillanatig mozdulatlanul, majd felültél, és apád szemébe bámultál. Ő lassan fölállt, közelített, majd lehajolt hozzád. Gyengéden a karjaiba vett, és a kijárat felé közelített veled. Amikor elhaladt mellettem, makogni kezdtem: „Nem az én hibám... nem én vettem rá...” Lassan bólintott, majd kilépett a pajta ajtaján – karjaiban ott remegtél te.

Ha apád nem leckéztet meg, nekem kell megtennem. Attól féltem, hogy az idéltlen színházszid miatt minden odaveszhet. Az állásom, a munkám, ami lettél, te, te, te... Sosem emeltem kezét egy gyerekre, de végre fájdalmat akartam okozni. Addig nem nyugszom, amíg nem álltam veled szemben, nem markolhattam meg két vézna válladat, nem rázhattalak meg olyan erősen, ahogy csak erőmből telik. Ütéseimmel a földre akartalak teríteni. A padlón akartalak látni, mozdulatlanul, kicsinek, védtelennek. Valamit látni akartam végre a szemedben. Ami nekem szól. Ami rólam szól. Legyen rettenet. Ha mástól nem, hát a testi erőmtől. És nekem könyörögj! És hozzám sírj! És akkor elengedlek. És akkor megmentelek.

Mindezzel azonban elkéstem. Másnap reggel, amikor lopva benyitottam hozzád, a szobád üres volt. Miközben a folyosókon lépdeltem, hallgatóztam, de minden emeleten csend volt. Az udvaron végre ráakadtam egy cselédre. Kérdeztem, nem látott-e téged. Vihogva felelt: „Elmentek mind a négyen – korra hajnalban.” „Négyen?” – kérdeztem. „Igen, a nagyságos úr, a fiatal úr és két szolgál. És még egy szamarat is magukkal vittek.”

Megpróbáltam uralkodni magamon, hogy ne fogjon el a páni félelem. A samár és a két szolgál. Apád és te. Minden olyan ijesztően egyezett. Sőt. Az öt kerek szám. Késő éjjel volt, amikor megérkezett a két szolgál a samárral. Azt mondták, apád délután azt parancsolta, forduljanak vissza. Mivel a környéken ő volt a legnagyobb tekintély, senki nem merte megkérdőjelezni a döntéseit – senki nem indult kettőtök keresésére. Hat nap múlva jöttél vissza egyedül. Lefogyva, mocskosan, szinte öntudatlanul. A kapuban összeestél, és három napig nem tértél magadhoz. Amikor felébredtél, nem szólaltál meg, csak a szemed kérdezett. Elmondtam, hogy az előző este megtalálták apád holttestét egy hegy tetején, egy lapos sziklán – a kastélytól ötven mérföldre. A holttesten nem volt egy karcolás sem, a halál oka megállapíthatatlan. A fejed hátrahanyatlott a párnan. Még napokig lázasan feküdtél.

Mivel rokonaid nem voltak, én kerestem neked egy bentlakásos intézetet, egy szigorú iskolát. Amire elmúlt a lázad, azt a kevés dolgot, amire odabent szükséged lesz, összecsomagoltam. Mosdás után egyenként adtam rád az utazóruhát. Majd átkísértelek a szalonba, ahol együtt vártuk a kocsi érkezését. Kis idő múlva felkeltél a fotelból, és kimentél a konyha felé. Negyedóra múlva gyanakodni kezdtem, és elindultam megkeresni téged.

A konyha közepén állsz, egyenesen a szemembe bámulsz. A lábad mellett apró vértócsa. Nem messze tőled az asztalon egy kés és mellette valami. A jobb kezed kisujja. Az asztalhoz lépsz, és anélkül, hogy a tekinteted elvinnéd tőlem, az ép kezeddal lassan felém tolod a kisujjad. Nézel. A tekinteted tiszta és nyugodt. És valami mást is látok végre. Valamit, amit nem értek.

Nyolc éve fogalmazom magamban ezt a levelet, amit lehet, hogy felbonthatlanul eldobsz majd, vagy én leszek túl bátorítalan elküldeni. Nem ismertelek ki soha; nem tudom, hogy vajon neheztelsz-e rám azért, mert intézetbe juttattalak. Nyolc éven keresztül hajtogattam, hogy te és én nem maradhattunk együtt. Egyszerűen nem helyénvaló. Nyolc éve próbálom elfelejteni a hangot, amit egyszer sarokszámolgatás közben először hallottam. Nyolc éve kísért a tekinteted a konyhából. Nyolc éven keresztül csitítottam egy benső hangot, amely egyre csak azt hajtogatja: hazudsz. Nem a saját érdekében küldted a fiút az intézetbe. Nem az ő hibája, hogy bezárva kell élnie. Nem ő más. Én vagyok túl rémült szer...

Reggelente korán kelek a munkám miatt. Már nem gyerekekkel foglalkozom – te voltál az utolsó. Öltözés után, nyolc: kilépek a kapun. Kilenc: elmegegyek a hivatalba. Tíz: feladom a levelet.

Kimegy.

Az idősebb férfi látható.

FÉRFI I. Szeretem a kerek számokat. Egészen régen, amikor még fürgébb és tevékenyebb voltam, nemegyszer eljutottam ezerig. Ma már nem – pedig ugyanúgy teljesítem a kötelességem. Lássuk csak, hogy kezdődik a nap, amelyen minden megváltozott? Ugyanúgy, mint a többi. Öltözés után az első dolgom, hogy, egy: feltegyem a teavizedet. Kettő: levágom a kenyér héját, mert az a gyerekkort, a korai kelést, az intézetet idézi fel benned. Három: kiengedem a fürdővizet. Miután minden kész, négy: keltelek. Öt: ezredszerre is elmondod: „Tizenegy előtt nem vagyok nő, sőt tizenegy előtt nem létezem.” Napról napra nehezebb összeraknod magad.

Éppen fürdesz, amikor a folyosón észreveszem a férfit. A fürdőszoba ajtaja előtt áll. Habozik, hogy bekopogjon-e. Észreveszi, hogy nézem. Elségeyelli magát. „A Madame nem szereti, ha fürdés közben zavarják” – mondom. „A Madame-nak nincs szüksége többé öltre” – feleli. Mire én: „Hiába kopog, uram, az ajtó zárva van. A Madame zárta be belülről. Továbbá szokása, hogy a kulcsot kihúzza a lyukból, és egy szekrénykére helyezi. Szoktam hallani a csattanást. Így a kulcslyuk szabad, és a Madame akár teljes valójában mézítelenül látható. De a Madame szerencsés, mert egy úriembernek eszébe se jutna leskelődni.” Lassan megfordulok, és otthagynom őt a folyosón.

A konyhában vagyok, amikor néhány perc múlva hallom a kiabálást. Tisztán kivehető, amint egy férfihang azt üvölti, „Sátánfajzat!”, egy másik férfihang pe-

dig azt üvölti: „Takarodj a házamból!” Milyen régen nem hallottam ezt a hangját, Madame, milyen régen nem hallottam ezt a hangját, Monsieur. Kisvártatva a bejárati ajtó csapódása hallatszik. Harmincnégy! Egy darabig nem mozdulhatok – ez idő tájt készítem elő az ebédet, és a leves könnyen kifuthat. A hagymakockázás közben látom az ablakból, hogy a betörő futva menekül a házból.

Sejtettem ám, mi az oka a kiabálásnak. Tudtam, hogy a betörő nem igazi úriember, és nem állhatta meg, hogy leskelődjön, és rájött arra a titokra, amelynek nincs száma. Az ebéd elkészült, elindulok, hogy az asztalhoz szólítsam önt, de előtte még lefedem a fazekat, nehogy kihűljön a leves.

A hálószobában lelek önre. Férfiruhában áll a tükör előtt, és egy ollóval egyenként vágja le aranyszín fűrtjeit. Az arca feldagadt, a szeme alja lila, de a tekintete nyugodt. Amint észrevesz, mosolyt erőltet az arcára. Beszélni kezd. „Igazad volt.” Csatt. „Hibát követtem el.” Csatt. „Elmegyek.” Csatt. „Megváltoztatom a nevem.” Csatt. „Itt hagyok neked mindent, hiszen úgylis közös volt.” Csatt. „Nincs szükségem másra, csak erre a ruhára.”

Ledobja az ollót – a haja elkészült. A kezére néz. „Adj kölcsön egy férfikesztyűt. Vagyis... nem kölcsönbe, mert többé nem látjuk egymást.”

Mielőtt elmegy, a kezére húzza a kesztyűt. „Látta a kezemet” – suttozja.

Látta a kezedet. Egy olyan ujjcsonkot, amelyről rajtad kívül senki sem tudta, hogy miért kell levágni.

Visszamentem a konyhába, megterítettem magamnak. A leves, sajnos, nagyon kihűlt, de finom volt. Az üres tányért bámultam. Aztán eltelt egy óra. Aztán eltelt még egy. Lassan alkonyodni kezdett. És most már egészen sötét van.

Végre egy nap, amikor nincs fellépés, amikor nem kell elmenni itthonról. Meggyújtom mind a gyertyákat a szalonban, ahogy ön annyira szereti. Fényükben minden melegnek és békésnek tűnik. Ha kinyitom az ablakot, a szél meglebbenti a függönyt, lángra kaphat. Ha meglököm az asztalt, a gyertyatartó felborulhat, és a terítő tüzet fog. Egyetlen szál gyufától a szőnyeg is lángokban. Egy: az ingaóra üvege széttört. Kettő: az autogramra váró fényképek egybeolvadnak. Három: –

Kimegy.

A fiatal lány látható.

NŐ II. „Harmadnapon felemelé az ő szemeit Ábrahám, és látá a helyet mesziről. És monda Ábrahám az ő szolgáinak: »Maradjatok itt a számmal, én pedig és ez a gyermek elmegyünk amoda és imádkozunk, azután visszatérünk hozzátok.« Vevé azért Ábrahám az égő áldozathoz való fákat, és feltevé az ő fiára Izsákra, ő maga pedig kezébe véve a tüzet, és a kést, és mennek vala ketten együtt. És szóla Izsák Ábrahámhoz: »Atyám«, az pedig azt mondta: »Ímhol vagyok, fiam!« És monda Izsák: »Ímhol van a tűz és a fa; de hol van az égő áldozatra való bárány?« És monda Ábrahám: »Az Isten majd gondoskodik az égő áldozatra való bárányról, fiam«; és mennek vala ketten együtt. Hogy pedig eljutának arra a helyre, melyet Isten néki mondott vala, megépíté ott Ábrahám az oltárt, és reá raká a fát és megkötözé Izsákot az ő fiát, és feltevé őt a farakás tetejére. És kinyújtá Ábrahám az ő kezét és véve a kést, hogy levágja az ő fiát. Akkor kiálta néki az Úrnak Angyala az égből, és monda: »Ábrahám! Ábrahám!« Ő pedig azt felelte: »Ímhol vagyok.« És monda: »Ne nyújtsd ki a te kezedet a

gyermekre, és ne bántsod őt; mert most már tudom, hogy Istenfélő vagy, és nem kedvezél a te fiadnak, a te egyetlenednek énérttem.» És felemelé Ábrahám az ő szemeit, és látá hogy íme háta mögött egy kos akadt meg szarvánál fogva a szövevényben. Odaméne tehát Ábrahám, és elhozá a kost, és azt áldozá meg égő áldozatul az ő fia helyett.”

Ez a fejsze százéves. Éles és tiszta. A pajtában láttam meg. Magam sem értettem, miért, megfogtam és a zsákomba emeltem. Hány bányász halt annak a hegynek a gyomrába, ahonnan az érc való? Hány csepp verejtékébe került a kovácsnak megformálnia a fejet? Hányszor cserélték ki a nyelét? Hány fa kölcsönzött testet a nyélnek? És így már illik az emberi kézbe.

Mire gondolt a fiú, miközben, mint egy ágyban, úgy feküdt az oltáron? Hogy került le az onnan? Lemászott? Az apja szedte le? A szenttelen angyal oldotta meg a kötelet? Mire érzett a fiú, miközben végignézte, hogy apja a kos szívébe döfi a kését? És mit érzett az apja? És mit érzett a kos? És mit érzett az angyal?

Mit érzel te, hogy baltával a kezemben látsz?

Ki vagy te? A fiú? A kos? Az angyal? Felkészültél?

Ímhol vagyok.

Kimegy.

Az idősebb nő látható.

NŐ I. Egyszer a hajón – úgy tíz vagy húsz éve – egy bolondos társaság utazott: műkedvelő festők, kékharisnyák, az Uránusz szerelmesei, mániákus naplóíró háziasszonyok. Kitalálták, hogy a maguk és mások szórakoztatására élőképeket rendeznek. Nem tudtam, mit jelent, magát a szót sem ismertem. Ők lázasan készülődtek napokon át – az eredmény néhány színpadias tabló mozdulatlan emberekből, mitológiai jelenetek, összesen vagy hét-nyolc kép. Ha figyelmesebben nézzük: a mellkas fel-alá süllyed, a kéz megremeg, a szem óhatatlanul pislog. Nem mozdulatlanság ez – csak valamilyen jövőtlen, folytatás nélküli létezés.

A búcsú ideje volt. A csonka, hideg kezét a tenyeremben tartottam.

„Mondjon egy mesét!”

„Milyen mesét? Én nem tudok meséket.”

„Akkor találjon ki egyet! Úgyis ezt teszi mindig, kitalál dolgokat.”

„Valahogy most nem jut eszembe semmi.”

„Olyan nincs.”

„Hát jó... de ügyetlen lesz. És a vége sem vidám. Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy királylány. Felcseperedett, és jöttek sorra a kérői, ahogy ez a mesékben szokott. Eddig jó, nem? Aztán szépen férjhez is ment... Aztán egy nap maga mögött hagyott mindent.”

„Miért?”

„Maga mondta, hogy mesét mondjak, a mesékben nincsenek miérttek.”

„De a gyerek kérdezhet, nem?”

„Igen. A gyerek kérdez. És én nem tudom a választ. A lány vándorruhát öltött, összecsomagolta a legszükségesebbet, élelmet, italt, némi ruhát és egy fejszét. És cipelt még valamit magával, egy kincset. Egy tisztáson nem bírta tovább, és lepihent a legnagyobb és legszebb fa tövébe. Talán nem volt

a legszebb és a legnagyobb, de csinos volt, formás. És a lány a fához fordult segítségért, mert védtelen volt – és a fa megvédte. És valami olyasmit adott a lánynak, amit az még sosem kapott. És hat nap múlva a lány kivágta a fát. És utána olyan hosszú álomba merült, mint soha. És amikor felébredt, a kincsek nyoma veszett.”

„És nem találta meg?”

„A lány kereste. Talán nem elég kitartóan, talán nem elég hittel, talán... Így a kincs nem lett meg soha.”

„Egy meggyújtott bárány, egy kivágott fa, egy levágott kisujj – hát nem ugyanaz? Talán, ha vízbe dobnak, korall leszek. Mosolyogjon. Mosolyogjon. Mosolyogj...”

(Feláll.)

Ha valakit már nem látunk többé, ha a közös történet lezárul, olyan lesz minden, mint azok a mozdulatlan élőképek, s legfeljebb ha hét-nyolc akad belőlük. Kecses lépteid suták – a legridegebb istent is megindítanak. Jössz lefelé a lépcsőn, és egyetlen pillanatra szépnak látlak. Amikor el akarok menekülni tőled – mert nem akarok ennyit tudni –, olyan könnyedén kacagsz, hogy hirtelen maradni szeretnék. És ennyi voltál nekem – ez a néhány kép. És évek múltán majd összekeveredik a sorrendjük is, egyes részletek elvesznek, mások átrajzolódnak.

Elmész. Maradsz.

Voltál. Leszel. Vagy.

A jelenet végén kimegy. A színpad üres.

Sötét.

Vége.

Jakab Lilla

A babám az ágyamban fekszik és mosolyog

A babám az ágyamban fekszik és mosolyog.
A felhők fölött jár olyankor, s bár engem néz,
Szív-szeme túllontúl ér azon, mi én vagyok,
Mi lehetek, s voltam, vele egy burokban
S most csak itt, szabadult-hasadtan.

Megcsókolom ajkait – lopni hagyja álmát,
Jön a hajnal, kidomborul könnyörtelen ez
A veszett világ – vérzőn és sebétől fázván –,
Ki ha mar, markolunk és mérgébe halunk,
És ha múlik, karmolja arcunk.

Sumi-e*

Lepedők táncán szüretel a tél,
Darvak szárnya álmom s álma
Csücsörgő hullámok sokasága
Az arc talány, s fény
Szerelem az ecset végén
Szám festetlen s szépre tág
Szemed megöli a bút.

Lena K

A behódoltak imája

Vállam is törik ketté
 e megtépett ég alatt is
 örülnék, ha szemedben csillogna
 a meghatottság ősi fátyola.
 Kinyújtom a kezem feléd,
 hát nekem is nehéz így,
 nézd, nehéz így: itt ülök
 és ostorként csapkodja hátam
 a bűntudat ketté,
 míg sajtolom a tisztaság
 cseppjeit ki bőrömről,
 mi aztán kísértések tengerébe
 veszve fulladoz...
 Mégis akarom, mégis értelmet
 látok e gyenge kis hulladékban itt...
 Egymást zabáljuk, értsd meg,
 te engem zabálsz, én téged
 zabállak itt
 a kis biztos odúnkban és
 nem tekintünk szét,
 nem hatódunk hullaszagon
 többé,
 nem itat át minket a veszély,
 elaltattak minket,
 elaltatott e rothadó szentély!
 Állj fel!
 Éhezzél tovább,
 szomjazzál tovább!
 Csikorgasd a fogad, tovább,
 semmi nem elég!
 Kis letapadt ikra
 sötétben, bénultan
 vedli újra saját
 fekélyét, s ölt új
 fekélygúnyát reggelre
 magának...
 Foszladozz ruhám,
 bőrömről a var
 hulljon le,
 folyjon ki hályogos
 szemem –
 ADJ BÉKÉT, URAM!

Rónai-Balázs Zoltán
Reggeli kutyák

Nekem az életem hevert széjjel,
neki a combjai.
Sokat beszéltem,
hogy ne kelljen sokat mondani.
Szívemben, mint nyű a sebben,
szíve ficergett. Éhesebben
minden szótól, forróbban és élesebben.

Mint az a két lángkarom,
mi túl volt puszta lánykaron
tíz perce még,
s már azért ölelt csupán,
mert megérezte bomlani
a park fűvén az éj húsát.

Aztán bugyit húzott a helyemre,
s én az ő helyére egy gatyát.
Felröhögtem. Egymás illatát
csak hazavisszük! S a csókok is
majd hazáig követnek:
reménykedő kóborkutyák.

A nagyon piros busz

Berobogott a nagyon piros busz,
pattogva égett a nyár,
hatalmas, forró cseresznye,
elémgurult és kicsit megállt,
mert piros volt a lámpa is,
az izzó forgalmat vigyázta,
nem láttam, mert beleenyészett
a mindent betöltő színillatába
a busznak, ami ki tudja
merre tartott és kiket vitt, hova,
egy nagy Pirosból jöhetett,
és behegesztett engem is oda,
mint mindent, ami itt volt,
míg meg nem érkezett,
e földmagizzás helyén,
de elvéreztetett,
majd elkevertetett egy pillanat alatt
a gyümölcsszagú magma hars,
édes,
felordító csöngésében,
előntött és előntöttem
vele-magam ízzel,
zamatos cukrokkal, savakkal
lett a létem
test, lédús parázs,
hunyt pillájú vérragyogás,
mint ez a vers,
bő, piros nyár,
térdreborult pipacs.

RUSZ Sándor

Emberré válni

A személyes isteni mindig személytelen.
A fény elvakít. Koponyatörés. A dolgát
teszi csak. Angyalok nyelvén is igénytelen
a szózat: mintha lenne bármi odaát.

Hinni, és hit által üdvözülni – a hit
dolga csupán. Dogma: mankó – meg-
feszíti az elmét. Mintha lenne itt
bármi érdekes. Mondd, mi a lényeg?

Ha emberré teszem Istent, üdvözülök?
Inkább magam birkózom az angyal-
lal, és egyszer talán még istenülök
is – egótlan: küzdök a pillanattal.

A személyes isteni mindig személytelen.
A lényeg mosdatlan. Nyelvem idénytelen.

Patik László

Színpadmunkások

A színház előtt állok, kezemben szórólapok. Ráérősen csodálom az épület kivilágított homlokzatát, ez a munkahelyem. A nézőket várom, előttük majd ajtót nyitok és szórólapot osztok. „Ma egy jegy árért két darabot lehet megnézni.” Ez áll a papír alján.

Egy este két előadás. A másodikról csak néhányan tudunk, fentről senki. Sanyi azt mondta, ha bukik a darabunk, holnap munkanélküliek leszünk.

Sanyi a főnököm. Izzadságszagú melós. Sanyi nélkül itt nincs előadás! Mesélte, amikor ágynak döntötte egy másnaposság, nem nyitották ki a színházat. Technikai okok miatt. Mert ugye, színész bármikor be tud ugrani, de ki tud beugrani egy színpadmunkás helyére? Senki. Az eset után a színház igazgatója úgy döntött, Sanyi mellé felvesz egy embert állandóra. Sanyi rám gondolt. Azt mondta, lehetnék a beosztottja, lát bennem fantáziát, majd beajánl. Rendes tag ez a Sanyi. Tényleg beajánlott. Azt is elmondta, hogy itt kevés lesz a pénz, de a színház majd kárpótol, a varázsa! Ezt a varázst ő minden este átéli. Előadás alatt, amikor változik a színpadkép és sötét lesz, bemegy a színpadra, hogy kihozza a karosszéket, asztalt, meg mit tudom én, miket, na akkor érez ő valamit, valamilyen varázst. Képes volt nekem erről előadás után órákon át mesélni a kocsmában néhány sör mellett. Így ismerkedtünk meg. Szóval, Sanyi hozott engem a színházba.

Az első utam az igazgatóhoz vezetett. Azt mondta Sanyi, hogy ez a

felvételi csak formalitás lesz, ő már mindent lebeszél.

Ott álltam az igazgató ajtaja előtt a Sanyitól kapott kölcsönöltönyben, nyakkendőben, kopogtam, majd egy homályos helyiségbe léptem be. A szobában először csak egy karosszéket láttam, majd a karosszékből egy öregembert, aki nehezen vette a levegőt.

– Rosszul van? – kérdeztem rémülten. – Hívjak orvost?

Az öregember nem válaszolt, hosszan köhögött, hörgött, majd intett, hogy minden rendben, fogjunk kezét. Megpróbált felállni, de mondtam neki, hogy maradjon csak. Kezét fogtunk. Nem akarta elengedni a kezem.

– Az a lényeg, hogy mi volt előtte! – mondta elhaló hangon. De úgy, hogy értem azt, ez a legnagyobb titok a világon.

– Előtte? – kérdeztem vissza, reméltem, kifejti, mire gondol. Rám nézett, bólintott, közben a szeme becsukódott és csukva is maradt.

– Mégis szólok valakinek! – motyogtam halkán.

Ki akartam menni a szobából, de egyre görcsösebben szorított.

– Jól van, értem én, ha akarja, maradok – nyugtattam.

Bólintott. Némán álltam mellette és azon gondolkodtam, hogy szóba hozzam-e az állást. Mintha megérezte volna a hezitálásomat, barátságosan megrázta a kezem és megint bólintott. A bólintását úgy értelmeztem, felvett, megvan az állás!

– Mi lesz a dolgom? – kérdeztem zavartan, halkán.

– Majd Sanyi mindenre megtaní! – mondta még halkabban, mint én.

Elengedett. Az asztalára mutatott, ott nagy volt a rendetlenség, kupacokban álltak a könyvek, szerződések, dossziék, plakátok. Legfelül egy színdarab kézírata. A címe: Előtte.

– Erre gondolt? Ezt adjam oda? – kérdeztem, de nem válaszolt. A vonásai megnyugodtak, arca kisimult, mozdulatlan lett. A kézirat a kezemen maradt.

Elindultam az ajtó felé, majd megfordultam, megköszöntem az állást, és sietve kijöttem.

– Érezted? – kérdezte Sanyi sutogva, aki végig a folyosón az ajtó mögött állt és hallgatózott.

– Mit?

– Hát a varázst! Az első a legfontosabb! Most fertőzött meg!

– Ki? – kérdeztem kétségbeesetten.

– Hát a színház! Már nem tudsz tőle szabadulni soha. Na, mesélj! Mi volt?

– Csak megrendezett jelenet volt, ugye? Valami felvételi próbatétel, ugye? – kérdeztem reménykedve, de választ nem kaptam.

Elindultunk a folyosón a lépcső felé. Azon a szinten minden csupa márvány, tükör, csillogás. Mindenhol régi fényképek, plakátok. Legendás előadások emlékei. A lépcsőn egy öltönyös, nyakkendőes fiatalemberrel találkoztunk.

– Ő is most jelentkezik felvételre, de ő csak színész lesz – mondta Sanyi.

Azt hiszem, valamilyen szöveget memorizált motyogva. „Te, szegény... halandó!” Megállt az igazgató ajtaja előtt és kopogott.

Az alagsorban öltözők, irodák, raktárak. Mindenfelé jelmezek, díszletek porosodtak. Erős dohszagot éreztem.

– Érzed? – kérdezte Sanyi. – És ez még nem minden! Gyerünk még lejjebb!

Kő lépcsősor vezetett lefelé, a végén masszív faajtó. Benyitottam. Egy boltozatos terembe értünk.

– Ez az! – lelkesedett Sanyi. – Két szinttel a színpad alatt vagyunk. Ez a műhely. Itt fogunk dolgozni. Na, milyen?

Nem válaszoltam. Túl sok volt ez nekem egyszerre.

– És ezt nézd meg! Erről csak én tudok! – mondta sokat sejtetően, és egy kőlapra mutatott.

Ott a padozatot kőlapok borítják. Kopottak, az egyikén vaskarika. Sanyi felemelte a vaskarikás kőlapot, mögötte keskeny, földből döngölt lépcső vezet le a sötétbe.

– Majd egyszer ide is lemegyünk. Na, vedd le ezt a jelmezt!

Fekete nadrágot és hosszú ujjú fekete pulóvert húzott rám.

– Ha színpadon leszel, a nézők nem vehetnek észre! Ez ám a tudomány! Hangtalanul, láthatatlanul megváltoztatni a színpadképet. Majd betanítalak! Ez a ruha olyan anyagból van, ami a sötétben nem csillan meg. Ez a munkaruhánk – kezdett bevezetni a szakma rejtelmeibe.

– Itt fogunk dolgozni? – kérdeztem gyanakodva.

Bólintott.

– Igen, ha nem a színpad mögött leszünk próbán vagy előadáson, akkor itt javítgatjuk a régi díszleteket.

– Hiányozni fog a napfény.

– A napfény? – kérdezett vissza, de nem várta meg a választ, néhány másodpercre magamra hagyott. A kellektárból két napszemüveget, két kerti széket és egy ventilátort hozott. A falak

mellé hatalmas díszletképeket állított. Mindegyiken tengerpart. Azt mondta, hogy üljek le az egyik székre, és válaszszak napszemüveget. Ezután bekapcsolta a ventilátort és egy reflektort.

– Érzed? – kérdezte. De azt hiszem, nem volt teljesen megelégedve a hatással, mert bekapcsolt még egy reflektort. Leült velem szembe, felvette a másik napszemüveget, fejét az egyik „Nap” felé fordította, kezét úgy tartotta, mintha koktélos pohár lenne benne, haját a „szél” fújta... Megpróbáltam utánozni. A fejem a másik „Nap” felé fordítottam.

– Érzem – válaszoltam.
Bólintott.

Másnap korán értem a színházba. Ismeretlen emberek mutogattak rám, és azt mondták: Sanyi bácsi fia. Miért bácsizzák Sanyit? – töprengtem magamban. Nincs több negyvennél. Márványlépcső. Kőlépcső. A boltozatos terem ajtaja előtt álltam tökéletesen éberem. Benyitottam. Egy tájképet láttam homályos megvilágításban. A háttérben hegycsúcs. A kövezetet vastag füst borította, mintha felhők gomolyogtak volna. Megfordultam, becsuktam az ajtót. Ebben a pillanatban zene szólalt meg, azt hiszem, reneszánsz. Visszafordultam. Eltűnt a hegy, a felhő. A terem varázslatos, csillogó bálteremmé változott. A táncterem szélén, a székeken jelmezes bábuk ültek. Egy pár táncolt a parkett közepén: egy női ruha és Sanyi.

– Ezt hogy csináltad? – kérdeztem meglepődve.

– Tetszik, mi? Holnap lepj meg te valamivel!

Emlékszem, egész nap dolgoztam, és azt hiszem, éjjel is! Nem éreztem fáradtságot, éhséget, szomjat. Megcsinálom! Elhatároztam, hogy ezt én

is megcsinálom. Beállítottam a kezdőképet: a hegyet és a füstöt. Kitaláltam, amikor a terem ajtaját becsukja majd Sanyi, az ajtó ütközése felkapcsol egy kapcsolót, így áram alá kerül a magzó, egy ventilátor, ami kifújja a füstöt, és egy reflektor, ami a terem közepét világítja meg. A székeket – és rajtuk a jelmezes bábukat – elfektettem a füstben, így azok az ajtó becsukásáig nem látszottak. Csigasor segítségével egy vékony huzal meghúzásával állítottam fel őket a kellő pillanatban.

– Majdnem – mondta, amikor belépett. Hozott ennivalót és bort. Leültünk egy kellékasztalhoz, és minden részletet alaposan átbeszéltünk. Sanyi zseni! Ő a mesterem! Sokat beszélgettünk. Kint talán napok is elteltek közben. Nem is tudom, ekkor már hány napja nem voltam otthon. Egy? Kettő? Három? Az egyik raktárban berendeztem a szobámat.

– Pont olyan, mint az igazi! Akkor meg minek hazamenni? – mondtam Sanyinak. Nem válaszolt, de elmosolyodott. Aztán ő is beköltözött egy raktárba. Azóta nincsenek nappalok, nincsenek éjszakák, csak a díszletek vannak, meg a színpad.

Sanyi megszállott! Sanyi mellett csak megszállottan lehetett dolgozni! Észrevettem, hogy a díszlet irányítja az előadást, a díszletet meg mi. Egyik premier után jött a másik.

Aztán egyszer történt valami. Sanyi nem kelt fel az ágyából. Azt mondta, már nincs mit tanítania, átadott mindent, amit tud! Kedvetlen lett, alig beszélt. Mi tagadás, nekem tényleg minden előadás, minden díszlet új kihívást jelentett. A színészek, a rendezők Sanyi bácsinak kezdtek szólítani. Éreztem, hogy uralom a színpadot! Csak azt nem tudtam, Sanyival mi lesz. Elveszítette az életkedvét! Azt mondta, ő már felesleges itt. Le-

gyengülve feküdt. Haldoklott. Egyszer, amikor bementem a „szobájába”, intett felém, azt akarta, hogy fogjunk kezét. Eszembe villant, mi történt az igazgatónál. Nem akartam, hogy megismétlődjön! Nem fogtam meg a kezét. Emlékezetemben élesen kirajzolódott egy asztal, rajta kupacokban könyvek, szerződések, dossziék, plakátok, legfelül egy színdarab kézírata. Az a kézirat, amit az igazgatótól hoztam el. Sanyi szeme kezdett lecsukódni. Versenyt futottam az idővel.

– Sanyikám! Tarts ki! Érted? Tarts ki! – üvöltöttem kétségbeesetten.

Feltúrtam a raktárakat, szekrényeket, de hiába.

– Meglesz! Tudom, hogy meglesz! – biztattam.

A szemét két gyufaszállal kipeckeltem. Nem akartam csukott szemmel látni Sanyit. Már alig élt.

– Itt van valahol!

És előkerült a kézirat.

– Na, látod! Olvasd! Olvasd el! – biztattam.

Felült az ágyában, szemhéjáról leakasztotta a peckeket és olvasni kezdett. Olvasott, olvasott, és csak olvasott, addig, amíg megtanulta az egész darabot szóról szóra.

– Ez az! Ez az! – kiáltozta közben boldogan. Ezután már nem érdekelte a díszlet. Azt mondta, hogy tovább kell lépnie. Vegyem észre, a díszlet csak eszköz, a cél az előadás! Elhatároztam, hogy megyek vele, ha kell, a díszleteken túl is! Akárhova!

– Mit akarsz csinálni? – kérdeztem tőle.

– Be akarom mutatni! – válaszolta magabiztosan.

– Ezt?

Bólintott.

Tudtam, hogy be fogja mutatni! Még nem tudtam, hol, mikor, kivel, kinek, de biztos voltam benne.

– Ki játszik majd benne? – kérdeztem.

Elgondolkodott.

– Ezek – közben fölfelé mutatott a színpad felé – nem elég jók ehhez. Nem elég alázatosak.

– Egyedül akarsz mindent csinálni? – kérdeztem.

Nem szólt semmit, de tudtam a választ.

A betegsége alatt Sanyi helyett is dolgoztam. Senki nem vette észre, hogy hiányzik. Színészek, rendezők utasítottak, hogy Sanyi bácsi, ide told azt a karosszéket, Sanyi bácsi, oda tedd azt az asztalt.

– Miért nem bízzák rám, hova teszem? – förmedtem egyszer rájuk, de meg sem hallottak.

Egy műszak után a boltozatos terem ajtaja előtt álltam, benyitottam. Egy nézőteret láttam színpaddal.

– Hogy tetszik? – kérdezte Sanyi.

– Tetszik. Itt mutatjuk majd be?

– Nem! – nézett rám meglepődve, sőt csalódottan. – Itt csak próbálunk! Fönt, a nagyszínpadon lesz a bemutató.

– Ki lesz a harmadik szereplő? – kérdeztem.

Megfordultam, becsuktam az ajtót. Amikor visszafordultam, már megváltozott a díszlet. Minden csupa márvány, tükör, csillogás volt. Mindenhol régi fényképek, plakátok lógtak. Egy öltönyös, nyakkendő fiatalembert láttam. Valamilyen szöveget memorizált motyogva:

– „Te, szegény... halandó!”

Egy ajtó előtt állt és kopogott.

– Igen! – hallottam Sanyi hangját. – Ő lesz a harmadik, az új fiú, a Színész – mondta, miközben elindult felém és levette magáról az öltönyt, a nyakkendőt.

– És a darabban van kórus is!

Egy vékony huzalt húzott meg. A mennyezet alól leereszkedett az előbbi nézőtér. A székeken jelmezbe öltöztetett bábok ültek. A nézőkkel szemben a falra kivetítve megjelent: MI VAGYUNK A KÓRUS IS. Felolvasta, majd a hangszórókból ismét hallottam ezt a mondatot eltorzított, megsokszorozott hangján. Mintha a közönség kántálta volna. Sanyi erőre kapott.

Már csak a színpad, csak a darab volt fontos. Semmi más. Addig dolgoztunk, míg minden mozdulat, minden gesztus tökéletesen a helyére került.

Én terveztem a díszletet, ez a mesetermunkám.

– Majdnem – ezt mondta Sanyi, amikor megmutattam neki a terveket, de nem változtatott rajta semmit.

Ma reggel, amikor ébredtem, az ágyam mellett először egy karosszéket láttam, majd a karosszékekben Sanyit. Sanyi ült az ágyam mellett és ébresztgetett. Egyre erősebben rázott. Éreztem a szorítását.

– Kész – mondta.

– Kész? – kérdeztem vissza félálomban, hitetlenkedve.

Bólintott.

– Mikor adjuk elő?

– Ma – mondta határozottan.

– Ma nem lehet, ma a Hamletet játsszák.

– Tudom – válaszolta. – Ma két előadás lesz. Kapunyitáskor állj ki a színház elé, és minden érkezőnek adj ebből a szórólapból!

ELŐTTE

Amikor az ember megszületik, testét magzatmáz és vér borítja. Éles hangokat hall, szemét zavarja a fény, kezével ha-

dakozik, lábával rugdal. Amikor elvágják a köldökzsinórját, levegő után kapkod, majd felsír. Ezen a nyelven mondja el a történetét. Azt, hogy honnan jött, és útközben mi történt vele.

Majd egy ismerős illatú nő magához öleli. Ez megnyugtatja. Abbahagyja a sírást, előtejet szopik a nő melléből és elalszik.

Később, amire megtanul beszélni, a történetét elfelejti. Örök titok marad. Vagy mégsem?

Kamaradarab. Négy szereplő.

Ma egy jegy áráért két darabot lehet megnézni.

Érkeznek a nézők. Mindenki felé szórólapot nyújtok.

Vége a Hamletnek. A nézők tapsolnak. Talán most döntenek el, hogy maradnak-e. Felkelnek a székekből és elindulnak a kijárat felé. Még ki sem érnek a nézőtérről, amikor megszólal a csengő. Rövid sor a ruhatár előtt, hosszú a büfénél. A többségük marad. Újabb csengetés. A nézők visszaülnek a helyükre. Ez bejött.

A függöny széthúzva, a színpad üres, tompa fény világítja meg. A nézőtér is. A nézők halkán beszélgetnek.

Kőlépcső, márványlépcső, színpadra vezető lépcső. Sanyi mellett állok. Mindkettőnkön fekete nadrág és hosszú ujjú fekete pulóver, olyan anyagból, ami sötétben nem csillan meg. Sikerülhet ez nekünk? Kezdünk.

Először Sanyi lép színpadra. Egy vödör és egy felmosófa a kezében. Felmossa a színpadot. Gyorsan és alaposan dolgozik, közben becsukják a

nézőtéri ajtókat. Egy izzó kiég a színpad felett, elől, középen. Sanyi int, hogy jöjjenek gyorsan be, és cseréljem ki. Vállamon egy létrával bemegyek. Remeg a lábam. Hallom a nézőtér moráját, látom az embereket. Ők is látnak engem. A létrát felállítom a kiégett lámpa alatt és felmászok a tetejére. Érzem, forró még a körte.

– A szentségit! – sziszegem, közben Sanyi felé nézek.

– Forró? – kérdi suttogva.

Bólintok. Sanyi kicsavarja a felmosóröngyöt és feldobja nekem.

– Most meg mi van? – kérdezi.

– Beszorult, hogy a fene vigye el! – suttogom.

– Várni kell, míg kicsit hűl!

Sanyi egy mozdulattal jelzi: ha már így alakult, maradjak a létra tetején, hoz két díszletelemet, amiket közel ott kell rögzíteni, ahol éppen vagyok. Két hosszú rúddal tér vissza. Valamilyen rugalmas anyagból készültek. A színpad deszkájától a mennyezetig érnek. Szorosán egymás mellett állnak. Alul Sanyi rögzít, fent én egy szerkezethez. Ez a szerkezet folyamatosan, fokozatosan nyomja a rudakat. Most még párhuzamosan állnak, de a végén majdnem teljes kört formálnak majd.

Kihűlt a körte, kicserélem. Amikor fényt ad az új, a nézőtér elsötétedik. Lemászok a létráról, kiviszem. Közben Sanyi egy hatalmas, fehér, lepedőszerű vászonnal teríti le a színpadot. Visszajövök és segíték kisimítani. A nézőtér elcsöndesedik, mindenki minket néz. Halkan beszélgetünk.

– Szerinted kifizetik? – kérdezem.

– Mit? – kérdez vissza Sanyi.

– Hát ezt! Ezt a túlórát.

– Nem hiszem.

Sanyi a színpad elejére mutat, hogy ott még igazítsam el, feszítsem ki a vásznat.

– Így jó lesz?

Bólint. Mindketten négykézláb csúszunk, tenyerünkkel átsimítjuk az egész felületet.

– Utána le kell bontani? – kérdezem.

– Le.

– Hajnal lesz, mire végzünk.

Megint bólint.

– Mi lenne, ha egyszer mi is meghajolnánk?

Sanyi elmosolyodik.

– Statisztapénzt sem kapunk – panaszkodom.

– Nem.

– Pedig nekünk is van szerepünk! A végén. A bárkás részben. Amikor épül, és szurkot főzünk, és a fagerendákat bekenjük. Járna az a pénz is!

Sanyi megint bólint, majd feltérel, hangját megváltoztatva idéz a történetből:

– „Csinálj magadnak bárkát gófer fából, rekesztékeket csinálj a bárkában, és szurkozod meg belől és kívül szurokkal.”

– Mi építjük azt a bárkát! – méltatlankodom. – Ugye, járna a pénz? És mi vagyunk a kórus is! Mi, meg a technika. És még a plakátra sem írják ki a nevünket! Közreműködnek: színpadmunkások. De nem érdekel!

– Nem? – kérdi Sanyi.

– Nem. De az egyik jelenetet eljátszanám!

– Melyiket?

– A gyilkolást. Az a legjobb rész! Tudod? A bárkás kép előtt. Amikor a két férfi egymásnak esik és ütik egymást halálíg! Na, azt!

Abbahagyom a lepedő igazítását, felállok. Ütök egy sorozatot a levegőbe, hirtelen megrántom a vállam, lehúzom a fejem, megint ütök néhányat.

– Na jó! Melyik akarsz lenni? – kérdi Sanyi, miközben ő is feláll.

– Melyik? Amelyik győz, a földműves!

– Akkor én vagyok a pásztor. Úgy kezdődik a jelenet, hogy ülök a mezőn és várlak. Te meg hátulról közelítesz. Tudod a szöveget?

– Tudom.

Sanyi leül a színpad szélére, lábát lógatja.

– Várj csak! Előtte még ez van! – szól hátra.

A kórus szövege megjelenik kivetítve a nézőkkel szemben a színpad mindkét oldalán a falon. A hangunk eltorzítva, halkan, megsokszorozva szólal meg a nézők mögötti hangszórókból.

– „HISZEN, HA JÓL CSELEKSZEL, EMELT FŐVEL JÁRHATSZ, HA PEDIG NEM JÓL CSELEKSZEL, A BŰN AZ AJTÓD ELŐTT LESELKEDIK, ÉS REÁD VAN VÁGYÓDÁSA, DE TE URALKODJÁL RAJTA.

ÉS SZÓL S BESZÉL VALA A FÖLDMŰVES A PÁSZTORRAL, AZ Ő ATYJÁFIÁVAL.

ÉS LŐN, MIKOR A MEZŐN VALÁNAK, TÁMADA A FÖLDMŰVES A PÁSZTORRA ÉS MEGÖLÉ ŐT.”

– *Itt vagy?* – szólítom meg Sanyit.

– *Itt.*

Sanyi felkel, nyújtja a kezét, de nem fogadom.

– *Tudod, miért jöttem?* – kérdzem.

– *Hogy elmondd, mit láttál tegnap a víz alatt, amikor fuldokoltál!*

– *Igen. Téged láttalak, te ölted meg!*

Váratlanul ököllel megütöm Sanyit. Minden erőmet beleadom az ütésbe, felkészületlenül éri. Sanyi összegörnyed, alig kap levegőt. Még egyszer megütöm. Felemeli a feje elé a kezét. Védekezik. Ütök. Gyorsan akarok ve-

le végezni, nem akarom, hogy sokat szenvedjen!

– *Üssél! Na, mi van, üssél!* – biztatom.

– *Nem öltem meg senkit!* – üvölti. Ütök.

– *De, igen!*

Erőmet koncentrálna ütök. Többször eltalálok a testét. Megroggyan. Megsorozom, már nincs teljesen magánál. Tehetetlenül leengedi a kezét. Térdre rogy.

– *Te voltál az!*

Megrúgom. Elterül a földön.

– *Hagyd abba!* – suttogja hörögve.

Tovább rugdosom, majd a mellkasára térdelek és így ütöm tovább. Már nem védekezik. Ütöm, ütöm! Önkívületben vagyok. Őrjöngök. Minden csupa vér! A feje, a ruhája, a ruhám, a lepedőszerű vászon. Eszembe villan, hogy ebből baj lesz. A darab elején a vászon még tiszta. Egyre erőtlenebbül ütök. Abbahagyom. Felkelek a mozdulatlan testről.

– Mit csináltam? Istenem, mit csináltam?

Nézem a vérfoltot a vásznon.

– Na, milyen voltam? – kérdzem halkan Sanyit.

Sanyi bólint.

– Te sem voltál rossz! Cseszd meg! Ezért ki fognak rúgni minket!

– Miért?

– Miért? Nézd meg, hogy néz ez ki!

– Hogy?

– Csupa „vér”! Nem kellett volna az ampullákat összetörnöd! Mit fogunk mondani? Miért csináltuk?

– Miért? Miért?

Sanyi felkel, megigazgatja a ruháját, arcáról letörli a „vért”, majd leugrik a nézőtérre. Én utána.

– Fogd meg azt a sarkát! – utasít határozottan.

Óvatosan húzzuk a vásznat, amíg a foltos rész lekerül a színpadról.

– Jó lesz ez így? – kérdezem.

– Tudsz jobbat?

– Nem. Megütöttelek?

– Szerencsére nem.

– És ha megütöttek? Véletlenül. Annyira beleéltem magam!

– A szerep miatt hagytam volna.

Hirtelen megrántom a vállam, le húzom a fejem, ütök néhányat a levegőbe.

– Azért jó voltam, mi?

– Jó. Hozd a póznát!

Mindketten visszamegyünk a színpadra. A pózna a díszlethez kell.

A póznát egy gördülő szerkezethez rögzítem. Ez a szerkezet a színpadon hátul, középen áll. A színpad elején a bal oldalfalhoz teljes magasságban hosszú, fehér textíliát rögzítettem összetekerve. Most kibontom. A textília szabad végével hátulról megkerülöm a póznát, és elöl a színpad jobb oldalfalánál egy csévélőhöz erősítem. Olyan, mintha két hatalmas fehér fal magasodna a színpadon. Elindítom a csévélőt, a textília megfeszül, megmozdítja a póznát, ami folyamatosan, lassan a színpad elején álló résre nyíló rudak felé halad.

– Nem gyűrődik sehol? – kérdi Sanyi.

– Nem.

– Érteni fogják?

– A díszletet? Érteni.

– Miért ölte meg?

– Nem tudom.

– Jól rögzítetted?

– Jól.

– A biztonsági huzalokat beakasztottad?

– Be.

– Ellenőrizd még egyszer!

Bólintok.

– Mi történt előtte?

– Mi előtt?

– A gyilkosság előtt!

– Egy férfi meg egy nő gyereket csinál.

– Tudtam, hogy ezt fogod mondani! Nem arra gondoltam, az sokkal előbb volt, a történet elején! A gyilkosság előtt mi történt? Miért ölte meg az a földműves a pásztort? Övék volt itt minden, az összes föld a kincseivel, az összes tenger a halakkal. Minden! Élhetek volna egymás mellett békében, gazdagságban. Élhetek volna egymástól olyan távol, hogy egész életükbe nem kellett volna találkozniuk! Miért ölte meg?

– Nem tudom.

– Mit éreztél, amikor ütöttél?

– Én? Hát nem is tudom! Dühöt. Nem is, inkább gyűlöletet!

– Engem gyűlöltél?

– Talán.

– Mire gondoltál közben?

– Kész a díszlet – állapítja meg Sanyi.

– Kész.

– Kezdődhet a darab?

– Kezdődhet.

A színpad sötét, gyorsan átöltözünk. Közben a hangszórókból távoli hangokat hallani. Egy férfi és egy nő. Halk, kéjes nyögések. A színpad elején a két rúd megmozdul. Középen távolodni kezdenek egymástól. Ezt a rést világítja meg tompán egy lámpa. Halk lihegés, nyögések. A nyögések sokasodnak, majd hirtelen csönd. Ekkor reflektorok világítják meg a játékteret. A színpadon Sanyi, a Színész és én. Félmeztelenül fekszünk.

A darabot Sanyi rendezte. Emlékszem, azt mondta, annyi rendezővel dolgozott már, hogy pontosan tudja,

mi a rendező dolga. Azt mondta, vannak ötletei a szöveghez! Majd instruál minket!

Emlékszem, amikor ehhez a jelenethez értünk, ez az első próbák egyikén volt, azt magyarázta, hogy „úsznunk” kell a színpadon. Mozogjon kezünk, lábunk, forgolódjunk, dobáljuk magunkat. Így! Majd lefeküdt a deszkákra és mutatta, hogy képzeli ezeket a mozdulatokat. Sanyi szeretett előjátszani.

– Színész, te hirtelen felülsz, ijedten körülnézel, mint aki nem tudja, hol van! Tested izzadt, mozdulatod zavart, majd észreveszel minket. Érted, mit akarok, ugye? Ekkor hirtelen majd én is felülök, rémülten levegő után kapkodok. Nem tudom, hogy álmodom-e, vagy ébren vagyok?

– *Hol vagyunk?* – kérdi Sanyi, mint aki nem tudja, álmodik-e, vagy ébren van.

– *Nem tudom!* – válaszol a Színész.

– *Hol vannak a többiek?*

A Színész körülnéz, felhúzza a vállát.

– *Nem tudom.*

– *Ússzunk tovább!* – mondja Sanyi.

– *Hova? Nincs tovább!* – mutat a Színész a fehér textiltalakra.

– *És velem mi van?* – kérdi Sanyi, miközben rám mutat.

– *Nem tudom. Mi van, Öcsi? Hova ilyen sietősen?* – kérdi tőlem gúnyosan a Színész, miközben kezével megböki.

– Te még úszol. Egyedül vagy. Hirtelen zavaros lesz körülötted a víz, minden elsötétedik! Biztos az iszap kavarodott fel, nyugtatod magad, de a tempót fokozod. Úgy érzed, a víz egyre hidegebb, begöröcsöl a lábad és

az ujjaidat sem érzed már. Fogytán a levegő! Irányt váltasz, fárad a kezed. Érzed, minél előbb fel kell érned! Már csak két-három tempóra elég az erőd. Egy, kettő, három. Még mindig nem érted el a víz tetejét! Elfogyott a levegő! Nem tudod mozgatni a kezed. Az utolsó pillanatban, mielőtt vizet nyelnél, kinyílik a szemed, felülsz. – Így magyarázta Sanyi, ezt kell most éreznem, ezt a pillanatot. Ezt is érzem! Felülök. Folyik rólam a víz, kapkodom a levegőt.

– *Majdnem megfulladtam!* – üvöltöm levegő után kapkodva. – *Mi történt? Hol vagyunk? Halljátok, hol vagyunk?*

– *Nyugi, Öcsi, úgy néz ki, megérkeztünk* – mondja a Színész.

– *Megérkeztünk? Hova? Honnan?*

– *Mi van, semmire sem emlékszel?*

– *Nem! Miért? Mire kellene?*

– *Na, erőltess meg kicsit az agyad!*

– *Csak álomfoszlányok keringnek a fejemben* – motyogom magam elé.

– *Először egy férfi jött* – mondja halkán Sanyi.

– *Ja, igen! Erre emlékszem, egy férfi jött* – dereng valami.

– *Aztán egy nő jött elő.*

– *Igen, nem volt rajta ruha.*

– *Nem volt. Intett felém!*

– *A kezében egy alma volt.*

– *Igen, egy alma.*

– *Te is ezt álmodtad?* – kérdezem Sanyitól.

– *Ezt.*

– *Majd a férfi visszajött és a nőben elmerült.*

– *De el ám!*

– *Már emlékszem! Emlékszem a hangokra is, a kéjes nyögésekre. Aztán úszni kezdtünk...*

Sanyi gondosan megtervezte a jelenet ívét. Azt mondta, hogy a nyitó jelenetnek emlékezetesnek kell lennie! Sötét a színpad, a rés nyílik, nem mozdul senki, csak hangok. Az első próbán Sanyi nyögött meg én, halkán, kéjesen. Amikor azt gondoltuk, hogy már tökéletes, felvettük magánóra. Gurultunk a röhögéstől, amikor visszahallgattuk. Azt mondta Sanyi, hogy ez így nem jó, ehhez kell egy nő, ez mégiscsak az első numera, ennek tökéletesnek kell lennie! Aztán beavatta a titkunkba a színház büfésnőjét, kedves nő. A felvételen ő nyög meg Sanyi.

Az egyik próba szünetében a Színész elmesélte, hogy a nyögéseinket ő is hallotta. Egyszer leküldték hozzánk valamilyen kellékért. A kő lépcsősor alján állt az ajtó előtt, éppen be akart nyitni, amikor furcsa hangokat hallott bentől. Nem hitt a fülének! Óvatosan benyitott, bent sötét volt, nem látott senkit, csak a nyögéseket hallotta. Úgy gondolta, nem akar megzavarni senkit, úgyhogy sarkon fordult, és halkán elindult a kő lépcsősoron felfelé. Aztán megint hallotta a nyögéseket, lassított, majd megint hallotta, visszafordult, és megint. Újra benyitott. Ekkor a terem közepén egy íróasztalt látott gyengén megvilágítva. Az asztalon rendetlenség, kupacokban könyvek, szerződések, dossziék, plakátok. Az asztal mellett a sötétben egy karosszék, a karosszékben valaki ült, aki intett felé. Azt mondta, déjã vu élménye volt, megijedt és kiszaladt a teremből, de nem akart hinni a szemének, úgyhogy rögtön vissza is fordult.

Amikor újra benyitott, a félhomályban nézőteret látott színpaddal. A nézőtérrel jelmezbe öltöztetett bábok ültek, a színpadon Sanyi meg én.

– Te vagy az, Sanyi bácsi? Mit csinálsz itt? – kérdezte.

– Színházat, fiam, színházat! – válaszolt Sanyi.

– Itt?

– Látod, van itt minden! Színpad, díszlet, reflektor! Kell ennél több?

– Sanyi bácsi, ki nyögött az előbb?

– *Hol az a nő? Úgy magamhoz ölelném!* – mondja a Színész, miközben feláll, és magához öleli a résre nyíló rudakat.

– *Bárcsak itt lenne!* – mondom.

– *Érzitek? Ez az ő illata!* – mondja Sanyi, és beleszippant a levegőbe.

– *Igen, itt lehet a közelben!* – lelkesedik a Színész.

– *Én is érzem!* – mondom, és én is nagyot szippantok keresve az illatot. – *Ez tényleg ő!*

– *Hol vagyunk? Tudja valaki?* – kérdi Sanyi.

A Színész is felkel, és tenyerével végigsimítja a fehér falakat.

– *Nem, de jó hely ez! Kellemes, nedves, meleg, illatos. Kell ennél jobb, Öcsi?*

– *Nem!* – lelkesedek, és én is felkelek, és simogatni kezdem a résre nyíló rudakat.

– *Jó lesz itt nekünk!*

– *Mi az hogy! Ennél jobb nem is lehet!*

– *Fiúk, ha belegondolok, hogy egyszer majdnem visszafordultam – meséli a Színész, miközben kezével úszó mozdulatokat tesz –, de a kíváncsiság erősebb volt, meg egy férfi intett is, hogy jöjjenek...*

Mindhárman leülünk egymás mellé és hátunkat az egyik textilfalnak támasztjuk. Elégedettek vagyunk, boldogok.

– *Egy férfi? Az, akit az álomban láttunk?* – kérdezem.

– *Nem tudom. Az arcára nem emlékszem, csak egy mozdulatára – válaszol a Színész.*

– Csak egy mozdulatára?

– Csak.

– Mutasd!

A Színész feláll, lábaival átöleli, és a kezeivel megkapaszkodik a résre nyíló rudakban.

– *Ha jól emlékszem, ez volt az.*

– *Ez?* – kérdezem csodálkozva.

– *Ez.*

– *Hát ez nem sok!*

– *Hát ez nem* – mondja a Színész, és visszaül közénk.

– *Érzitek?* – kérdi Sanyi, miközben hátranyomja magát a falba.

– *Mit?*

– *Mintha ölelne!*

– *Igen, gyengéden ölel!*

– *Talán a nő?* – kérdezem.

– *Igen, olyan, mintha ő ölelne!*

A díszlet lassan halad előre. Mindhárman egyszerre mozdulunk, előrébb ülünk egy arasszal. Szemünket becsukjuk, mosolygunk, halkan, szinte suttogva beszélünk.

– *Aztán egy nő jött elő...* – mondja Sanyi.

– *Igen. Nem volt rajta ruha...* – nosztalgiazik a Színész.

– *Nem volt. Intett felém...* – suttogom.

– *Intett...*

– Ez fontos pillanat! Hosszan tart-suk ki ezt a képet! – magyarázta Sanyi. Így, a jelenet első próbáján órákig üldögéltünk némán, mosolyogva, csukott szemmel. Én arra a nőre gondoltam, aki az álomból jött elő. Aztán azt mondta Sanyi, úgy látja, kell mögénk ez az élményanyag, álmodozunk nyugodtan, majd azt, hogy jól jegyezzük meg ezt a boldog órát, mert ezt kell majd itt másfél percben eljátszanunk: némán, csukott szemmel, mosolyogva.

Mindhárman egyszerre mozdulunk, előrébb ülünk egy arasszal.

– *Jó volt!* – mondom halkán, elégedetten.

– *Nagyon jó!* – erősít meg a Színész.

– *Mikor látom újra?*

– *A nőt?*

– *Őt hát!*

– *Nem tudom.*

– *Nem volt rajta ruha.*

– *Nem volt. Intett felém!*

– *A kezében egy alma volt.*

– *Igen, egy alma. Egy érett, kíváncsú alma. Zamatos.*

– *Hol szedhette?*

– *Nem tudom.*

– *Itt nincs semmi! Sehol egy fa!*

– *Talán a falon túl!*

Mindhárman egyszerre mozdulunk, előrébb ülünk egy arasszal.

– *Észrevettétek?* – kérdi Sanyi.

– *Mit?* – kérdi a Színész.

– *Egyre kisebb itt a hely!*

– *Nem baj! Majd kisebb húzzuk magunkat!*

– *Persze, kisebb húzzuk magunkat... de meddig?*

– Itt most egymás mellett alszunk el magzati pózban! Te álmodsz – magyarázta Sanyi. – Azt álmodod, hogy megint víz alatt úszol, felkavarodik az iszap, a tempót fokozod, begörcsöl a lábad, fogytán a levegő, fárad a kez-ded! Egy, kettő, három! Nem éred el a víz tetejé! Felriadsz, folyik rólad a víz, kapkodod a levegőt!

– *Ez csapda!* – üvöltöm hirtelen, folyik rólam a víz, kapkodom a levegőt.

– *Mi van, Öcsi, rosszat álmodtál?* – kérdi a Színész felriadván.

Felállok, zavartan méregetem, mekkora hely maradt még, majd a tenyeremmel tapogatom a falat, valamiféle kijáratot keresek.

– *Mondom, ez csapda! Higgyetek nekem! Gyerünk innen, amíg lehet!*

– Hát persze, Öcsi! Csapda! – mondja gúnyosan a Színész.

– Nincs kijárat! Látod? Egy burokban vagyunk! Látod? Ez egy burok, ahonnan nincs kiút! És zsugorodik! Mi lesz a vége, mit gondolsz? Összenyom minket, és egymást fogjuk megfojtani! Mondom, menjünk innen, amíg lehet!

– Hagyd már abba! Jó itt nekünk!

– Most jó! De mi lesz később? Ki akarok menni! Értitek? Ki akarok menni! – üvöltöm.

– Na, ezt a részt most pontosan meg kell koreografálni! Szóval, először csak a tenyereddel simítsd a falat: így.

És Sanyi már mutatta is, hogy képzeli ezt a simítást. Idegesen, gyorsan mozgott. Igyekezett minden négyzetcentimétert kitapintani. Ha útjába kerültem, durván ellökött. Csak arra koncentrált, hogy kijáratot találjon. Izzadt, kapkodta a levegőt. Majd idegesen belerúgott a falba, több helyen rugdalta, majd ököllel is ütni kezdte.

– „Na, mi lesz! Csináljatok már ti is valamit!” – üvöltötte a szövegemet. – „Üssétek! Rúgjátok!”

Lassan a Színész is felállt, ő is elkezdte ütni, rúgni a falat.

– Most mindenki kétségbeesik! Értitek? – magyarázta Sanyi. – Kezdünk hinni neki. Rájövünk, hogy tényleg nincs kijárat. Rájövünk, hogy ez tényleg csapda! Üssétek! Rúgjátok!

És mi ütöttük, rúgtuk kifulladásig, egyre dühösebben. Sanyi nem hagyta, hogy megjátsszuk a fáradságot.

– Összeesésig! Értitek? Összeesésig! – üvöltötte szinte önkívületben.

Közben a hangszóróban, valahonnan nagyon távolról megszólal a női hang:

– Gyere ide! Gyere gyorsan! Gyere már! Tedd ide a kezéd! Érzed? Ide! Érzed? Most! Most! Most meg itt! Érzed? Furcsa érzés! Milyen erősen rugdal a drága!

– Amikor minden erőnk elfogy, visszarogyunk a fal tövébe. Én a két kezemet a falnak támasztva rogyok térdre – mutatta Sanyi. – A körmeim nyoma meglátszik a falon, két párhuzamos egyenest húzok. A jelenet előtt vérampullákat erősíték az ujjaimra. Itt vannak a ti ampulláitok is! Ezután, Színész, te próbálsz körömmel kijáratot hasítani! Húzol két vastag párhuzamost a vonalaim mellé, de a burok nem szakad. Idegesen, görcsösen tízszer-hússzor áthúzod a vonalaidat. Érted? De hiába! Majd te jössz – fordult felém Sanyi –, a te vonalaid nem sikerülnek párhuzamosra, mert az első a Színész második vonalának tetejéből indul ki és a második vonalad alján végződik. Aztán feladjátok, reménytelenül vesztve, holtfáradtan visszaültök a fal tövébe. Én majd a „körmeimmel” karcokot még néhány kisebbet. Az első vonalat É betűre egészítem ki, a másodikat D-re, a harmadikat E-re, a negyedik betű már kész: N. Majd leülök mellétek.

Mindhárman egyszerre mozdulunk, előrébb ülünk egy arasszal.

– Mennyi időnk lehet hátra?

– Nem sok.

– Várjatok csak! Eszembe jutott valami! Álljatok fel! Gyorsan! A hátunkat támasszuk a burokknak, és teljes erővel nyomjuk hátra! Így! Nyomjátok! Nyomjátok! – üvöltötte a Színész.

– Nyomjátok! Nyomjátok! – üvöltötte Sanyi. Mindenki adjon bele mindent! Az életünkért küzdünk! Értitek? Az életünkért!

Némán, megfeszülve támasztotunk, majd előbbre léptünk egy arasszal, később megint, majd megint.

– Végül a fal győz – jelentette ki halkán Sanyi. A jelenet végén visszaruskadunk a tövébe.

– Ezt is megpróbáltuk – állapítom meg.

– Meg.

– Erősebb, mint mi.

– Erősebb! – mondja Sanyi.

– Akkor most mi lesz?

– Hát vegyük sorba: a burok leggyőzhetetlen, egyre kisebb a hely, hárman vagyunk...

– És? Mi következik ebből? Mire gondolsz?

– Semmire.

– Semmire?

– Arra, amire te is!

– Mi van?

– Az van, hogy hárman vagyunk. Érted? Hárman! Ha kevesebben lenénk...

– Mi van?

Mindhárman egyszerre mozdulunk, előrébb ülünk egy arasszal.

– Én még úsztam volna tovább! – szólalok meg halkán.

– Mi van? – kérdi a Színész.

– Azt mondtam, hogy én még úsztam volna tovább! Az van, hogy nekem nem itt kellene lennem! Miatlatok vagyok itt! Érted? Az van!

– Miattunk? Öcsi, itt úsztál te is körbe-körbe! Úsztál? Kapálóztál! De, ha nem tetszik, mehetsz tovább! Én nem tartalak vissza!

A Színész feláll, idegesen hozzám rohan, belerúg a lábamba. Felpattanok, megütöm.

– Hagyjátok, ez nem vezet sehova! – mondja higgadtan Sanyi.

Hallgatunk rá, visszaülünk mellé a fal tövébe. Majd mindhárman egyszerre mozdulunk, előrébb ülünk egy

arasszal. A Színész felpattan, elkezd rugdosni. Sanyi félrehúzódik, távolról nézi a verekedést.

– Két férfi egy az egyben! Most nekem kell ezt elmagyarázni, fiúk? – kérdezte Sanyi.

Aztán mégis elmagyarázta.

– Nem vagytok kaszkadőrök! És amíg nem tudjátok élethűen eljátszani a verekedést, addig verekedni kell! Aztán majd meglátjuk! Rendesen meg kell csinálni! Értitek, ugye? Nem lehet úgy csinálni, mintha! Ütni kell és kész! Ha csak mímelitek, az nem jó. Ha felreped a szemöldököd, hát felreped! Kibírod! Ha vért köpsz, hát vért köpsz! Meg kell lepni a másikat! És a nézőt is! Váratlanul, ököllel ütni!

Sanyi mosolyogva mellém lépett, és úgy gyomorszájon vágott, hogy azonnal térdre estem.

– Így!

Percekig alig kaptam levegőt.

– És nem kell túljátszani sem, az se jó! Adjátok bele minden erőtöket! Ez élethalálharc! Nem kell megjátszani a fájdalmat! Fájjon! Annál jobb!

Ilyeneket mondott nekünk Sanyi. Mi meg ütöttünk. És tényleg fáj. Nekem volt a rosszabb. Először is ültem, amikor a jelenet kezdődött. Nehéz úgy felállni, hogy az embert közben rugdossák. Próbáltam nagyokat ütni, hogy felőröljem a Színész erejét, reméltem, hogy így később kisebbeket üt. Másodszor, szerep szerint végül én terülök el a földön. És még ekkor sincs vége, mert a Színész még akkor is üt, amikor már mozdulatlan vagyok. Majd mozgása lassul, abba hagyja, visszaül a fal tövébe.

Sanyi és a Színész egyszerre mozdul, előrébb ülnek egy arasszal.

– Vége? – kérdi halkán Sanyi.

A Színész ingatja a fejét.

– *Hogyhogy?*

– *Úgyhogy él. Hiába ütöttem. Ha sokkal erősebb lennék, talán... Pusztá kézzel nem megy!*

– *Pedig itt más nincs!*

Lassan felkelek a földről, a fal tövéhez vánszorgok. Némán nézzük egymást. Egyszerre mozdulunk, előrébb ülünk egy arasszal.

– *Szerencséd volt* – mondom halkán.

– *Nekem?* – kérdi a Színész.

– *Igen, neked! Ha az elején rögtön felállok, te kerültél volna földre!*

– *Lehet.*

Mindhárman egyszerre mozdulunk, előrébb ülünk egy arasszal.

– *Tudjátok, mitől féltetek?* – kérdezem nagyon halkán.

– *Mitől?*

– *Hogy összefogtok!*

– *Miért?*

– *Akkor sikerült volna?*

– *Igen, kettőnek sikerülhet!*

– *Az a kérdés, ki lesz az a kettő?* – kérdi Sanyi.

– *Az.*

Némán ülünk, mozdulatlanul nézzük egymást. A díszlet halad előre. Mindhárman egyszerre mozdulunk.

– Felpattanunk, és a még rendelkezésünkre álló játéktér közepén egymástól egyenlő távolságban állunk meg. Egyikünk sem mozdul. Megvárjuk, amíg a fal rátapad a hátunkra. Hátradőlünk, feszítjük magunkat. Amikor majd nem bírjuk tovább, egyszerre mozdulunk. Mindenki mindenki ellen! Értitek? Majd kirúgom Színész a lábadd, eldőlés! Te lefogod – utasított Sanyi. – Jó szorosan fogd! Érted? Én az egyik kezemmel hátrahúzom a fejét, a másikkal torkon ütöm. Így!

– *Mit mondtok?* – kérdezem Sanyitól a bunyó után.

– *Te, szegény... halandó!* – tolmácsolja halkán a Színész utolsó mondatát. A Színész nyújtja felém a kezét.

A pózna majdnem a színpad elejénél jár. A csévéző egyenletesen dolgozik. A gördülő szerkezet leáll, a vászon megfeszül, a pózna előrebillen és rádől a színpad elején álló résre nyíló rudak tetejére. A csévéző is leáll. Olyan szűk a hely, hogy nem tudunk felegyenesedve járni. Sanyi az egyik falhoz ül, én a másikhoz, a Színész közöttünk fekszik.

– *Csukd le a szemét!* – mondja Sanyi.

– *Nem csukom!* – válaszolom halkán.

– *Miért nem?*

Nem válaszolok.

– *Akkor így marad!*

– *Biztos, hogy meghalt?*

– *Biztos.*

– *Csak azért, mert mintha megmozdult volna.*

– *Ugyan már!*

– *Hallottad az utolsó mondatát?*

– Emlékezz vissza arra a pillanatra, amikor beléptél az igazgató szobájába! Emlékezz vissza arra, ami ott történt – mondta Sanyi.

– Hallottam az utolsó mondatát! Az igazgató becsukta.

– *Mit csukott be?*

– A szemét – motyogtam magam elé. – *Ő is becsukhatná!* – mutattam a Színész felé. – *Mondd neki, hogy csukja be!*

– Hallottam, hogy utána még beszélgettél vele – állapította meg Sanyi.

– *Mi után?*

– *Miután meghalt. Megköszönted neki az állást. Miért?*

– *Mert nem akartam, hogy halott legyen!*

– És miért nem akarsz hozzáérni?
– mutatott a Színész felé.

– Mert tudom, hogy az!

– Hát persze hogy tudod, hiszen te vagy a gyilkosa! – mondta ezt Sanyi úgy, mintha a betanult szövegét mondta volna. Én meg elveszítettem a fejem.

– Nem! Én csak lefogtam! – üvöltöttem. – A gyilkos te vagy! Én is bűnös vagyok, de a gyilkos te vagy! Te vagy! – És elindultam Sanyi felé. Ököl-lel ütöttem egy sorozatot a levegőbe, megrántottam a vállam, lehúztam a fejem. Ekkor a Színész látta, hogy komoly a helyzet, felugrott, és hátulról lefogta az ütésre lendülő kezemet.

– Mi az isten van veletek? – üvöltötte. – Hagyjátok abba! Minden próbán ezt fogjátok csinálni?

– Hagyd csak! – állította le Sanyi. – Üss meg! – biztatott. – Üss csak meg! – Persze nem ütöttem.

– Tökéletes alakítás lesz! – lelken-dezett Sanyi. – Benne vagy a szerepben! Látom, benne vagy!

És Sanyi táncolt örömeiben.

– *Nem zsuorodik tovább* – suttogom.

– *Nem* – mondja Sanyi.

– *Érzed még az illatot?*

– *Nem.*

– *Ha egyszer innen kijutunk, mit mondunk? Miért csináltuk?*

– *Semmit! Nem mondunk senki-nek semmit! Megértetted?* – förmed rám határozottan Sanyi.

– *Nem kellett volna...* – suttogom.

– *De, igen.*

– *Nem tudnám még egyszer...*

– *Dehogyne!*

– *Látod?* – kérdi Sanyi.

– *Mit?*

– *Megmenekültünk!* – kiáltja Sanyi lelkesen. – *Megnyílt a burok! Látod? Ott!*

– *Látom.*

– *Na, menjünk innen!*

– *Várj csak! És veled mi lesz?*

– *Hogyhogy veled mi lesz?*

– *Nem hagyhatjuk itt!*

– *De igen. Menj előre!*

A színpadon sötétség. A hangszórókból távoli hangot hallani. Egy nő. Hangos, fájdalmas nyögések. A két rúd teljes kört formál. Ezt világítja meg tompán egy lámpa. A nyögések sokasodnak, jajkiáltás, majd hirtelen csönd. Néhány másodperc múlva megint nyögés, hangos nyögések. Nyögés és sikítás. Csönd. Nyögés, sikítás. Csönd. Sikítás, sikítás, szívhangok.

A két rúd formálta körön át kilépek. Reflektor világít élesen a szemembe. Hunyorogva elfordulok. Lassan szokom. Felsírok, hangosan bömbölök. Megint sikítás, szívhangok. Jön Sanyi is.

A kórus szövege jelenik meg kivetítve a nézőkkel szemben a színpad mindkét oldalán a falon:

„AZUTÁN ISMERÉ ÁDÁM AZ Ó FELESÉGÉT ÉVÁT, AKI FOGAD VALA MÉHÉBEN ÉS SZÜLI VALA KAINAT, ÉS MONDA: NYERTEM FÉRFIAT AZ ÚRTÓL. ÉS ISMÉT SZÜLÉ ANNAK ATYJAFIÁT, ÁBELT.”

A színpad elsötétedik, csecsemősírást hallani és szívhangokat. Később a sírást gügyögés váltja, majd szuszogás, ásítózás. A szívhangokat méhekek, rovarok zümmögése, dongása nyomja el.

A színpad mögött átöltözünk. Mindkettőnkön fekete nadrág és hosszú ujjú fekete pulóver, olyan anyag-

ból, ami sötétben nem csillan meg. Változik a színpadkép. Mi változtatjuk meg, ez a foglalkozásunk. Ez szakma! Nem tanítják sehol, ezt érezni kell! Legalábbis Sanyi szerint. Kilencven másodperc sötétség. Nem több! Ez a mienk minden este! Minden mozdulat pontosan megtervezett. Ha hibázunk, elcsesszük az egészet! Először én lépek színpadra. Nem látom, de tudom, hol a pózna, hol állnak a rudak. Vakon, némán bontom a díszletet. Érzem a közönséget is, hallom, ahogy az emberek levegőt vesznek, és azt is tudom, hogy meredten a színpadot nézik. Tudják, hogy itt vagyok, próbálják kitalálni, mi lesz a következő fordulat. Most Sanyi is a színpadra lép. Ő viszi ki a póznát és a gördülő szerkezetet. A többit én. Amikor a maradék díszletelemmel a színpad mögé érek, Sanyi összetekeri a leterített lepedőszerű vásznat, majd kihúzza. Üres a színpad. Jöhet az új díszlet. A színpadot vastag, szőnyegszerű anyaggal terítjük le. Mindketten négykézláb csúszunk, tenyerünkkel átsimítjuk az egész felületet. Tudom, hogy Sanyi a színpad elejére mutat, azt akarja, hogy ott még egyszer igazítsam el. Megigazítom. Érzem, Sanyi bólint. Kész. Elhagyjuk a színpadot.

Szóval ez az? Erről mesélt nekem Sanyi a kocsmában? Ez az a varázs? Ez az, ami mindennél többet ér?

– Sanyi, játszani jobb! – súgom. Bólint, majd felvesszük az új jelmezt.

– Nyomd föl a reflektort, hadd hunyorogjanak!

Legalábbis a próbákön azzal számolt Sanyi, hogy a hirtelen fényben hunyorogni fognak a nézők.

– Erős a színpad megvilágítása: süt a nap, rekkenő a hőség. És mit fognak látni? Már amikor megszokják a fényt! – tette föl a kérdést Sanyi.

De tudtam, hogy nem kell megszólalni, mert rögtön elmondja a választ is. – Egy mezőt, egy hatalmas mezőt! Igen, és a mezőn virágok, a virágokon méhek, rovarok zümmögnek, dongnak, és a fűben néhány korhadó farönk. A zümmögést, dongást hallgatja régóta az a két férfi, akik hátukat egymásnak támasztva ülnek a színpad szélén. Ezek leszünk mi! Eltelt úgy húsz év. A két síró csecsemőből férfi lett. És más a helyszín is! Szóval, megváltozott minden. Minden! Egy dolgot kivéve: a színpad közepén fekszik a Színész, ugyanabban a ruhában, ugyanabban a helyzetben, mint utoljára. Na, ezt látja a néző!

– Ábel! – szólítom meg Sanyit.

– Igen.

– Mit csinálsz?

– Süttetem a Nappal az arcom.

– Minek?

– Mert jó! Jó így csukott szemmel arccal a Nap felé fordulni.

– Mi jó benne?

– Egy idő után mindenféle szabálytalan alakú lebegő forma jelenik meg előttem a mézarany háttérben.

– És?

– Ezek a szemem egyik sarkából szép lassan átrepülnek a másikba, majd hirtelen visszaugranak a kiindulási helyükre, és kezdődik minden előlről.

– És?

– Nincs és. Ez a jó.

– Aha! Meleg van. Kérsz vizet?

– Kérek.

– Mi van a nyájjal?

– Mi lenne? – kérdi Sanyi, majd a „mező” távoli pontjára mutat, hogy mutassa, ott legelésznek. – Az egyik juhom egy hete ellett. Egyet szétnyomott, egy másik meg vak. A maradékból holnap kiválasztok egyet az Úrnak.

– Meleg van.
 – Az. Hűsítsük magunkat, füröd-
 jünk meg a folyóban!
 – Menj csak! Én maradok. Utálok
 a vizet!
 – Ugyan már, gyerünk, na, jó lesz,
 meglátod!
 – Nem megyek én! Menj egyedül!

Sanyi felpattan, hátulról átölel, le akar teperni. Nem hagyom, ki akarok szabadulni a szorításából.

– Hagyjál már, hagyjál békén!
 Nem érted? Nem megyek! – kiáltom ingerülten, de esze ágában sincs engedni.

– Most jön a vizes jelenet! Úgy kezdődik, hogy leteperlek. Ki akarsz alólam mászni, és úgy tűnik, hagyom is, de az utolsó pillanatban elkapom a lábad és megemelem. Megtalicskázatlak a színpadon oda-vissza, oda-vissza. Többször átmegyünk a Színészen. Nem látjuk, nem érzékeljük, hogy itt van. Majd a vállamra kaplak, és elindulunk a képzelt folyó felé. Te kézzel-lábbal kapálózol, de én erősen szorítalak. A színpad oldalánál ledoblak, az oldalfal mögé esel. A néző csobbanást hall, és a kifröccsenő vizet látja. Majd leveszem ruháimat, neki-szaladok és csobbanok. Az oldalfal mögött lesz két hordó, a hordókban víz. Ebben kell elmerülnünk. A hajad is legyen vizes! Közben fröcskölünk! Néha felkiáltasz, hogy Ábel! Majd csönd, hosszú csönd. Majd egyszer elkezdesz hörögni, köhögni, kapkodni a levegőt, és így jössz vissza a színpadra, majd jövök én is.

– Majdnem megfulladtam! – üvöltöm öklendezve. – Ez rossz vicc volt! Nagyon rossz!
 – Mi van?
 – Láttad, nem?

– Úsztál a víz alatt, és? Én is úsztam!

– Mondtam, hogy utálok a vizet!
 – De azt is mondtad, hogy meleg van!

– Rossz volt, nagyon rossz, felkavarodott az iszap.

– És?

– Minden elsötétedett.

– És?

– Begörcsölt a lábam, elfogyott a levegő, és azt hittem, nem érek fel a víz tetejére!

– De felértél!

– Fel.

– Na, látod!

Sanyi visszaveszi a ruháit, én a hátamra fekszem a fűben, a Nappal szárítottam magam. Fejem a Színész testének támasztom.

– Volt ott valami! – mondom hal-
 kan.

– Hol?

– Lent, a víz alatt.

– Hát persze hogy volt, testvér, hal a neve, hal. Tudod? A hal vízben él!

– Nem arra gondoltam!

– Hanem?

– Ábel, hogy van az, hogy az egyik ember, amikor meghal, lecsukja a szemét, a másik meg nem?

– Nem tudom, de hogy jutott most ez az eszedbe?

– Nem tudom.

Hirtelen felülök, rémülten körülnézek, úgy, mint aki nem tudja, hol van. Nézem Sanyit, nézem a mezőt, távol a juhokat, majd a Színészt, a folyót és megint a Színészt.

– Ábel, ez a farönk itt... – És most a Színész testére mutatok.

– Mi van veled?

– Nem olyan, mint a...

– Milyen?

– Á, semmi!

– Dőlj vissza! Aludjunk kicsit!

Lassan visszafekszem. Óvatosan elfordítom a fejem, és a Színészt nézem.

– *Meleg van.*

– *Az.*

Felerősödik a méhek zümmögése, a szitakötők szárnyzuhogása. Elalszunk. Hirtelen, rémülten felülök, levegő után kapkodok.

– *Már megint mi van?* – kérdi Sanyi félálomban.

– *Semmi!*

– *Roszzat álmodtál?*

– *Ez nem farönk!* – mondom határozottan.

– *Hát, pedig annak látszik.*

– *Nem az, érts meg, nem az!*

– *Azt mondod, ez itt nem fakéreg?*

– *Nem csukták le a szemét!*

– *Kinek? Jössz már megint ezzel a szemhistóriával!*

– *Ez egy halott test.*

– *Ez egy rönk, te meg napszúrást kaptál!*

Sanyi is felül. Szétnéz a mezőn, a juhait nézi, majd engem. Felállok, felemelem a Színészt és elindulok.

– *Mit csinálsz, Káin?*

– *Magammal viszem!*

– *Miért?*

– *Nem hagyhatom itt!*

– *Miért nem? Mi van veled? Ébredj már fel! Hallod? Ébredj fel!*

– *Ébren vagyok, teljesen ébren! Segíts vinni!*

– *Mi bajod? Mit álmodtál? Meséld el!*

– *Ott voltál te is!*

– *Az álmodban?*

– *Igen. Azt hiszem, valamilyen barlangban voltunk, vagy valamilyen sötét, nedves üregben, ahol eltévedtünk, nehezen találtuk meg a kijáratot. Ott volt ő is!*

– *Ő?*

– *Igen, már halott volt. Nem akartad kihozni! Azt mondtad, hogy menjek előre! Otthagytuk. Érted?*

– És most óvatosan tedd le! Ültesd le, a keze természetellenesen bukjon előre, a feje lógjon! – magyarázta Sanyi, majd a Színészhez fordult. – Ide figyelj! Nem moccanhatsz, nem köhöghetsz, nem pislanthatsz! Sót! Tanulj meg úgy levegőt venni, hogy alig mozogjon a mellkasod! Érted?

A Színész nem mondott semmit, még csak nem is biccentett.

– Jól van, látom, értjük mi egymást – mondta Sanyi, és barátságosan megütögette a vállát.

A Színész eldőlt, nem mozdult.

– Ilyenek a profik! – állapította meg Sanyi, és csettintett egyet.

– *Látod az arcát? És itt a keze...*

– *Ez csak rönk, farönk, és ne vidd sehova!* – kiált rám Sanyi. Felkapom, magamhoz ölelem. – *Hagyd itt! Hallod! Hagyd itt!*

– *Nem hagyom!*

– *Elég volt! Ez rossz vicc! Hagyd abba! Nem viszel te semmit sehova! Mi van veled? Megrémítesz!*

A Színész testét leállítom kettőnk közé.

– *De, viszem! Ezentúl mindig vinni fogom!*

Dulakodni kezdünk, elcsattan egy-két pofon is. Ütök. Üt Sanyi is. A test közöttünk, körülötte forgolódnak. Sanyi kirúgja a Színész lábát, a test eldőlt, én rávetem magam, Sanyi letérdel mellénk, és egyik kezével le-sújt, a Színészt találja el.

– *A szentségít! Kemény ez a fa!* – káromkodik, rázza a kezét és elmegy a patakhöz hűteni az öklét.

Megsimítom a Színészt, lehajolok hozzá, egészen közel, és azt súgom a fülébe: – *Tudom, ki vagy!* – Majd hátamra fekszem a fűben, fejem a Színész testére teszem. Hallgatom a méhek zümmögését. Sanyi visszajön, még fáj a keze.

– Most meg mi van? Mit mosolyogsz ilyen elégedetten? – kérdi ingerülten. – Ez fa! Így csak fakéreg tudja felsérteni az öklöt! Látod?

– Tudom, ki ő!

– Hát persze hogy tudod!

– Ismered te is!

– Igen? Jó, akkor mutatkozzunk be egymásnak! Ábel vagyok, és hogy szólíthatom önt, farönk úr?

– Ismered.

– Igen. Láttam már sok ilyet, ez egy jókora farönk, sok mindenre lehet használni!

– Éden. Mond ez neked valamit?

– Éden? Apánkat, anyánkat onnan űzte ki az Úr. Tele volt fával, különböző fával, azt mondod, ez onnan való?

– Azt.

– Ez nem ok arra, hogy cipeld magaddal!

– Együtt kell cipelnünk!

– Engem hagyjál ki ebből!

– Megölték. Tudtad?

– Igen, a fákat ki szokták vágni.

A fa az emberért van. Tudod?

– Tényleg nem emlékszel semmire?

– Nem! Miért? Mire kellene?

– Na, erőltess meg kicsit az agyad!

– Először egy férfi jött – mondom halkán.

– Kicsoda?

– Egy férfi, aztán egy nő jött elő.

– Honnan? Miről beszélsz, Káin?

– Nem volt rajta ruha.

– Istenemre, megörültél! Nézz a szemembe!

– A kezében egy alma volt.

– Térj magadhoz! Hallod!

– Majd a férfi a nőben elmerült.

– A víz alatt történt valami, vagy a Nap lágyította meg az agyad?

– A hangokra csak emlékszel?

A kéjes nyögésekre! Aztán úszni kezdtünk hárman.

– Hagyd abba! Hagyd ezt abba! Megrémítesz! Gyere ide! Gyere! – mondja Sanyi megenyhülve, és magához ölel. – Mi lett veled, testvér? Mi?

– Engem ne félt! Nem örültem meg. De ez nem farönk.

– Hát persze, persze hogy nem az! Hazakísérlek.

– Érzed ezt az illatot? – kérdem.

– Érzem, mezei virágok.

– Dehogy! Itt lehet a közelben!

– Kire gondolsz?

– Arra a nőre!

– Milyen nőre? – kérdi Sanyi.

– És a nyájjal mi lesz?

Sanyi a vállamon átveti a kezét, és némán lekísér a színpadról. Majd egyedül megy vissza, kezében egy fejsze.

– Itt voltunk valahol. Hol az a rönk? Itt is van egy, meg ott is, meg ott. Melyik lehetett? – Sanyi megáll az egyik rönk fölött, és megemeli a fejszéjét. – Szegény testvér – mondogatja.

Nem is tudtam, hogy ilyen hangos, ha szétvernek egy farönköt. Visszhangzott a pince! Erről azt mondta Sanyi, hogy sajnós a nagyszínpadon nem fog ennyire fület fájdtóan hallatszani. Azt mondtam neki, hogy mikrofonozzuk be a fejszét. Sanyi elmosolyodott, tetszett neki az ötlet. Azt mondta, ezt várta tőlem. És azt mondta, rendezem meg én a jelenetet.

Alaposan megdolgoztattam Sanyit. Már az első rönk után folyt róla az izzadság.

– Ütemesen, megállás nélkül sújts le, mint egy gép! – mondtam neki. – Feldarabolsz két farönköt, majd a Színesz mellé lépsz. Felemeled a fejszét és kivársz. A néző csattanásokat hall, mintha tovább hasogatnál. Érted, Sanyi? Te meg sem mozdulsz! A hangszórókból ütemes csattanás hallatszik.

Minden csattanásra válaszol egy másik. Ez a másik ütés távolról, a színház aulájából hallatszik majd. Majd lemész a színpadról. Az aulából továbbra is zaj szűrődik be, ott folytatódik a munka, sőt, egy beszélgetést is hallani, két férfi beszélget:

- *Mi legyen ebből a sok fából?*
- *Csinálj magadnak bárkát!*
- *Bárkát? Mekkora?*
- *Hossza háromszáz szing legyen,*

a szélessége ötven szing, és a magassága harminc szing!

- *Minek nekem ekkora bárka?*
- *Rekesztékeket is csinálj a bárkában és szurkozod meg belől és kívül szurokkal!*

Sanyi bólintott. Azt mondta, én rendezem tovább a darabot.

Megint csak a méhek zümmögése hallatszik hosszan. Visszajövök a színpadra. Észreveszem, hogy a mezőn szétszórta farönköket valaki felhasogatta. Majd észreveszem a sértetlen Színészt, és ez megnyugtat.

- *Látod, ha fa lennél, felhasogattak volna téged is! Ábel vak, mint a múlt héten született egyik juha. Ő volt, ugye? Ábel? Ő hasogatta fel a fákat? Persze hogy ő! Azt hiszi, megörültem! Még hogy én, örült? Érted jöttem! Viszlek magammal! Nehéz vagy. Ne félj, nem hagylak itt! Soha többet nem hagylak magadra!*

Felállítom a Színészt.

- *Nem tudom, Ábel miért nem akart segíteni? Ketten könnyebben el tudnánk egyet vinni. Ketten egyet, ketten egyet. Emlékszem! Kettő egyet! Igen. Mit akart kettő egyet?*

A Színész eldől.

- *Kettő meg tud ölni egyet. Igen! Ez az! Téged öltek meg! A kérdés az, ki volt az a kettő? Igen. Ki volt az a*

kettő? Azt hiszi, megörültem! Még hogy én, örült? Mondd meg! Ki volt az a kettő?

Elkezdem rugdosni a Színészt.

- *Válaszolj! Tudni akarom! Tudod, ugye? Tudod? Mondd el! Ha kell, kiverem belőled, úgyis kiverem!*

Lefejelem.

- *Felrepedt a szemöldököm! Látod? Felrepedt, hát felrepedt! Kibírom! Tudni akarom, ki volt az a kettő!*

Megütöm a Színészt, eldől, rugdosom, már csupa vér vagyok, és még ekkor sincs vége, mert ütöm ökölrel is, majd mozgásom lassul, abbahagyom.

- *Mit tettem, te jó Isten, mit tettem? Emlékszem! A burok! A burok rátapadt a hátamra. Örült. Az egyik én voltam, de ki volt a másik? Még hogy én, örült? Ő volt, ugye? Ábel? Hát persze! Ábel! Feszített a burok, támasztottam a hátamat, de nem bírtam tovább! Ő lökött közétek! A burok! Egyszerre mozdultunk. Mit tettem, te jó Isten, mit tettem? Ki ölt meg? Ábel, vagy én? Mondd meg! Tudni akarom!*

Birkózni kezdek a mozdulatlan Színésszel. Én kerülök alulra. Próbálom magamról letolni, de nem sikerül. Elfogyott az erőm.

- *Te suttoatsz? Mit mondasz? „Te, szegény halandó!” Emlékszem, én örült, emlékszem, lefogtam a lábad, aztán Ábel... Ábel!*

Visszajön a színre Sanyi.

- *Mit csinálsz? Mi történt? Ki bántott? Hogy nézel ki? – kérdi.*

- *Emlékszel, nem?*

- *Mi van veled?*

- *Tudom, ki ölte meg!*

- *Én hasogattam fel, gondoltam, jobb, ha nem látod ezt a rönköt.*

- *Őt nem lehet felhasogatni!*

- *Kit?*

Sanyi a folyóhoz megy, bevizezi az ingét, azzal törölgeti az arcomat.

– *Ki tette ezt veled?*

– *Te.*

– *Miket beszélsz! Gyere, hazaviszlek!*

– *Vigyük őt is!*

– *Vigyük.*

– *Nem vagyok örült.*

– *Tudom, persze hogy nem vagy örült. Mi történt a víz alatt? Mert ott történt valami, ugye? Mit láttál?*

– *Majd holnap elmondom.*

– *Holnap?*

– *Holnap.*

Sanyi a lábánál, én a kezénél fogom a Színészt, és lemegyünk a színpadról. Később Sanyi visszamegy, leül a szélére, a lábát lógatja, néha hátrafordul, majd elsötétedik. A kórus szövege megjelenik kivetítve a nézőkkel szemben a színpad mindkét oldalán a falon.

„HISZEN, HA JÓL CSELEKSZEL, EMELT FŐVEL JÁRHATSZ, HA PEDIG NEM JÓL CSELEKSZEL, A BŰN AZ AJTÓD ELŐTT LESELKEDIK, ÉS REÁD VAN VÁGYÓDÁSA, DE TE URALKODJÁL RAJTA.

ÉS SZÓL S BESZÉL VALA KAIN ÁBELLEL, AZ Ő ATYJAFIÁVAL.

ÉS LŐN, MIKOR A MEZŐN VALÁNAK, TÁMADA KAIN ÁBELRE ÉS MEGÖLÉ ŐT.”

Vége az előadásnak. A nézők taposznak. A teremben világos lesz, a jegyszedő néni kinyitja az ajtót, a nézők elindulnak a ruhatár felé. Az ajtóban a Színész szórólapot oszt:

9. És monda az Úr Kainnak: Hol van Ábel a te atyádfia? Ő pedig monda: Nem tudom, avagy őrzője vagyok-é én az én atyámfiának?

10. Monda pedig az Úr: Mit cselekedtél? A te atyádfiának vére kiált én hozzám a földről.

11. Mostan azért átkozott légy e földön, mely megnyitotta az ő száját, hogy befogadja a te atyádfiának vérét, a te kezedből.

12. Mikor a földet műveled, ne adja az többé néked az ő termő erejét, bujdosó és vándor légy a földön.

13. Akkor monda Kain az Úrnak: Nagyobb az én büntetésem, hogysen elhordozhatnám.

14. Ímé elűzöl engem ma e földnek színéről, és a te színed elöl el kell rejtőznöm: bujdosó és vándorló leszek a földön, és akkor akárki talál reám, megöl engemet.

15. És monda néki az Úr: Sőt inkább, aki megölel Kaint, hétszerte megbüntettetik. És megbélyegzé az Úr Kaint, hogy senki meg ne ölje, a ki rátalál.

16. És elméne Kain az Úr színe elöl, és letelepedék Nód földén, Éden-től keletre.

17. És ismeré Kain az ő feleségét, az pedig fogada méhében, és szülé...

MÓZES I. KÖNYVE 4.

Az Úr tudta, mi történt a gyilkosság ELŐTT, ezért hagyta meg Kain életét. Majd az emberek sokasodni kezdtek, és a bűn – mert Kain mégis csak embert ölt – eláradt a föld felszínén. Az Úr ezt látta, és megbánta a teremtést, elhatározta, eltöröl mindent. De elbizonytalanodott, amikor találkozott egy igaz emberrel, megszólította:

– *Csinálj magadnak bárkát!*

– *Bárkát? Mekkora?*

– *Hossza háromszáz szing legyen, a szélessége ötven szing, és a magassága harminc szing!*

– *Minek nekem ekkora bárka?*

– *Rekesztékeket is csinálj a bárkában és szurkozod meg belől és kívül szurokkal!*

Az aulában szurkot főzünk. A forró szurokba bemártogatjuk a deszkákat, majd hagyjuk, hadd csöpögjön róluk le a felesleg. Mindkettőnkön fekete nadrág és hosszú ujjú fekete pulóver, olyan anyagból, ami sötétben nem csillan meg. Gerendákat rakunk egymás mellé, úgy, hogy azok a bárka testét adják ki. Némán építünk. A gerendákat is bekenjük szurokkal. A nézők egy darabig nézik, mit csinálunk, majd elmennek.

Kiürült a színház. Az igazgatóhoz megyek. Hívatott. Az ajtaja előtt állok, öltönyben, nyakkendőben. Kopogok, majd egy homályos helyiségbe lépek be. A szobában Sanyi haldoklik.

- Érezted? – kérdi.
- Éreztem.

Int felém, hogy fogjunk kezét. Megfogom a kezét, megszorít.

- Hallottad a tapsot? – kérdi.
- Hallottam.

Sanyi elmosolyodik, becsukja a szemét.

- Ezután mi lesz a dolgom? – kérdezem halkán.

Nem válaszol, de értem a mozdulatát. Úgy tesz, mintha írna.

- Írjak? Mit írjak?
- Tovább kell lépni! – suttogja.

Az asztal felé mutat.

- Írjak? Azt akarod, hogy színdarabot írjak?

Bólint.

- Miről?

Elengedi a kezem.

Márványlépcső, kőlépcső. A boltozatos terem ajtaja előtt állok. Be nyitok. A terem üres. A padozatot kőlapok borítják. Kopottak. Az egyikén vaskarika. Felemelem a vaskarikás kőlapot, ami mögött egy keskeny, földből döngölt lépcsősor vezet le. Elindulok lefele. A lépcső alján nagy terem. Sötét van, időnként gyufát gyújtok. Furcsa érzés, nem kemény kőlapot érzek a lábam alatt, hanem puha földet. A sötétben fülelek, próbálok minden apró neszt érzékelni, de semmi. Tapogatok magam körül. Nyomasztó ez a hely. Valami furcsa melegség tör rám rohamokban. Pokoli meleg van itt! Hol vagyok? Miért akart velem Sanyi ide lejönni? Ez az! Már tudom! A terem végén elérne egy kis színpad, előtte úgy ötven székek. Itt színházat kell csinálni! Hallod, Sanyi? Mit szólsz hozzá? Ezt akartad, ugye? Színházat csinálni!

Döngölt lépcső, kőlépcső, márványlépcső, íróasztal. Egy íróasztal mögött ülök, írok. Tovább kell lépni! Nagy itt a rendetlenség. Kupacokban állnak a könyvek, szerződéses dossziék, plakátok. Legfelül egy színdarab kézírata.

Gajdos Csaba

Mindentelen Mindenek

Lekerekített álomjáték 9 színben

Szereplők:

Rigó

Hinta (srác)

Atta

Józsi/Nyúlfejű

Sárga

Tünci

(Tömög/bádogtetős fickó)

1. szín

Egy klubban vagyunk. Nagyon szépen berendezett, divatosan szólva: igényesen kialakított, de mégsem elit helyiség. Domináns színek a falon és berendezésben a rózsaszín és halványkék. Átlépve ajtaját, először végigmegyünk a félkörrel kiépített bejárón, ami ha sokan vannak, dugig megtelik izzadt, füledt levegőt belélegző, táncoló emberekkel. A Reddit, egy föld alatt épült; mondhatni pinceszint.

Maga a pultot is tartalmazó tér kamrának mondandó: amolyan hatalmas temetőcsarnok, ám hangulatában egyáltalán nem ezt tükrözi. Ahogy beérek oda, rögtön elvárásol a finom vaníliaillat és bársonyosság, illetve a zene: a halk lüktetésű kemény ütemek. A falon körbe hatalmas plexi, amin csorog le a víz – ezt feldobva parányi világítótestekkel megvilágított szivárványban – csábít minket a minél nagyobb átélésre. A boltíves, nyers téglákkal kirakott plafonon folyamatos a mozgás, a zümmögés, a fényjáték. Az első, amit megpillantok, az a hatalmas ülőfelület és elvárásolt barakkok rengetege, amit szinte érthetetlen, hogyan zsúfoltak be ide. A folyamatos lüktetés úgy hat rám, hogy megfoghatatlan a kérdés, miszerint: azt saját fejemben csak vagy másokkal együtt hallgatva érzékelem.

Letelepszünk a többiekkel az egyik világoskék bársonypuff-sokaságra és rendelünk pár longdrinket. A színpad a terem másik felében van és épp hatalmas embercsomag állja körbe. Valami készülődik. Odamegyek szólni a csaposnak, hogy mi is van az itókával, mire ő pillanatot int, hogy várd csak meg itt... Kicsit idegesen körülnézek, mert olyan feszült az ember kint, a már két pillanat alatt megszokott zugunktól oly távol, kint minden élő szeme előtt. Nyílt préda lehetek most – gondolom. Ahogy a „nem is tudom, hova nézelődjek” érzésből lábadozom, szemem egyre inkább megpihen egy plakáton. Ismeretlen nevet olvasok, és igyekszem legalább annyira megjegyezni, hogy el ne felejtsem, amíg visszaérek a lötytyel.

Elmondom, mit olvastam, senki nem ismeri őket, így leülök és iszogatok. Egyszer csak ismerős hang üti meg fülem: egy srác áll a színpadon és beszél

az előtte tolongó hatalmas közönséghez. Biztos tudhat valamit. Kétségtelen, hiszen tőlünk is mindenki odafigyel rá.

SRÁC Helló! Üdvözlök mindenkit. Ma, gondoltuk, összerakunk nektek egy alacsonyan repülő kis szettet. Öö... tudni kell valamit... Az első muzsika-csomag születése úgy esett, hogy volt egy Rigó nevű lény, lánynak álcázva magát, ám végül fölfedve kilétét jómagamra asszociálva elhitette velem, hogy vannak fontos dolgok az életben, és hogy mindig van miért... Segít-ségül kérném ehhez a számhoz kedves barátaimat...

Maga a gyerek egy vékony, alig tizennyolcnak kinéző, sovány arcú egyén. A színpadra föllép mellé még három, egy kicsi, akit amolyan kondásnak mondana a semmit nem látott parasztgyerek, egy szakállas és egy amolyan sehova se rakható művészpálánta. Az előttük állók órjöngnek, tapsolnak, és végül felhangzik az első taktus. Megszólal mellettem Pisti, hogy ő már látta azt a vékonyat itt múltkor is, és amint az kiderült már számomra, hiphop a műfaj, amiben alkotnak. Na, megnézzük!

A nóta teljesen élvezhető, aranyos, mégis van komoly mondanivalója. Valami lányról szól talán. Nem is tudom. A lényeg, hogy kellemes és megmozgatja az embereket, ami elég fontos tényező péntek lévén. A hangulat humán sűrűsége egyre nagyobb, és velük együtt a hőmérséklet is fokozódik. Dekoncentrált megfigyelőként eltekingetek az érkezőkön, a táncolókon. Telt ház. Azt hiszem, erre mondják. A boldogság, olyan éjjél körül a csúcsra ér, minden élő orgazmus-közeli extázisban élvezi a hangok által nyújtott kényeztetést. Megpillantok egy lányt, aki a bejáratnál birtokolva az egész szűk sétálófelület arrafele eső részét, önfeledten mozgatja izmait. Cselekménye talán nem is a ritmusra történik. Haja rasta, és teljesen izzadt. Milyen undorító is az ember: amikor valaki, látod, a legcsapzottabb, mosdatlanabb mégis akkor tartod a legőszintébbnek és legkívánatosabbnak. Fehér trikóján átrezdülnek a sók által megcsípott bimbók halk zörejei. Teste barnás, haja fekete. Kezében egy üveg ásványvíz, amivel leönti a fejét, lévén, hogy kezdünk a rendezettből egy hatalmas, rendszertelenül élvezhető káoszba átmenni. Számomra ő, másoknak pedig a zene okozta katarzis az okozó.

2. szín

Egy szobában vagyunk, ahol főként a vörös, illetve a sötétebb színek, azok közül is leginkább a fekete uralkodik. Nem mondanám elvadult, magát öngyilkos szándékkal felvértező lány szobájának, ám az megmutatkozik, hogy valami különleges van a gazdiban. Mindenhol rongyok, egy fehér izzadt trikó és egy hatalmas franciaágy. A falon a tegnap látott plakát és mellette hasonszőr több is, csak másként, talán más dátummal, helyszínen. A nap besüt a szemembe, de mintha nem is lennék itt... Nagyon ismerős; odamegyek az ágyhoz minden bátorságot összeszedve, és belesúgok a fülébe. Hátha.

HANG Boldog fekszem a titok csendején. Kavargó szipogák tekergnek...

(Suttogva) Csönd legyen kicsikéim...

Hétféj. Felkeltemnek. Másnapság világol a tudat hasznán, hogy mégse vagyok és legyenek káröntő, se betegség.

A lány fölkel és én tétlenül nézem csak. Nagyon fáradt, hiszen tegnap (gondolom) hatalmasat bulizott. Fölkel az ágyból és bekapcsol egy ébresztős muzsikát, mialatt rendbe szedve magát a fürdőben reggelizik, és egyszerre fürdeti testét. Nem vett észre. Nem is csoda, mert jól elbújtam a tükör mögé. Cseles vagyok. Súgok neki egy kicsit, csak rájön.

HANG Mégse valahogy az én. Lód a gép, a megy, a forg, a pörg, a mozg, a mos, sik, húz, öltözk, ken, igazga, szájken, pusza....

Nem lát ez! Óvatosan kisonok innen. Elmegyek ahol nemrég voltam, a vendéglátós... abba a pincébe, rájövök mi is történt.

3. szín

Visszaérve a tegnapi, látom, hogy valószínű hajnalig tartott a dínom; mindenki pakol. Egy csapzott takarítónő fölmos, a vékony srác pakolgat egyedül. Odamegyek hozzá, segítek neki, talán bölcsebb leszek a dolgokból. Pakolás után megkapta a pénzt a tegnapi fellépésért, ami nem sok, de mint ő mondta: kenyérré elég. Bejön a lány, és látom, hogy agyában talán még az utolsó nála hagyott mondatom hallatszik.

HANG Olykor fekü, nehe lép, méges vagyás. Mozzangatos filmkockázat pillanogat a tegnapok zájára híven. Megkutatás a mennyival.

Lepihenek a tegnapi kis sarkomba, és figyelem. Odalép a pulthoz. A csapos se mai, egy masinisztaruhába öltözött, bajuszos figura, amolyan őszintének tűnő milliomodik polgár. Névkártyáján annyi fityeg: Józsi.

JÓZSI Szia, Rigó! Hogy tetszett a tegnapi műsor? *(Kiüvölt hátra)* Kérsz valamit, Sárga?

Rigó nem válaszol. Csak támaszkodik a pultra. A csapos eléje rak egy kávé. Lassan kortyolja. Bejön Sárga, megsimogatja Rigó hátát. Sárga egy jól szituált, helyes fickó, hosszú hajjal, ízléses inggel, vastag lánccal. Látszik, hogy van pénze, és helyes is, így abban a tudatban mozog, hogy mindent és mindenkit megkaphat magának. Nem egoista, inkább valóságban létező figura, de mégse különösen szimpatikus. Mégiscsak a tulaj.

SÁRGA Töltsél nekem egy whiskyt, légszi!

Rigó megissza a kávé, megfordul, és hirtelen hévvel elkapja Sárga nyakát, magához rántja, és vadul elkezdenek csókolózni. A pultmester nézi őket, kitélt egy kis rumot a whisky helyett, mert látja, hogy Sárga most el van foglalva (na ezek is szépek... – gondolhatja, egy amolyan „szarok rátok” pillantást indít) és megissza. Rigó beviszi Sárgát az irodájába, ahonnan aztán röntgenszem híján, kitalálhatom, mi is történik. Bejön egy vendég, egy cicalány, amolyan tuncike, rózsaszínű kistopánban és tuncikirálylányos fejfedőcskében...

JÓZSI *(Csajozósan)* Kérsz valamit, kiscica?
 TÜNCI A karkötőmet keresem, tegnap itt hagytam.

A lány nézelődik, nem igazán vesz tudomást a csaposról.
 Józsi kijön a pult mögül és odamegy a lányhoz, szemét le nem veszi róla.

JÓZSI *(Fergeteges nagy átéléssel)* Szia, Józsi vagyok... csapos.

TÜNCI Tündi, de hívj csak Tüncinek. Te egyedül dolgozol itt?

JÓZSI Igen, ebben a klubban én képviselem a csaposérdekeket... megmutas-
 sam a tagkártyám?!

TÜNCI Mit?!

JÓZSI Mindegy... Voltál tegnap arra hátrafele? Gyere, én eljövök veled, mert
 látom, hogy nagyon sötét van... *(Elviszi a csajt hátra.)*

TÜNCI Jaj, úgy köszike...

JÓZSI Igazán nincs mit... *(Előreengedi a csajt, és közben megnézi a fenekét.)*
 Ez hát. Megiszom a sörömet, leteszek egy ötszázast, lelépek innen. Nincs
 itt több dolog.

4. szín

Egy padon ülök kint a parkban. A tér őszt húzott a nyakába, mindenhol levelek.
 Megcsalt szemetek száguldanak a szélben. Kicsit szomorkás ilyenkor ez az év-
 szak. De azért talán szép lehet. Látom kijönni Rigót a Redditből, szomorú. Leül
 egy másik padra és sír. Minek tesz ilyet, ha a lelke nem bírja. Nyilván. Gondo-
 lom én... Franc tudja. Fölkelek és kihasználva tehetségem, elhaladva mögötte,
 ismét súgok neki. Hátha.

HANG Sárga amolyan szépvágat klubtulaj. Muszájság kalandor...

Délután volt, lehetés már; a nap állandóságából ítélve eszméletem
 agyamra. Csudamódszer ilyenfele a kávé lénye, melyben hatás éleszti ész-
 tekervény. Megad egy biztos sarkam, és kiforgató maga, önsajátom moz-
 gott. Bolt. Tej-keny-felvág. Ház, kapu, haza illatos. Ajtó, asztal, szekerényke,
 kenyér, asztal, hűtő, tej, asztal, hűtő, felvágott, asztal, szőnyeg.

5. szín

Megint itt vagyok ebben a fura szobában. Elgyengülök, amikor meglátom, hogy
 megérkezik az a vékony srác. Olyan magabiztos. Hogy kerül ő ide? Sebaj. Elne-
 vezem közben Hintának, annyira ráillik. Elbújok hát ismét, abból rossz nem le-
 het, és csak figyelgetem, ahogy történnek az események. Hinta fölkapja a lányt
 hihetetlen erővel, és ugyanilyen hatalmas gyengédséggel helyezi az ágyba.
 Takarít. Segítek neki pakolni. Észrevett. Semmi gond abból, hogy itt vagyok.
 Akkor biztos erről megint én nem tudok. Kicsit furának tartom a helyzetet, de
 nem formálok belőle ügyet.

Ő megengedi a vizet, én előkészítem a reggelihez valót. Két férfi egy nő-
 ért. Szép, mondhatom! Rigó fölkel, én gyorsan megyek hátra a fürdőbe, hogy
 rejtőzgessem magam. Na, ezt a mozzanatomat újonnan nem értem, de így

érzem helyesnek. Nem gond. A lány fölkel, odaslattyog hozzá és ad neki egy puszit.

HINTA Engedtem vizet. Fürödj le, te kismadár!

Rigó int a háta mögül, és befekszik a kádba. Ezt a testet, istenem! Gyönyörű. Na, Atta, most nem kéne kibújni innen! Azt hiszem, ebből most igazán slamasztika lenne. Halk zene aláfestésére ismét belefújok a fülbe halk mondókát.

HANG Kedd. Hinta keltette csicsergi. Föld, megint napvilágítás... és igen, igen! Újra Rigó! Jómagam létezem a személyes tulajdonomban. Mosolydozó szívem mosogat, és közte gondolázom az elméleteknek. Örül Rigó, Hinta.

Angyalforma fekszik a habok közt; odahívja magához Hintát. A fiú bemegy a fürdőbe, ahol minden gyönyörűség és hangulat látható, kivéve engem. Mint például ez: szeretkezés készülődik a levegőben. Hatalmas érzelmkitörés. Rigó kiszáll a kádból, és levetkőzteti Hintát, közben végig csak a szemét nézi. Most így meztelenül nézve őket, egész összeillenek. Sőt! Nagyon is. Nem értem ezt a gondolatomat se. Ez olyan szép! Valahogy ki kéne innen surranni. Nem is tudom...

Hinta végighúzza az ujjait a lány habos hátán, eközben ő a körmeivel simogatja a fiú tricepszét és az oldalát. Hirtelen kötnek ki az ágyban. Teljesen átadják magukat egymásnak. Maradok magamnak, ahogy az mondvá vagyon. Csöndben, békében. Láthatólag itt senki nem vesz rólam tudomást. De még ez se zavar. Leginkább az zavar, hogy kezd egyre érthetetlené válni a térbeni elhelyezésem. Elalszom végül lágyan a fürdőben. Itt a sarokban, két törülköző és egy függöny mögött. Egész barátságos kis hely.

6. szín

Reggel. Nyakam zsibbad, kellemetlenül elaludtam. De most legalább tudom, hogy itt feküdtem le, és itt is kerülök napvilágra. Helyes. Na, akkor most megyünk. Megállok, és kicsit nézem őket, ahogy ott fekszenek egymás mellett. Szerelmesek. Eszem egy kicsit, abból baj nem lehet. Úgyis alszanak még. A lány ébred. Nem helyes! Nem kéne meglásson! Nincs hova bújni! Vége! Most észrevesz!

Rigó fölkel, halkán köszön nekem, és leül velem szembe. Int, hogy segítsek ismét. Na fene! Ezt is megúsztuk. Az asztalnál ülve egy cettlire ír valamit.

HANG Szerda. Kádban sétálgató csücsöri füttyöske. Rövid peremet ugrok, ágyban és az utcán menés a mai menüm reggelire. Magamban sejtek most kavarcot. Tekrencet és maskolat. Ismét zümmengnek a mindenek...

Levélíró vagyok. Szöveget kigondoló kézfej.

Drága Hinta!

Ha felkelsz, gondolj a tudattal, hogy Sárgánál föllépsz pénteken isméte-
len.

Jelentve: Nincs több. Egy vagyok csak én is.

Csók, Rigó

(*Mély sóhajtás.*)

Virágzó, elszomorodó, összekevert csicsergőcske szív vagyok. Olyan füttyösféle. Zene kell most, hogy ízként adja torkomra a járatot. Fájdalmat szenderítő hangsorság. Muzipikantéria. Szép, veszélyes, bonyolult, sors, tavaly, kád, kefrenc, álom, pille, szatén, kés, álom, csík, nagy piros műanyag gomb, futás, nem kiáltás, ágy, fekvés, álom... (*A végén suttogva elhalkul.*)

Kisasszonyka fölöltözik, leteszi a papírt az asztalra és elindul. Megyek vele. Még visszanezve látom, ahogy Hinta ébredszik.

7. szín

Rigó valahol kétpercnyi gyalogtúra után elköszönt. Én meg megyek és beülök valahova meginni egy jó kis fekete teát. Az kell ide most. Kiülve, kellemesen érzem így magam. Találtam egy nagyon szép kis cukrászdát, ahol még sütit is tudtam enni a teámhoz. Okos ötlet volt. Kicsit megnyugodtam. Nagyon érdekesen alakultak a dolgaim mostanában.

Tudni illik rólam, hogy zenélek. Testem kicsi tompa érzékei csak ezt a műfajt fogják föl valósan. Ahogy itt csücsülök, látom halkan surranni Hintát. Gyorsan fizetek és utána rohanok. Jó zenésztárs! Még a múltkor rájöttem erre, és meg is beszéltük, hogy zenélünk ezentúl együtt valami aranyosat. Javasolja nekem, hogy menjünk le a Redditbe, jót is mondok rá.

Leérve, megüti szemem egy furcsa dolog. Nagyon megijedek, amikor látom, hogy a csaposnak förtelmes nyúl alakú feje van, és teljesen más a formája is, mint embernek, mint tegnap vagy mikor volt. Leülünk Hintával a pulthoz és mondom is neki a dolgot.

HINTA Rapet formáló kisagy vagyok. Egy megújult nemzedék aprólékos elme-tárogató művésze.

ATTA Figy... figyelj, Hinta! (*Rámutatok a csaposra.*)

HINTA Mit figyeljek?

ATTA A... feje... nyúl...

HINTA Nyugodj meg, Atta... vedd be a gyógyszereidet...

Beveszem a gyógyszert, amit ezekre a furcsaságokra kaptam, igaz. De akkor is! Olyan érdekesnek tűnik, hogy... mintha valóság lenne. Vagy nem tudom.

HINTA Tudod, ő a Józsi...

JÓZSI Józsi, a csapos... (*Közben pakol és mormogja ezt magában ugyanolyan magyáros őszinte stílusban, mint nemrég.*)

Odamegyek a pulthoz és elindítok valami szívvidítót, mert ezt már végleg nem értem. Miért kell velem mindig olyan dolgoknak történnie, amiket nem vagyok képes fölfogni? Na mindegy. Kevergetek egy aranyosat. A hiphop az én műfajom is. Régóta nyűvöm már a pultot, és most, hogy pár napja rátaláltam

Hintára, most érzem igazán csak, hogy megvan az a társ, akivel lehet alkotni.
A társ még mindig a pultnál ül.

Hallok egy hangot.

HANG Kicsit megállt a növéskedés. Pihengetve... és rájött.....

A pultotst nem érdekli, mit készítünk, csak teljen a munkaideje. Figyelek azért, de elmerültem ebben a tónusban. Nagyon szét lehet ám kapni a dolgokat egy kis kézügyességgel. Hinta idejön, és csak annyit bölint, hogy kezdjem el. Játsszok hát neki, hátha. Ő meg csak beszél magából érdekes rímeket és szavakat.

HINTA

Szeretkeztünk szövetkeztünk
Szövehez tettünk tettünk miatt leléptünk
Félreléptünk félve férgéken éltünk
Mégis tied vagyok és voltam
Enyém az éltem és tied a holtam
Tudom hogy elpatkoltam
Vadon lovagoltam
De te másan
És itt a hiba, nem a látomáson

Beléd az ördög
Belém meg a hitetlenség angyala
Költözött így lettem alanya
Egy tesztnek, amiben te vagy volna
Én meg baranya
Szomszédos életemben sérültem
Ellentétben sértettem sértéseket fejtettem
Elfejtettem magam elé ejtettem
Mindazt amit idáig csak sejtettem:

Kipillantó kismadár csicseg
Szerelmünk az élet és nincs más közeg

Hinta abbahagyja, leteszi a mikrofont és leül. Odamegyek mellé...

HINTA Nézd, Atta, nekem ez nem megy. Tudom, hogy holnap... de látod ezt?

Odamutatja a cettlit. Nézem, erőlködve, de akárhogy is akarom, képtelen vagyok szavakat alkotni a betűkből. Pedig mindegyiket láttam már, tanultam olvasni, mondták, hogy artikuláljak a szememmel.... de mégse!

HINTA Ja, tényleg! Szólj már... fölolvassom!

Kedves Hinta!

Pénteken föllépsz a Redditben, megbeszéltem...

(Kis szünet.)... Lefeküdtem vele. Kérlek bocsáss meg. Csak neked akartam jót. Tudom hülyén hangzik.
Csók, Rigó

Józsi is odafigyel, és amint végzett a felolvasással Hinta, hangos bejelentést tesz, amolyan magának kikérő módon.

CSAPOS A főnök... sajnos házon kívül lesz két hétig, srácok... elment a nejevel görögbe...

Ki nem szarja le?! – gondoltam magamban.

ATTA Akkor most?

HINTA De. Most szeretem csak igazán először.

ATTA De hogy? Akkor most boldogok vagyunk?

HINTA Igen, Atta, boldogok vagyunk.

Hinta megölelt. Közben halk sutyorgás motoszkált a fejében, amint egy ismerős...

HANG (HINTA) Atta és én régóta jóban vagyunk. Minden rezdülését ismerjük a másiknak. Mondhatni ő hall helyettem, én pedig életet adok az ő szárnyaló eszméinek. Elmebeteg hiphopnak nevezzük ezt a műfajt. Magunkat. Sokan nem látnak tovább a sztereotípiáknál, ha rapról van szó. A mienk művészet. Alkotás. Bendernes tévhitség, felfogás. Féltelhetés. Fárdinka. Kicsinytelen kampók szögvésnyoma...

8. szín

Aznap este valami érdekeset álmodtam. Egy szakadt figura volt benne. Egy szakállas csöves, és egy meghajlított bádogtetőt cipelt a hátán, közben mormogott valamit magának. Igazán érdekes látvány volt, én meg csak úgy ültem az utca közepén és tétlenül néztem. Habár mindketten elég szánalmasak voltunk, én őt alantasabbnak hittem. Tévesen, mint kiderült, hiszen mozogni én képtelen voltam. Teszetosza semmiség. Rémálom.

Aztán megint megesett. De most már egyáltalán nem csodálkoztam. Rigónál ébredtem. Láttam, hogy fürdik, hab, gyertya, valami nagyon sistergetően aranyos, lágy zene.

HANG Csütörtök. Fénylő karcolvány égeti az ezüsteget. Fizikai elem vidul, bentről van most karbantartva. Csendes lehetőség közben felfogás az esemény. Muszájság. Értelhetés. Értel... ért... értés. A művészet, amit életnek álcáztam idáig megbukott gátjain és szökdékeket véve rohant lefele a lépcsőn. Elhunyoritottam az utolsó szelet kis foszlányát a megérthetőségnek. Palinta ugyanolyan művész volt, mint én. Megremegtette a szinuszsínórom, becsomósodtam. Dohog az ér tőlem és csirve csorran a csepp, amikor velem van. De nem is... a gondolhatás a... és rájöttem: Hinta tartva

élesztette föl bennem az alkotáshatós... az alkotás mikéntjét és valóját. Bonyolult önképekre ő festette rá a vásznat, hogy fölhányhassam szavaimat... belőle vagyok.

9. szín

Elmegyek a szórakozóhelyre. Elvégre ma lesz ott. Agyamban megmozdul egy érdekesség. Mintha emlékeznék. Nem! Csak egyszer álmodtam még valamit ezzel, és az jutott eszembe, valami hasonló.

Beérek, Hinta már vár. Föltekergek gyorsan mögé és megmácinálom előre az egész szettet. A csodás technika. Meghagyom Hintának, hogyha esetlegesen eltévednék vagy akármi, akkor melyik gombot nyomja meg, ahhoz hogy elinduljon az előre gyártott boldogság. Mert ugye hátha. Ki tudja.

Hej, de áldom is ezt a gondolatot, mivel most érkezik unokatestvérem! Büszke vagyok magamra. Így most lemehetek meginni velük egy italt. Lecsám-borgok a színpadról, és mivel ők még nem ismerik a helyet, kimegyek eléjük, hogy integessek, merre. Lekísérve őket, leülnek egy hátsó sarokba. Én italt rendelek. Le is zuttyanok melléjük beszélgetni.

Társalgásunk érdekében ismerős dallamok csengődnek. Valahol már hallottam. Á, mindegy! Egyszer csak észreveszek egy lányt a bejáratnál. Rastahajú és nagyon szexi. Megkívánom és onnantól a „hogya is vagy és mi is van veled” kommunikáció egész ideje alatt csak őt bámulom. Eszméletlen, milyen kívánatos lehet egy nő izzadtan.

HANG Megöleltem. Porrá csikkantott kiskamrák. Ember a fellegekben. Végül is siker lett.

Amikor ránéztem furcsa volt. Keresett valakit. Dadogott... Atta (*suttogva*)... Testem redőitől lassan felhagyott a zihálása.

HINTA Elkippent csendemben teremtem saját aprólékos rendem.

HANG Atta mindvégig ő maga és benne a minket képviselő Down-kóros valója volt. Szólva lehetnék hozzá... néma vagyok, voltam. Hallgatva üdvözlőne... siket volt mindvégig...

Hangos csörrenés, sötét, és utána...

Rigó fölül az ágyban, izzadtan, iszik egyet, megsimogatja Hintát és visszaalszik, az asztalon hever egy vastag bőrkötésű könyv.

Rajta a következő szöveg:

Mindentelen Mindenek
...avagy a siket Hinta és néma Rigó naplója, élete...

Ayhan Ey Gökhan Haláltvers

fehér árnyék a plafon sarkában,
 angyalhalállokból összeszótt,
 árnyékrácsai közt halál van,
 ha nem leszek, beleköltözök,
 a Lélek levesét az Ördög
 kevergesse kedve szerint,
 a fényből a sötétbe úzott,
 úgy kell élnem, hogy megint
 kihull belőlem az öntudat,
 (kiszürcsölném késő esélyem),
 az árnyék egyre vastagabb,
 halálomat végig se érem,
 angyaltetemben alszom el,
 vagyok árnyék és vakolat,
 összeszoroz a semmivel,
 nem-létbe visszahajtogat.

Változatok Kafkára

a délutáni fényben Josef K-t,
 mint régi ismerőst, a prágait,
 csészéje felett olvassa Kafkát,
 nézi kirakatok kontúrjait,

a prágai fényben Franz Kafkát,
 vádlottat homályos ügyészségre,
 mintha jól ismerné Josef K-t,
 betűket szór a koffeinre,

koffeinszúrte, fekete fényben
 Josef K. sétál, a prágai Kafka
 veszi észre, mint épp a téren
 keresztül lép egy másik mondatba.

Teaszöveg

in memoriam Babits

„ülök életunt szobámban,
hideg teát kavarok.”

már megint egy teaverset
tudok írni, (lehet, nem tudok),
végtére is, minden kezdet
egyre nehezebb. elvagyok,
mint a daganat anyámban
tíz éve hallgatom a zenét,
például mozart requiemét:
hideg cukor a hideg teában.

herceg,
hátha megjön a tél is,
és a teám jobban kihűl,
az életem nőtlenül,
a hegeli antitézis,
és egyéb filozófia,
életemből levonja
a konzekvenciát.
mint a súlyt anyámból a rák.

Füzesi Magda
Vihar után

*„A két habok közt felmorajlik
 valami zsongó halk remény”
 (Dsida Jenő: Robinson)*

Mert teremtettél, mindéig eveztem
 Folyónak mondott végtelen vizen.
 Nem szűkölködöm immár semmiben,
 Uram, tekints rám, ne kívánd a vesztem.

Robinson-gazdag kincseim csodálom:
 Fejem alatt egy kopott Biblia,
 Meg egy maréknyi jóízű Dsida,
 Egy ital víz és rettenetlen álom.

E völgy fölött ma nem lesz virradat!
 Egy fenyő csúcsán napozik a nap,
 Kárörvendően ladikomra néz.

A parton tölgy, egy vén harkály kopácsol,
 Az Isten izzad: nagy csónakot ácsol
 És csilingel egy Chopin-polonéz.

Alulnézetből

Halott fenyők a kősziklákon.
 Fejüket a felhőkbe fúrják,
 Lélek hintázik minden ágon.

Míg a nyár a hegyen túl késik,
 Tenyérvényi menyasszony-virágok
 A bodzás rétet kicsipkézik.

Erdélyi fák a magyar tájon.
 Néha egy forrás felfakad,
 Hogy sorsunkban a sors ne fájjon.

Falusi Márton
Halottaink élőinek

„Meghaltál hát, anyám, s ettől könnyebb a lelkem.”
(Alain Bosquet)

Nem mersz hiányozni hetek óta,
azt se tudom, hogyan képzeljelek el:
mezítként, arányaidban, kilóra,
ágyba hozván hajnalt markolsz, letepersz?

Szidsz: most ne beléd bolondítsam a betűt.
Ne félj, ki él, annál nincsen hibátlanabb!
Nagyanyád már minden holttal összefeküdt,
most se bánom, akkor nagyon kívántalak.

Fájhatott volna épp ugyanaz, mi neked,
de hisz olyan rosszul áll a fekete!
Több vasíz a vérben, tragikus színezet,
ki-kit cserben hagy majd hitvány kis szerepe.

Hósszerelmes én, gyászoló unoka te,
se hold, se nap, se csillag: három méret közt.
Elhúzódsz tőlem, úgy kérlelsz: ne, ne, ma ne,
mégis ráparancsolsz bűneimre: vetkőzz!

Más leissza magát, le, a sárga földig –
rohannom kell, sokat késett a nőgyógyász.
Főlembersedett Égink nem kötődik,
egyikünknek sincs, nem is volt köze hozzá.

Szíveden a gyász birkabőrét kicserzik,
gyúrik, hasogatják: halj egy szemhunyásnyit!
Parkolószint alá engednek valakit,
mikor beveszed az esemény utánit.

Máshol megkönnyebbülnek az itt maradók,
nemzedék ruházkodhat halotti inggel. –
Megtöri a percet, utolsó falatot,
kit a szíve visz el, visz magával mindent.

Elvágódik a világos konyhakövön,
fényfolt banánhéján, rádcsúszik az árnya,
tiéd az enyémre, de én kikerülöm:
egyenként vagyunk – szabadság miatt árva.

Szilágyi Ákos
Párkák Háza

El Kazovszkijnak ajánlom

néha semmi néha csak
szembejön és orrba csap –
s amíg tart a vérfolyás
beszélék mint vízfolyás.

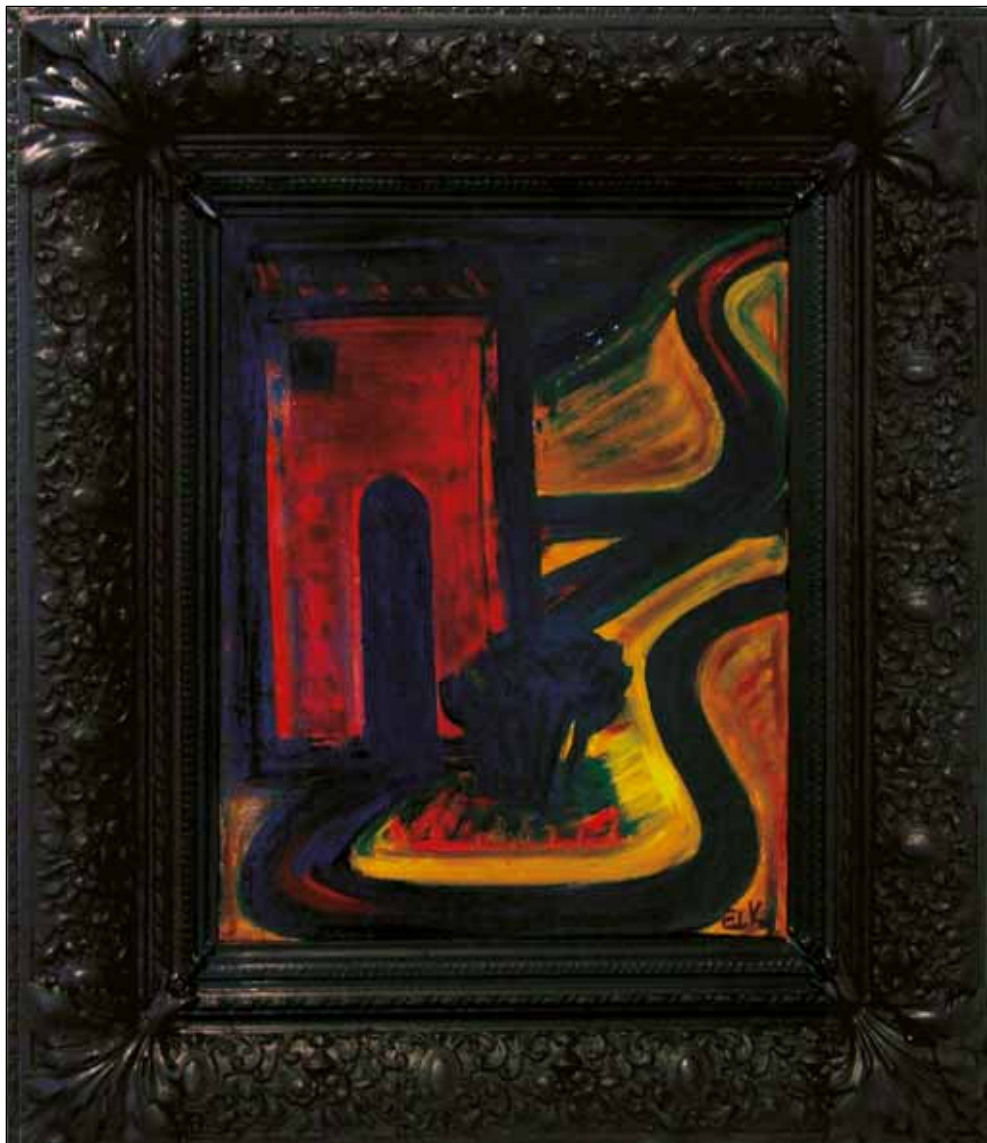
néha semmi néha jó
kifordul ha szemgolyó
kifordul ha a világ
és csak fut amerre lát.

néha semmi néha köd
néha csak úgy beleköt
új mintát kész kötésbe
varjúkat zöld vetésbe.

zöld – fekete – zöldre zöld
erőlködik még a föld
nyüzög-bozsog feketél
tavaszban a varjú-tél.

néha semmi néha ház
melyben örült hahotáz
melyben némán kötöget
ki e házat vette meg.

néha semmi néha rossz
amikor jön s megbotoz
amikor jön s helyretesz
cellaajtón vasreteszt.

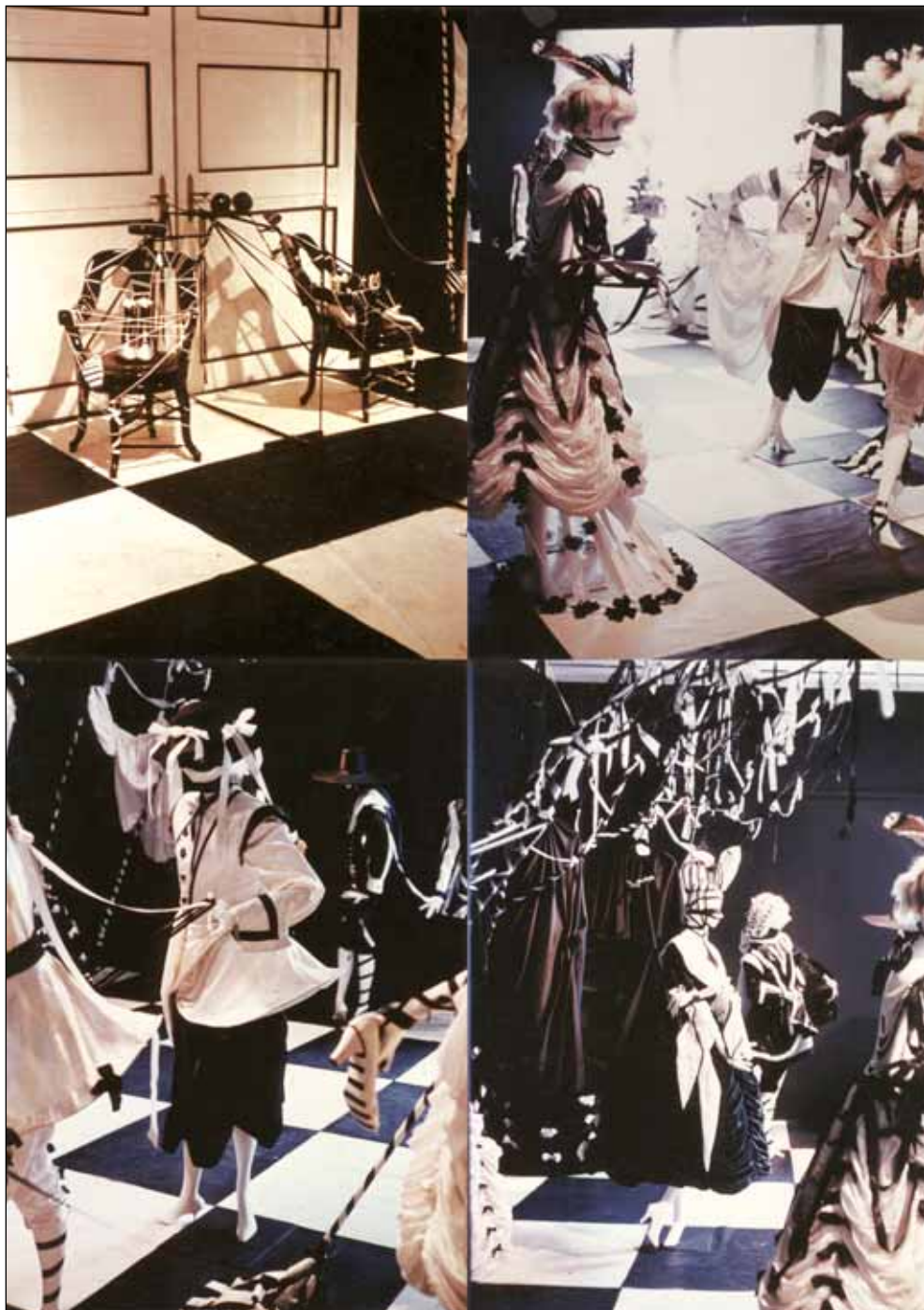

DZSAN-PANOPTIKUM AVAGY ARCHESZILÁOSZ ÁLMA
PERFORMANSZ, 1980, 1986

DZSAN-PANOPTIKUM AVAGY ARCHESZILÁOSZ ÁLMA
PERFORMANSZ, 2001, MERLIN SZÍNHÁZ

FIGARO HÁZASSÁGA CÍMŰ SZOLNOKI ELŐADÁS DÍSZLETEI
FÉNYES ADOLF TEREM, 1984

BEAUMARCHAIS: FIGARO HÁZASSÁGA. SZOLNOKI SZIGLIGETI SZÍNHÁZ
RENDEZŐ: SZIKORA JÁNOS, DÍSZLET, JELMEZ: EL KAZOVSZKIJ, 1983

MÉSZÖLY MIKLÓS: „HOVÁ MÉSZ?“, SZOLNOKI SZIGLIGETI SZÍNHÁZ
RENDEZŐ: CSIZMADIA TIBOR, DÍSZLET, JELMEZ: EL KAZOVSZKIJ

MCDONALD: MISS BLANDIS NEM KAP ORCHIDEÁT, SZOLNOKI SZIGLIGETI SZÍNHÁZ, 1984, RENDEZŐ: CSIZMADIA TIBOR, JELMEZ: EL KAZOVSZKIJ

CORNELL: L'ILLUSION COMIQUE, RENDEZŐ: SZIKORA JÁNOS, JELMEZ,
DÍSZLET: EL KAZOVSZKIJ, BP., KATONA JÓZSEF SZÍNHÁZ, 1986

Jégkockafényű díszletek

El Kazovszkij ünnep-előjátékai

Pilinszky János, aki még egy sokkal éretlenebb El Kazovszkijt ismert és becsült, mint a mai, egyik nyilatkozatában arról szól, hogy „a legnehezebb ünnepet kreálni”. Még nyomatékosabban: „A világ egyik legnehezebb dolga egy ünnepet megteremteni.” Majd kimondja: „Az ünnepben (ma) tulajdonképpen az elveszett ünnep fáj... Ma úgy vagyunk a Karácsonnyal és ugyanúgy a többi ünnepel is.” A laikus világ – ezt már én mondom – folyton megkísérli, hogy a keletkezett űrt művészettel töltsse ki. Ebben a koholt pozícióban azonban a legtehetségesebb alkotás is maga a parvenüség.

Ez az, amit Kazovszkij zseniálisan elkerül.

Szó sincs róla, nem azt mondom tehát, hogy egy-egy esemény – kiállítás festményekből, tárgyakból, színpadi díszletek fotóiból, vagy emberekből, mint az ismeretes „panoptikumok” –, amelyet Kazovszkij jóvoltából megélünk, maga az univerzális ünnep, amit elvesztettünk. Hanem csak azt, hogy résztvevőként mindig úgy érzem, mintha a meghatározó, nagy ünnepek küszöbén történe, pár nappal karácsony vagy húsvét előtt. Amikor valaha illetl összeügyetlenkedni valami kis iskolai színelőadást, amatőrök adta koncertet, egy félénk fiú vagy kislány szavalni mert, és az ember természetesen tartotta, hogy Pogácsa Petin, vagy mit tudom én, kin, aki hétköznapokon mellette ült az iskolapadban, aranypapírból készült korona van. Így hitelek El Kazovszkij jelmezei és díszletei. Mert ez a korona tudott és tud ragyogni, mivel az univerzális ünnep előjátékának koronája: csak annyi, amennyire a művészet hivatott.

Természetesen a díszletek, jelmezek rendkívül artisztikusak. De hát jutott volna valakinek is eszébe az a „művészi bravúr”, hogy az említett kisfiú korona helyett sildes sapkát viseljen?

Persze a világ realitása mégis az utóbbi, ezért joggal is kérhetik számon: ott van-e Kazovszkij nyíltan vállalt csillogása, karácsonyfapompája mögött ez a zsíros sild? Magában foglalja-e?

Vajon mikor fut végig e halálosan elegáns fekete-fehér kockás márványpadlón a patkány? Melyik pillanatban? Mikor halljuk körmei koccanását? Mondhatni: szüntelenül. Ez a gőg a teljes szétesés gőgje, ez az elegancia a kanális eleganciája.

Amikor először talákoztam Kazovszkij művészetével, a Kertészeti Egyetemen rendezett második panoptikumán, utána azt mondtam neki: Te, úgy élveztem, mint egy gyerekkori karácsonyfagyújtást. És ő biztosan nem venné szívesen, hogy így nyilvánosan beszéljek a dolgairól itt, ha akkor meg nem érti, hogy én egy karácsonyhiányban szenvedő világ, sőt, az antikarácsony világának csillagszóróit és üvegdíszeit láttam meg, vettem észre nála, általa, vagyis tulajdonképpen egy horrorrá változott mennyországot. A kisfiú, aki az aranypapírból készült koronát viseli, rendszerint lázas, ahogy a valóságban Kazovszkij jégkockafényű, kimérten előkelő díszletei is azok. Mikor a próba után, ahol először

láttam őket, a szolnoki színház lepusztult nézőteréről néhányadmagammal fölmentem közéjük a színpadra, elképesztően rozoga, vacak, szakadékony környezetben találtam magam, egy jobb házibulin nincs annyi szemét, mulandóság, mint ami ott körülvett meg recsegett a lépteink alatt. És mégis: irigylem a cipőtálpamat, amiért járhatott rajtuk.

Rubin Szilárd

DZSAN-PANOPTIKUM AVAGY ARCHESZILÁOSZ ÁLMA
PERFORMANSZ, MŰCSARNOK, 1995

Hosszútávfutás

Két felvonásban Görgey Gáborral

Ilijana Mihajlova bolgár fordító 1994-ben beszélgetést készített Görgey Gáborral. A magnós felvételt frissiben levélinterjúban folytatják azzal a céllal, hogy a Szófiában hamarosan megjelenő hatszerzős magyar elbeszélés-válogatás – amelyben Görgey Gábor is szerepel – kíséző anyagaként teljes egészében közze tegyék. A Napút az első beszélgetés szerkesztett részleteiből (a kérdéseket kihagyva) válogat, a folytatást szerkesztve teljes egészében közli.

A kitelepítés nagyon mély nyomokat hagyott bennem. Most már, évtizedek után elmondhatom, hogy egyre kevésbé a megpróbáltatás és a megaláztatás maradt meg bennem, inkább egyre több pozitívum. Az élet legkeményebb oldalát ott ismerhettem meg, és ez megedzett testileg, de főleg lelkileg. Életre szóló tanulságra sikerült szert tennem azokban az években. Arról nem is beszélve, hogy olyan gazdag életanyagot tudtam összegyűjteni, hogy munkásságom egy részében ezt nagyon is jól hasznosíthattam. Egy regényciklus szól erről, nem is egy színdarabom. De nem a művek fontosak elsősorban, hanem az, amit a jellememben és az ellenálló képességemben létrehozott ez az időszak. Bosszúvágy nincs bennem, nemcsak privátim nincs, ezt képviseltem nem is egyszer nyilvánosan is, írásban is. Az más kérdés, hogy a gazembereket nem feltétlenül kell az élet legnaposabb oldalára tenni.

Szeretem az ellentéteket. Ezért ha valamit nagyon komolyan gondolok vagy nagyon érzelemdúsán akarok kifejezni, akkor – íróként – ellensúlyozni

szoktam iróniával vagy groteszkkal. Az a meggyőződésem, hogy egy olyanfajta társadalmi modellt, amelyet a *Komám-asszony*, hol a *stukkerban* próbáltam megfogalmazni, csak ezzel a groteszkkal lehet hatásosan kifejezni, mert különben nem tud élő modellé válni: vagy túlzottan komoly szociológiai tartalmat kap, vagy elmegy olyan irányba, amit a közönség nem szeret. Azt szerettem volna, hogy a közönségnek egy nagyon fontos mondanivalót már-már észrevétlenül sikerüljön átadni, hogy szinte nevetés, jó mulatság közben döbbenjen rá, tulajdonképpen róla van szó.

Legjobban talán drámát szeretek írni, mert dialógusban gondolkodni és dialógusban elmondani egy történetet kimondottan élvezetes. Maga a dialógusformálás folyamata írőilág igazi kaland. A regényben, különösen a nagyepikában, amibe belefogtam, az a varázslatos számomra, s ez viszonylag új felfedezés, hisz pályámnak mondhatnám a harmadik szakaszában kezdtem regényt írni, szóval ebben az az izgalmas és élvezetes, hogy tökéletesen felemészti az embert, igénybe veszi, nem engedi ki a kezéből, nem

engedi más műfajokhoz kirándulni, ami a versnél vagy a drámánál nem így van. Tehát olyan, mint egy nagyon intenzív szerelmi házasság, ahonnan nincs kilépés, de az embernek nincs is kedve kinn lenni belőle.

A vers az én kamarazeném. Ahogy a zeneszerzők is a legintimebb, legbensőségesebb mondanivalóikat a kamarazenében szokták megfogalmazni, én is így vagyok a verssel. Tulajdonképpen kevés verset írok... A lírát a legvégsőbb mondanivalóknak tartom fenn.

Nincsenek forradalmi elképzeléseim a színházról, azt szeretném, ha a jó értelemben vett hagyományos színház, mely évszázadok óta létezik, nívósan és jól működne. Az avantgárdot nagyra becsülöm, magam is írtam drámaírói korszakom első idejében abszurd darabokat, nem is tagadom meg ezeket, de igazából nem vagyok avantgárdhívő. Szerintem az avantgárdnak a dinamikáját, arcátlanságát, hangvételt bele kell építeni a jól megformált színdarabokba. Ez az én eszményem, és ezt csinálom egy ideje. Nem tagadtam meg az abszurd korszakomat, hanem mindazt, ami az abszurdból számomra használható, beleszivárogtattam az újabban írt drámáimba. Az én megálmodott színházam: hagyományos nézőtérrel, hagyományos színpaddal, lehetőleg függönnyel ellátott színház, ahol a közönség nagyon jól érzi magát.

Sosem volt vágyam, hogy rendező legyek, mégis lettem. Az eddigi legnagyobb sikerem a *Komámasszony, hol a stukker*, Magyarországon és az országhatáron túl 25-30 produkcióval. Ez a darab volt az, amelyik meghívott

erre a posztra. Eddig háromszor rendeztem meg: egyszer Németországban németül, teljesen ismeretlen öt színésszel, az volt az első rendezésem, egyszer Szegeden és egyszer a győri színházban. Mind a háromszor kicsit másként, de nem törekedtem feltétlenül arra, hogy másmilyen legyen. Annyi örömem tellett benne, hogy meg tudtam valósítani olyan részleteket, amelyeket a más rendezők által létrehozott produkciókban esetleg hiányoltam, vagy másként képzeltem el, ami nem jelenti azt, hogy ez így jó, épp csak kiegészítettem a magam elképzeléseit a valóságban is. Másrészt az volt nagyon jó élményem erről, hogy mind a három esetben a színészek szenvedélyesen szerettek velem dolgozni... És nagyon jó volt a munkahangulat. Ez majdnem olyan sokat jelentett számomra, mint az, hogy magának a darabnak sikere van. Talán valami kis érzékem van eszerint a rendezéshez is, s ez azt is jelenti, a drámaíró latens rendező is kell legyen, mert hiszen amikor az íróasztalnál a dialógusokat írja, akkor szituációkat kell elképzeljen, enélkül rossz a színdarab. Eljátszhatatlan vagy nehezen eljátszható... A szituációban kel életre a színdarab is, a színész is, és egy élő, eleven szituációban kap szárnyakat a rendező.

Nincs különösebben bajom a kritikával, annak ellenére, hogy igazán értő kritikát nagyon ritkán kaptam. De hát az ember ritkán van megelégedve azzal, amit írnak róla, még akkor is, ha jót írnak. Nem az a fontos, hogy dicsérjék, hanem az, hogy az embert megértsék. A dicsérő szó igazi megértés nélkül üresen kong, s nem tölt el igazán örömmel. Viszont előfordult már nálam az is, hogy egy kritika ha-

tására, mert meggyőzőnek éreztem s mert megértést tapasztaltam, megváltoztattam a darabról alkotott véleményemet, s még át is formáltam a darabot a hatására. Igaz, csak egyszer.

Életelvem a hosszútávfutás. Ez nem spekuláció eredménye, az életem tanított meg rá, hogy hosszútávfutónak kell lenni. Érteni kell ahhoz, hogy az ember ne hagyja abba, hogy ne adja át magát a sikertelenségnek vagy a sikertelenség látszatának, végig kell futni a távot, és eljön a pillanat, amikor az ember átszakítja a célszalagot.

– *Az 1994-ben készült interjúmban hosszútávfutónak vallotta magát. Milyennek látja a mai világot? Nem lett elege a hosszútávfutásból?*

– Ma még inkább megerősíthetem, hogy a hosszútávfutás életemnek alapelve. Ha nem lettem volna hosszútávfutó, nem várhattam volna ki és nem értem volna meg a szovjet birodalom összeomlását, ami életem egyik legnagyobb eseménye volt, s amiben mindig is hittem, a legreménytelenebb időkben is. Csak ki kellett várni. Ha nem lennék hosszútávfutó, nem fejezhettem volna be oly későn elkezdett fő művemem, ötkötetes nagyregényemet. *Az Utolsó jelentés Atlantiszról* megírására tíz évig készültem, 56 éves koromban láttam neki, és 12 évig írtam. Hosszútávfutó életemet dokumentálja, hogy a legfontosabb posztok 65. évemet betöltve találtak meg, a Magyar Televízió kulturális igazgatója voltam 1994–97-ben, kulturális miniszter 2002–2003-ban. Aki hosszú távra rendezi be az életét, annak több esélye van arra, hogy a sok rosszat elviselhetőbb arányban egyenlíti ki a jó. Ősöm, Görgey Artúr, az

1848–49-es szabadságharc fővezére, 99. életévében halt meg, mindvégig épen megőrizve értelmét. Ezt az életkort céloztam meg én is, lehetőleg nem agyalágyult állapotban.

– *Mi teszi boldoggá, és mitől idegenkedik?*

– Az tesz boldoggá, hogy lassan egész Európa európai lesz – szervezetenként. És az tesz boldogtalanná, hogy még mindig oly sokan nem európaiak – reflexeikben.

– *Min dolgozik újabban?*

– Az ötkötetes nagyregényem befejezése után azt gondoltam, ha most a fejemre esik egy téglá, akkor is megírtam a legfontosabbat. De természetesen változatlanul vannak terveim. Be akarom fejezni évekkal ezelőtt abba hagyott drámámat a hadvezér és tudós kémikus Görgey Artúrról. Régóta készülök egy regényre, csak a címe van meg eddig: *A kivégzés éjszakája*. Ritkán írok verset. Hosszú szünet után az elmúlt évben írtam és publikáltam egy csokorralalót. Most írok egy vígjátékot, a címe: *Nők*. És az elmúlt, 2006/2007-es színházi évadban két darabomat rendeztem: *Huzatos ház* című történelmi bohózatomat és *Bulvár* című komédiámat.

– *A bolgár Standart újságban megjelent interjújában azt vallja, hogy a művész „udvari íróként” való szereplése korlátozza a szellemi függetlenségét. Mi az, ami érdekében kész lehet az ember a kompromisszumokra?*

– Az „udvari író” meghatározás, királyság híján, a pártállamra vonatkozott annak idején. Én mindenkor független értelmiségi és független író maradtam, és, meg fog lepődni, én kulturális miniszterként is független voltam. A polgári baloldalon a helyem, de pártkötelezettség nélkül. Én a kulturális miniszterséget nem politikai, hanem szakmai feladatnak

tekintetem, s éppen a politikai függetlenségem miatt nagy volt a döntési szabadságom. Nem kacsingattam a következő választásra, és főként semmiképpen nem akartam miniszter maradni. Minél előbb írni akartam újra.

– Tizenhárom évvel ezelőtt megkérdeztem, hisz-e az újjászületésben. Akkor így válaszolt: „Abban az értelemben, mint a buddhisták, nem, de lehetségesnek tartom... Ha úgy értelmezzük az újjászületést, ahogy én fogom fel, vagyis hogy az energia nem vész el, az emberi matéria és szellem nyomot hagy – ilyen értelmezésben hiszek benne... Minden, ami egy teljes életet képez, amit az ember létrehozott életében értelmetlen lenne, ha nincs folytatása. Ha nem hinnék ebben, igen szomorú ember lennék, én viszont nem vagyok szomorú...” Van-e ma oka a szomorúságra?

– Most sem tudok többet mondani ennél a megfogalmazásnál. Én az írói hivatást úgy fogom fel, hogy az embernek, minél gazdagabb érzelmeket keltve az olvasóban, hiteles lenyomatot kell hagynia önmagáról és a világról, amiben élt. Az író nem feltétlenül történész és szociológus, de feltétlenül krónikás. És minél érzékletesebben meséli, hogy ott volt Waterloo-nál, a csata kellős közepén, annál jobb krónikás.

– Bulgária is csatlakozott az Európai Unióhoz. Ön szerint változtat-e ez a művészek helyzetén?

– Az Európai Unió Európa történetének egyik legnagyobb állomása. De természetesen nem tökéletes. Az

alkotóművészek helyzete úgy változik majd, mint a társadalomé. De a feladat ugyanaz: jót és jól kell írni.

– A rendszerváltás idején Magyarországon is, Bulgáriában is lanyhult a közönség érdeklődése a színházak iránt. Napjainkban, legalábbis nálunk, a színháztermek kezdenek újra megtelni. Milyen színdarabok csalogathatják vissza a nagyközönséget?

– Engem a „szakértők szűkebb köre” sosem érdekelt. A szakmai guruk ötvenként változtatják a véleményüket, az ízlésüket, új és új ügyeletes zseniket neveznek ki. Ez a „láthatatlan börze” komoly hatalom volt, még a pártállam idején is. Ma a médiavilág, a bulvársajtó háttérbe szorította a tojásfejű gurukat, ami persze nem nevezhető örömteli győzelemnek, hiszen nem a minőség győzött, hanem a nézettségi aranyborjú. Én mégsem vagyok pesszimista, mert a színházak tele vannak, a közönség éhes. A televízió sosem fogja tudni csillapítani a közönség éhségét az élő színház után.

– A könyvesboltok bővülő választéka ellenére az igazán értékes új műveket mintha lámpással kellene keresni. A mennyiség győz a minőség felett?

– Rengeteg a könyv, rengeteg a vacak; nem baj. A rendszerváltás után sokan azt jósolták, hogy vége a könyvnek. Most meg jó üzlet a könyv. De ha öt szakácskönyv és öt kommersz közé becsúszik egy-egy maradandó mű, akkor örüljünk ennek. Az a fontos, hogy az emberek ne felejtssék el olvasni. A többit meg elrendezi az idő.

Minya Károly

A Parti-csapda és a Háy-dráma-szöveg

Stíluszándék és funkciótulajdonítás a szépirodalom nyelvhasználatában a nyelvi norma szempontjából

Az elmúlt századokban a szépirodalom a nyelvi norma alapja volt, példát mutatott, eszményt képviselt. Mára jócskán megváltozott a helyzet, s e kijelentésem semmiképpen nem minősítő, hanem csupán ténymegállapító.

A *Nyelvművelő kézikönyv* (főszerk. Kovalovszky Miklós és Grétsy László, Akadémiai Kiadó, Bp., 1980. 1047.) úgy fogalmaz, hogy „A nyelvhelyességről való vitákban gyakran hivatkoznak az írókra, s a nyelvhasználatukat a közvélemény igen gyakran perdöntőnek szokta elfogadni.” Azonban az író nem lehet minden egyes szavával, még Petőfi és Arany sem, minta. Például Petőfi következő szó szerkezete: „*irántai* nagy előszeretetem”. S a tekintetben sem lehet minta, hogy csaknem kétszáz évvel ezelőtti nyelvhasználati formát képviselnek, s kifejezéseik ma archaizmusoknak tekintendők. Arról nem is beszélve, hogy a művészi hatás kedvéért vagy egyéb okokból is eltérhet a köznyelvi normától, s egyéni, alkalmi szóalkotások is a költészet, széppróza kifejezőeszközei lehetnek, például: „Vadak asszonyai, vadakká *imuljatok* őrijítő, őriült imában” (Babits: *Fortissimo*). A kézikönyv még azt is megemlíti, hogy a szépirodalom nyelve korlátlan mértékben befogadja a tájnyelvi elemeket, idegenszerűségeket, argónyelvi formákat

és a helytelen nyelvi alakulatokat. Az alábbiakban az utóbbi kettőről kívánok részletesebben szólni.

Az argószerű elemek gyakran trágár kifejezések is egyben. Az első „fecske” Fejes Endre *Rozsdatemetője* volt, amelynek a nyelvi megformálásáról szállóigészerűen terjedte el: a *Rozsdatemető* stílusa – a stílus rozsdatemetője. Ezután következett Spiró György *Csirkefej* című darabja, amelyet eleinte színházban látva és hallgatva a nézők többsége szégyellte magát, s lapítva a mellette ülőre nézett: mi a teendő, mivel oly sokszor elhangzott kötő- és töltelékszóként az a *b* betűvel kezdődő, fajfenntartásra felszólító, tárgyias ragozású igekötős ige. Napjainkban pedig ilyen a kortárs drámák egy része, például Háy János: *A Herner Ferike faterja* című istendráamája. Íme, ebből egy részlet:

BANDA Kurva kemény ez a kő.

KREKÁCS Kőkemény.

BANDA Hogyhogy kőkemény?

KREKÁCS Mert kő, azért.

HERDA Pesten, b..meg, (*Köp*) nem kell az árkot kaparni, akkor is megvan a segély.

BANDA Pesten más. De ott meg akkora zaj van, hogy azt is munka elviselni.

HERDA Mi az hogy hallod? Az munka?

BANDA Az. Teljesen leszív. Mint a csá-
kányozás. Olyan helyen laknak, ér-
ted, hogy még éjjel is zúg a fejük.
Mintha az agyukban járna a metró.
Megy át az agyukon a vaskerek, az-
tán egy perc csend, utána megint.
Szarrá mennek az idegeik, érted,
reggel már nincs is nekik.

HERDA Fú b..meg, (*Fejéhez kap*) most
elképzelted, hogy végigmegy az
agyamon a metró, az istenit, ös-
szeszarnám magam, az biztos.

KREKÁCS Meg kurva sokan is vannak.

BANDA Az, tele van velük a város.

HERDA Hogy a fa..ba bírnak olyan so-
kan lenni egyszerre.

Kétségtelen, az árkot tisztító köz-
munkásokról szóló drámában a nyelv-
használat a helyzet- és jellemábrázó-
lásra szolgál. Ugyanakkor az is igaz,
amit az egyik dramaturg, Radnóti Zsu-
zsa fogalmazott meg: hosszú ideje
tartó drámaírói divat a hétköznapok
pongyola, lepusztult, rontott nyelveze-
tének a színpadi felhasználása.

Nem feltétlen minősítésképpen,
hanem ténymegállapításként két dol-
got szükséges mindehhez hozzátenni.
Az egyik a kommunikációs színtér
figyelembevételé. Nagyon egyszerűen
azt mondhatjuk, hogy vannak nyilván-
os és magán közlési helyzetek. Ez
nemcsak a feladó, tehát a beszélő
szempontjából igaz, hanem a befoga-
dó, hallgató szempontjából is. Ugyan-
is más, ha egy ilyen kortárs magyar
drámát magányosan olvasgatunk, s
más az egyén megítélése akkor (vagy
legalábbis befolyásolja azt), ha szí-
nháznéző közösség tagjaként. Másrészt
úgy vélem, ma a színházak látoga-
tóközönsége klasszicista ízlésű, arra
szocializálódott, hogy a színháznak
szórakoztatnia és mintát, értéket kell
nyújtania. Inkább a széppel, a jóval,
a bájossal, a kedvessel, a felemelővel

akar találkozni – a nagyszínpadon.
A kisebb terű, szűkebb közönség-
hez szóló stúdió-előadások lehetnek a
színterei különféle kísérleteknek.

A színház folyóirat 2006. júliu-
si számában írásokat, véleményeket
közölt *Trágárság a kortárs magyar
drámában* címmel. Kiss Csaba *Miért
épp?* című írásában mindenekelőtt
vázolja a fennálló ellentétet. Az író úgy
érzi, hogy abban a világban, ahol azok
a bizonyos fajfenntartásra utaló igék
(az eufemizmus tőlem) csak úgy röp-
ködnek a televízió főműsoridejében,
akkor miért ne lehetne joga az írónak
a valóságot a maga pucér formájában
ábrázolni. A másik oldalon viszont a
közönség ilyenkor úgy érzi, hogy joga
van megbotránkozni, dübögő léptek-
kel elhagyni a színháztermet, általá-
ban felháborodni. Kibékíthetetlennek
tűnő ellentét.

Kiss Csaba többek között a kö-
vetkező funkcióit sorolja fel a trágár-
ságnak: 1. Indulati vagy emocionális
trágárság, amikor valamilyen váratlan
dolog, fájdalom, hirtelen felháborodás
váltja ki azt. 2. Szokásbeli vagy szocio-
trágárság, amikor ezek a kifejezések
egy ember nyelvezetének természe-
tes, öntudatlan, jellemző része, pl.
Spirónak a már említett *Csirkefejében*.
Ezekben az esetekben a fajfenntartás-
ra felszólító igéknek nincs is konkrét
jelentésük. (Szófajtani szempontból
nem igék, hanem nyomatékosítást ki-
fejező partikulák.) 3. A tényleges, „de
facto” trágárság, amikor a szavakat a
valódi jelentésük szerint használják.
Ez ingerli, dühíti legjobban a nézőket
Kiss Csaba szerint.

A legnagyobb kérdés számomra
az, hogy a nézők funkciótulajdonítása
milyen fokban történik meg. Nyilván
különbséget kell tenni a néző és néző
között, tehát középiskolás, középkorú
értelmiségi, nyugdíjas stb. Ennek a

felmérése lehet egy elkövetkező feladat.

Tolcsvai Nagy Gábor részben megerősíti az eddig leírtakat, *A nyelvi norma* című könyvében (Akadémiai Kiadó, Bp., 1998. 64–5.) a következőképpen fogalmaz: „Az akadémiai nyelvten, annak utódai és az Értelmező szótár ezt (ti. a preskriptivitást is elfogadó nyelvtenok irodalomértelmezését), azzal demonstrálta, hogy lehetőleg valamennyi példáját a magyar irodalmi klasszikusok szövegéből gyűjtötte.” Tolcsvai úgy véli, a magyar nyelv művelés meglehetősen határozottsággal kívánta meg a sztenderdet a szépirodalmi művektől. Ugyanakkor „A stabilizálódott sztenderden belüli árnyalás a szépirodalom feladata és lehetősége, s megengedhető sztenderden kívüli nyelvváltozatok alkalmazása is, egyes szereplők beszédében, a hitelesebb ábrázolás érdekében, »kellő mértékkel.«” (A „kellő mérték” határának megvonása egyénenként változó, valamint a szociokulturális háttértől függ. Csak egyetlen példa: Nyíregyházán a Vidor Fesztivál keretében tartott előadást az egyik fővárosi színház. A nézők egy részét annyira felháborította az előadás trágár nyelvhasználata, hogy másnap ezt elpanaszolták a jegyirodában.)

A szépirodalmi nyelvhasználat és nyelvi norma viszonylatában a trágárságon kívül a szándékos nyelvhelyességi és helyesírási hibákat kell megemlíteni. Erre kitűnő példa Parti Nagy Lajos: *Sárbogárdi Jolán: A test angyala* című giccsgénye.

Ez a kisregény sajátos stílusú szépirodalmi mű. Úgy is mondhatnánk, hogy a műnek csak stílusa van, cselekménye nincs, hiszen mindössze arról szól, hogy két fiatal halvány konfliktusokat legyőzve hogyan talál egymásra. A szerző egy fiktív személy,

Sárbogárdi Jolán nevében írja meg bárgyú szerelmes történetét, ponyvaregények paródiáját. Bornírtságát elsősorban a szándékos nyelvhelyességi és helyesírási hibákkal, valamint a hiperkorrekt formákkal éri el.

Hasonlítható a regény Csokonai Lili: *Tizenkét hattyúk* című alkotásához, bár abban az esetben a szerző, Esterházy Péter egy ideig titokban tartotta szerzőségét. Egy darabig Parti Nagy Lajos is élt ezzel a „próteuszi alakoskodással”, azonban – saját bevallása szerint – villámgyorsan lebukott vele.

Tolcsvai Nagy szerint „az irodalmi szöveg igen összetett stíluszerkezetet tesz fölismerhetővé, vagyis az olvasói stílustulajdonítás a maga összetettségében nem egyszerű stílusjelölés. Miképp minden irodalmi szöveg esetében az elvárásnorma itt is a befogadó nyelvi tudásán túl irodalmi ismereteitől, az adott szerzőről való korábbi befogadásélményeitől, s attól függ, elsőre vagy többedszerre olvassa az adott szöveget” (Tolcsvai Nagy 1996: 170). *A test angyala* stílusát az olvasói stílustulajdonítással nyeri el. A nyelvi norma folyamatos megsértése miatt a nyelvi érzékenységen alapuló heurisztikus felismerés, a szándékolt hibák nevetségessé válása adja a mű élvezetét, akár többedszerre is. Ha nincs meg az olvasóban ez a nyelvi tudás, fogékonyság, akkor egyszerűen azt hiszi, hogy ez egy kifejezetten rossz írás, szerelemtől és ármánytól csöpögő Harlekin-füzetek és szappanoperák gyenge utánzata.

A mű mint a szándékos nyelvhelyességi és helyesírási hibák tárháza, olyan, mint az állatorvosi ló. Úgy senki nem beszél, ahogy Margittay Edina, a mű főszereplője. A regényben a sznob modorosság véglegesítése történik. Műveltnek látszani akaró emberekre jellemző, azonban a látszatot elárulják

a folyamatos nyelvi hibák. A felső tízezerhez akarnak tartozni, erre utal a nevek ipszilonosítása és doktorosítása.

„Margittay Edina még soha nem volt egymáséi.

Dacára ezen a verőfényes, kora őszi reggelen kisportolt léptekkel haladt el az épületek övezte Váci utcán, melyen szerette a meg-megisméltlódó metró és autó túlkölést nagyon, a felhangzó arab's és székely nyelvet, valamint az Air-kondicionálások hűvösében ejtőző Romániai Nénikék tarka forgatagát. Kedvenc utcája volt!”

Nagyban múlik a mű értelmezése és stílustulajdonítása a befogadó nyelvi kompetenciáján, érzékenységén, az efféle humorra való hajlandóságán. „Nyilvánvaló, hogy a nyelvi normát hiányosan vagy bizonytalanul ismerőnek csapdát állíthat a stílusesszöveggel használt nyelvhelyességi hiba. Nyelvi tényként (akár saját nyelvhasználatát igazolásaként) értelmezheti a stílus-elemet; azaz sem nyelvi hibát, sem sajátos stílusesszöveget nem ismer fel benne” (Pusztai Ferenc: *Minta és érték nyelvhasználatunkban*. Magyar Nyelvőr, 1993. 405).

Legalább háromféle befogadói attitűdöt feltételezhetünk: 1. Az olvasó nem érti a művet, egyszerűen félreteszi, nem olvassa tovább. Közömbösen, érdektelenül viszonyul hozzá, mint ahogy ez már előfordult más művek esetében is, de nem a nyelvezete, hanem a tartalma miatt. 2. Felháborodik azon, hogy megjelent egy olyan szépirodalmi mű, amely tele van hibával. A stílusszándékot, amely a jellemábrázolás fő eszközét jelenti, abszolút nem érti az ilyen olvasó. 3. Nagy élvezettel olvassa, mert lenyűgözi, és „vevő” az effajta nyelvi leleményre.

Az alábbiakban nézzünk néhány konkrétan megjelenő hibát!

Nagybetűsítés. Napjainkban is tipikus helyesírási hiba, hogy a kis kezdőbetűvel írandó szavakat nagy kezdőbetűvel írják. Elsősorban az ünnepek, rendezvények, események írásakor fordul elő, akár szubjektív helyesírásnak is nevezhetjük, hiszen a hiba oka az, hogy a szót leíró igen szoros érzelmi töltéssel viszonyul az általa rendezett eseményhez. A regényben is az érzelem a fő ok, még pontosabban az áhítatos pátoz jelölője, elsősorban az „ájulásig” tisztelt személyek megnevezésekor: *Magyar Költő, Romániai Nénikék, Dr., Házi-orvosok, Bizalmasának, Barátja, Érzékekben*. Időnként ez a hiba társul az egyébként egybeírandó szó különírásával: *Házasság Kötő (terem), Wolks Wagen, Busza*.

A szólások helytelen használata. A Parti Nagy-műben ez gyakran társul a szerkezetkeveredéssel, és az eufémia, „a nagyon szépen mondani akarás” következménye. A benne rejlő stílustörés jellemzője, hogy leggyakrabban a hivatalos és fennkölt elegyedik egymással.

„... a Vadász-terem (sic!) olyan kapú (sic!), ahonnan csak ásó, kapa, nagyharang által bírunk majd kijönni.” (Ásó, kapa, nagyharang válaszon el! A vadászterem házasságkötő terem.)

„Étvágya, mint a szög, visszatért.” (Olyan éhes volt / olyan volt az étvágya, hogy a vasszöveget is megette volna.)

„Dénes arca alól kiszaladt a »talaj«. Fehér lett, mint a fal.” (Dénes lába alól kiszaladt a talaj. Kiszaladt arcából a vér.)

Képzavar. A képes kifejezések a stílus szemléletességét hivatottak szolgálni, viszont a komikum forrásá-

vá válnak, ha kapcsolatuk megszakad a valósággal, és zavaros, össze nem illő, elvont és konkrét elemekből állnak össze. A *test angyalában* elsősorban úgy jön létre, hogy a szerző elkezd egy képet kibontani, majd egy oda nem illő másik képpel vagy fordulattal fejezi be. Ez különösen jó eszköze a hiperkorrekciónak, hiszen a dilettáns lányregényszerző az érzelmek magas fokára kíván hágni (stílusosan szólva), s ennek legjobb eszköze a képet képre halmozó, látszólag szenvedélyes, álszentimentális fogalmazásmód.

„Révbe ért az életem, melynek folyója oly medrére talált, ami házassággal fog végződni.”

„Kusza gondolatai egymás sarkát taposták, mint az őszi fellegek...”

„Edina úgy hánykódott zavaros álmai tengerén, mint egy törékeny sajka, melynek pizsamája hol hideg, hol meleg volt számára...”

Stílustörés. Az előző csoport hangulatával ellentétben éppen a túlzottan tárgyilagos, hivatalos stílus okozza a műben a stílustörést, s lesz ellentéte az érzelgős előadásmódnak. A kettő kontrasztja nagyobb hatást ér el, ugyanakkor ez a tudálékos, pontosnak, precíznek tűnő, nehézkes, bonyolult és nyakatekert hivatali zsargon a szándékoltság jegyében eltorzulva, mesterkélten utánozva jelentkezik a műben valódi hiperkorrekciós formában.

„Köszönöm, anyukám, szíves hozzáállásod, még ha tanácsod nem is érint.”

„Csak Edina dobogó szíve és a szagelszívó berendezés behallatszása a konyhából verte fel a szanatórium csendjét...”

„A gondolatok vadul cikázni kezdek elméjében, mint molekulák az atommag körül.”

„...csókok garmadája hagyta el ajkukat...”

Intertextualitás. A szövegeköziség ismert fogása a szépirodalmi műveknek, azaz valamely költő, író gondolatainak beépítése a saját műbe. A Parti Nagy-műben közismert, időnként szállóigészerű idézetek fordulnak elő meglehetősen eltorzítva vagy csak allúziószerű utalás formájában. A műveltség látszatát és az álfennköltséget árasztó mondatok ugyancsak a beszélő (író) hiperkorrekciós magatartásáról árulkodnak. (Időnként idézőjelezéssel ki is emeli ezt a részt az író.) A szereplők, elsősorban Margittay Edina, az idézetek gyakori alkalmazásával megpróbálnak változatosan, tartalmasan beszélgetni, a triviális társalgást akarják elkerülni, de nevetségessé válnak.

„Ugyan, Én nem lógok a mesék tetején, Macikám!” (József Attila)

„Ne csalfa vak reménykedj!” (Csonkai Vitéz Mihály)

„...úgy vártam reád a rendkívül hűvös teraszon, mint testnek a kenyér!” (Shakespeare)

„...de a tett »halála« a tétlenség.” (Madách Imre)

„...de a szó már elszállt, és nem lehetett semmissé tenni röptét a nehéz kőnek.”

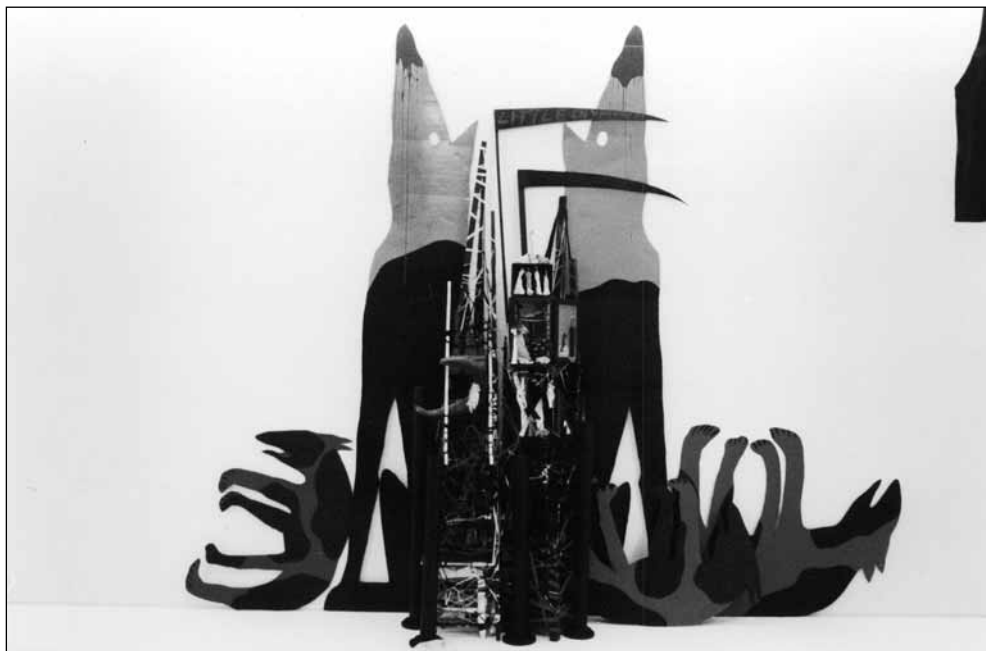
Végezetül összegezzük a szépirodalmi nyelv és a nyelvi norma viszonyát a megjelent szakirodalmi források alapján!

Villó Ildikó szerint „A szépirodalomnak és a szépirodalom nyelvének olyan speciális a funkciója, hogy a nyelvi norma szerepére aligha alkalmas” (Villó Ildikó: *A nyelvi norma meghatározásáról*. In. Kemény Gábor [szerk.]: *Normatudat – nyelvi norma*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 1992.)

Tolcsvai szerint „...erősen kérdéses, hogy nyelvi szempontból mit is kell számon kérni (reálisabban: vizsgálni) a mai magyar prózán a nyelvi norma és a nyelvi eszmény ügyében. A jelek szerint az irodalom kettészakadása a leírt nyelvi normához és eszményhez való viszonya alapján továbbra is fennáll – még ha nem is tragikus ez a kettősség. Egyrészt létezik – természetesen merev határok nélkül – a normakövető írás.” „A másik – s ma mind határozottabban jelentkező – írói normafelfogás az író és a mű nyelvi autonómiáját hirdeti. Ez a felfogás számba veszi az összes szóba jöhető nyelvváltozatot. ... Nem szabadosságról van szó itt, hanem a hiteles közlés végső igényéről s így a nyelv lehetőségével és határaival való szembesülésről.” „A hagyományos norma- és eszményfelfogással tehát az irodalomnak

csak egy részét lehet megközelíteni, ezért az alapfogalmak átértelmezésére van szükség” (1992: 45–7).

Pusztai Ferenc szerint napjaink írásbeliségében, mindenekelőtt szépirodalmi stílusában a normától való eltérés nemegyszer már-már elrugaszkodásig jutott, olykor a norma tagadásáig. „Ebben a helyzetben kérdésként mered elénk: a normától s az alapjául szolgáló nyelvszokástól való ekkora feszítávu távolsága az írói nyelvnek nem lazít-e kockázatosan sokat az írók és a nyelvi norma eddigi kapcsolatán? Fenntartás vagy szorongás nélkül mondhatjuk-e továbbra is, hogy ők »mentheti k át korunkra a magyar nyelv legjobb hagyományait, ők szilárdíthatják meg vonzó példájukkal a mai igényes nyelvhasználatot, s ők mutathatják meg a nyelv további fejlődésének útját«.”

„SIVATAGI HOMOKOZÓ”

INSTALLÁCIÓRÉSZLET, LUDWIG MÚZEUM, BP., 1992

Jean Baudrillard

A nihilizmusról

A nihilizmusnak ma már nincs az a sötét, homályos, baljós színezete, mint Wagner és Spengler idejében, a XIX. század végén. Már nem a dekadencia Weltanschauungjától (világnézetéből) származik és nem is az Isten halálából született metafizikai radikalitástól, sőt még csak nem is az ez utóbbiból levonandó következtetésektől. A mai nihilizmus az átlátszóság nihilizmusa, és ez bizonyos értelemben még sokkal radikálisabb, sokkal fontosabb, mint előzetes és történeti formái, mert ez az átlátszóság, ez a határozatlanság visszavonhatatlanul a rendszer tartozéka, valamint az elméleté, amely még elemezni próbálja e rendszert. Amikor Isten meghalt, Nietzsche még élt és kinyilatkoztatta Isten halálát; a nagy nihilista ott állt az Örökkévalóval szemben, az Örökkévaló holtteste előtt. De ma már nincs többé elméleti vagy kritikai Isten, hogy elismerje a saját halálát minden dolgok szimulált átlátszósága előtt, a valóság fölöttiségben megvalósított világ (Isten meghalt, valóság fölötti lett) materialista vagy idealista megvalósításának hamisítványa előtt.

A világegyetem és mi mindannyian elérkeztünk a szimuláció állapotába, a hanyatlás varázslatosan gonosz, bár nem is gonosz, hanem inkább közömbös területére: különös módon a nihilizmust nem a rombolás valósította meg teljesen, hanem a szimuláció és a hanyatlás. Az aktív és erőszakos fantazmáról, a mítosz és a korszak fantazmájáról, amely a nihilizmus történetileg volt, áttért a dolgok átlátszó, hamisan átlátszó működésére. Mi marad az elméletileg lehetséges nihilizmusból? Milyen új színtér képes kibontakozni, ahol a semmi és a halál *kihívásként*, tétként újrajátszható?

Minden kétséget kizáróan új és megoldhatatlan helyzetben vagyunk a nihilizmus eredeti formáihoz képest:

Első nagy megnyilvánulása a romantizmus volt: ez pedig, a felvilágosodás forradalmával együtt megfelel a látszatok rendje lerombolásának.

A szürrealizmus, a dada, az abszurd és a politikai nihilizmus a második nagy megnyilvánulás, amely megfelel az értelem (sens, meaning) rendje lerombolásának.

Az első a nihilizmus esztétikai formája (dandyizmus), a második a politikai, történeti és metafizikai forma (terrorizmus).

Ez a két forma már csak részben érint minket, vagy egyáltalán nem. Az átlátszóság nihilizmusa már nem esztétikai vagy politikai nihilizmus, már nem kölcsönöz sem a látszatok lerombolásától, sem az értelem parazsának eloltásától, sem pedig az apokalipszis utolsó árnyalataitól. Nincs már apokalipszis (csak amolyan esetleges terrorizmus próbálja tükrözni ezt, de ez már nem politikai cselekvés, és a megnyilvánulásnak csak egyetlen módja maradt, amely ugyanakkor az eltüntetés módja is: a média). Márpedig a média nem színpad, amelyen játszanak valamit, hanem csupán egy kilyuggatott szélű filmszalag, amely közvetítésének ha nem is a nézői, mindenesetre a befogadói vagyunk.

Az apokalipszisnek vége, ma már csak a semlegesség maga, valamint a semlegesség és a közömbösség formái vetülnek elénk. Gondolja meg, aki akarja, hogy ezekben vannak-e romantikus, esztétikai és semleges elemek. Én nem hiszem. Mindaz, ami megmaradt, nem egyéb, mint a sivár és közömbös formák, a minket megsemmisítő rendszer működésének bűvölete. A bűvölet viszont (a csábítással ellentétben, amely a látszatokhoz, és a dialektikus ésszel ellentétben, amely az értelemhez kapcsolódott) par excellence nihilista, az eltűnés módjára jellemző szenvedély. Az eltűnés minden formája elbűvöl minket, még a tulajdon eltüntetésünké is. Általános állapotunk a melankólia és a bűvölet egy akaratlanul is átlátszó korban.

Nihilista vagyok.

Megfigyelem, elfogadom és vállalom a látszatok lerombolásának beláthatatlan folyamatát (valamint a látszatok csábításáét) az értelem szolgálatában (ábrázolás, történelem, kritika stb.), mindez pedig a XIX. század alapvetően jellegzetes vívmánya. A XIX. század, a modernség igazi forradalma, a látszatok radikális lerombolásában áll, a kiábrándulásban a világból, valamint a világ kiszolgáltatásában az értelmezés és a történetírás erőszakosságának.

Megfigyelem, elfogadom, vállalom és elemzem a második forradalmat, a XX. század, a posztmodernitás forradalmát, amely az értelem lerombolásának beláthatatlan folyamata, a látszatok korábbi lerombolásához hasonlóan. Aki az értelemre kardot ránt, az az értelem által vesz el.

A dialektikus színpad, a kritikai színpad üres. Már színpad sincs. Az értelem már nem gyógyítható és értelemmel sem gyógyíthatunk: maga a gyógyítás is a közömbösítés általános folyamatának része.

Maga az elemzés helyzete szintén bizonytalanná, véletlenszerűvé változott: az elméletek cseppfolyósodtak (valójában a nihilizmus lehetetlen, mivel ez még mindig a vég elképzelésének makacs és elkeseredett elmélete, a Weltanschauung [világnézet] katasztrófája).

Az elemzés talán szintén az értelem lefagyasztása beláthatatlanul hatalmas folyamatának döntő eleme. Az elméletek értelmi többlete, versengésük az értelem szintjén valójában másodlagos az értelmet elapasztó és átlátszóvá tevő lefagyasztási együttműködésükhöz képest. Tudatában kell lennünk, hogy bármiképpen is működik az elmélet, mindig az értelem lefagyasztása irányában hat, előre vetítve a hamisítványokat és a közömbös formákat. Terjeszkedik a sivatag.

Az értelem lefullasztása a médiában. A társadalmi elem lefullasztása a tömegekben. A tömegek végtelen növekedése mint a rendszer felgyorsulásának függvénye. Energetikai zsákutca. A tehetetlenségi nyomatók tetőpontja.

A tehetetlenségi nyomatók a telített világban. A tehetetlenségi jelenségek felgyorsulnak (ha fogalmazhatunk így). A hitelüket veszített formák túlbujáznak, és a növekedés lebénul ebben az áttételes túlbujázásban. Ez tehát ennek a túlfejltségnek a titka, amely tovább halad önmaga végénél. Mindez a mi pusztító befejezettségünkre hasonlít: menni csak egyre tovább, ugyanabba az irányba – az értelem elpusztítása az egyre inkább terjeszkedő szimulációval. Tagadni tulajdon életünk végét egyre kifinomultabb tudatossággal: vajon nem ez a rákbetegség sötét titka? A túlfejltség bosszúja a növekedésen, a sebesség bosszúja a tehetetlenségi nyomatókon.

A tömeget a tehetetlenség gigantikus folyamata ragadja magával a gyorsulás útján. A tömeg az a túlfejlett, mindent fölemészítő folyamat, amely minden növekedést és minden értelmi többletet elpusztít. E rendszereket a nagyon határozott befejezettség rövidzárata bénította meg.

Ma a tehetetlenségi nyomatéknak ez a pontja az elbűvölő, meg ami rajta kívül történik (a dialektika diszkrét bája viszont továbbtűnt). Nihilista vagyok, abban az értelemben, ha nihilizmusnak számít a tehetetlenségi nyomatéknak ezt a pontját, a rendszer visszafordíthatatlanságának e pontját kitüntetett figyelemmel részesíteni.

Nihilista vagyok akkor is, ha nihilizmusnak számít megszállottan foglalkozni az eltűnés módjával, a termelési mód helyett. Eltűnés, apanizis (tompultság – a ford.), lefulladás. A *Verschwinden* (eltűnés – a ford.) dühödt lendülete. A transzpolitika az eltűnés módjának (a valóság, az értelem, a színpad, a történelem, a társadalmi elem, az egyedi elem eltűnésének) kiemelt területe. Őszintén szólva, már nem is nagyon lehet szó nihilizmusról: az eltűnésben, a sivatagos, véletlenszerű és közömbös formában nincs már pátosz sem, nihilista pátosz, a radikálisnak, a mitikus tagadásnak, a drámai előérzetnek a nihilizmust éltető, mitikus energiája sem létezik többé. Kiábrándulás sincs már, sőt csábító nosztalgia sem, a kiábrándulásnak ez a finom árnyalata. Csak az eltűnés maradt. Az eltűnés radikális módjának nyomát már Adornónál és Benjaminnál is megtalálhattuk, a dialektika nosztalgikus gyakorlásával párhuzamosan. Mert nosztalgia él a dialektika iránt és a legfinomabb dialektika először is nosztalgikus. Ám Benjaminnál és Adornónál létezett egyéb, jelentősebb árnyalat is, a rendszerhez kapcsolódó melankólia árnyalata, amely gyógyíthatatlan és túl van minden dialektikán. A rendszer melankóliája ez, amely ma ironikusan, minden körülöttünk lévő, átlátszó formára ráteszi a kezét. Ez a melankólia a mi elemi szenvedélyünk.

Ez már nem a spleen vagy a fin-de-siecle (századvégi – a ford.) lélek zavaros vágyakozása. Már nem is nihilizmus, amely bizonyos értelemben mindent normalizálni akar a rombolással és a nietzschei *ressentiment* (neheztelés, bosszúvágy – a ford.) szenvedélyével. Nem. A melankólia a működő rendszerek, a kurrens szimulációs rendszerek, a programozás és az információ elemi árnyalata. A melankólia az értelem eltűnésének, az értelem elpárologtatásának szerves tulajdonsága a működő rendszerekben. És mindannyian melankolikusak vagyunk.

A melankólia a telített rendszereinkre jellemző brutális érzéketlenség. Eltűnt a világból a remény, hogy még egyszer összemérhető lesz jó és rossz, igaz és hamis, vagy bármilyen értékek; eltűnt az erőviszonyok kiegyensúlyozásának és a tétnek a reménye. A rendszer mindenütt túl erős: hegemon.

A rendszer hegemoniája ellenében nagyra becsülhetők a vágy cselvetései, a hétköznapi, mikroszintű forradalmi gyakorlat, a roppant logikus, molekulárisan részletes okfejtés vagy akár a főzés tudománya. De mindez nem oldja meg azt a parancsoló erejű feladatot, hogy a rendszert fényes nappal kell megállítani működésében.

Ezt csak a terrorizmus tudja megtenni.

A rendszer működésének megakasztása törli el a rendszer maradványait, ahogy egyetlen ironikus mosoly az egész beszédet megsemmisíti, vagy a rabszolga engedetlenségének egyetlen villanása romba dönti az úr teljes hatalmát és örömét.

Minél egyöntetűbben uralkodik a rendszer, a képzelet annál inkább „beindul” a rendszer legapróbb megakadására. A kihívás, bármilyen mikroszkopikus is, mindig a láncolat meghibásodásának képe. Ma csak ez a megfordítás az egyetlen példátlanul jelentős esemény a politika nihilista és érzéketlen színpadán. Csak ez mozgósítja a képzeletet.

Ha nihilistának lenni azt jelenti, hogy a végső határig vinni a hegemon rendszereket, amelynél az erőszak már szinte nevetséges és talán éppen ez az a kihívás, amelyre a rendszer a saját halálával válaszol, akkor elméleti terrorista és nihilista vagyok, ahogy a többiek fegyverrel a kézben azok. Számunkra nem az igazság, hanem már csak az elméleti erőszak az egyetlen lehetőség.

De az ilyen érzés utópisztikus. Mert szép dolog lenne nihilistának lenni, ha létezne még radikalitás, ahogy szép dolog lenne terroristának is lenni, ha a halálnak, akár a terrorista halálának is, lenne még értelme.

Ám a dolgok kérdése e ponton változik megválaszolhatatlanná. Mert a radikális, aktív nihilizmusra a rendszer a saját semlegesítő nihilizmusával válaszol. Maga a rendszer szintén nihilista, abban az értelemben, hogy hatalmában áll mindent, azt is, amit tagad, a közömbösség öntőformájába zúdítani.

Ebben a rendszerben maga a halál is tulajdon nemléteének erényével tűnik ki. (A bolognai pályaudvar és a müncheni Október-ünnep: a halált megsemmisítette a közöny, a terrorizmus így teljesíti be önkéntelenül az egész rendszert, nem politikailag, hanem a közömbösség felgyorsult formájában, amely megőrösi uralmát.)

A halálnak már nincs sem képzeleti, sem politikai színpada, amelyen ábrázolná, eljátszaná önmagát, szertartásosan vagy erőszakosan. Ez pedig a másik nihilizmus, a másik terrorizmus, a rendszer nihilizmusa, a rendszer terrorizmusa diadala.

Már egyáltalán színpad sincs, még minimális illúzió sem, amely a jelenségeket képessé tenné a realitás erejének befogadására, nincs már semmiféle színpad sem a mentális, sem a politikai szolidaritás számára: mit csinálnak Chilében, Biafrában, mi van a tengernyi menekülttel, a bolognai pályaudvarral, mi történik Lengyelországban? Mindez megsemmisül a televízió képernyőjén. A következmények nélküli események korát éljük (valamint a következmények nélküli elméletek korát).

Nem él már az értelem reménye. És kétségkívül, ez azért jó dolog: az értelem halálos. De a látszatok halhatatlanok, sebezhetetlenek az értelem vagy az értelmetlenség nihilizmusával szemben, a látszatok, amelyek az értelem rövid ideig uralkodott, amelyeket meg akart semmisíteni, hogy megalapozza a felvilágosodás uralmát.

És itt kezdődik a csábítás.

Romhányi Török Gábor fordítása

Jean Baudrillard (1929–2007) francia szociológus és filozófus. Forradalmasította a filozófia nyelvét, a marxista szociológiai elemzéstől eljutott a filozófia költészetéig, a költői filozófiáig. Több mint 35 könyvet és megszámlálhatatlan tanulmányt adott közre.

Álvaro Cunqueiro

A mór tükre

A mór, akiről beszélek, szurtos volt, akár egy mór, amilyenek az Isten elülteti amákvirágját a világ veteményesébe.

Színes fezt hordott a fején, az orrában és a fülében pedig ezüstkarikákat; a képe komoly volt, termete igen apró, hosszú harisnyába bújtatott lába ferde, éppúgy, mint a természete: a fősვნყსég rögtön előbűjt belőle, akárhányszor csak szerződést kötött az ebadta.

Hosszú lére eresztette a mondanivalóját, s a dolgokat olyan körmönfontan adta elő, mintha valami súlyos titkot bízna az emberre. Még a neve is erre utalt, lévén, hogy a mi szerecsenűnket „Alsir”-nak hívták, ami mifelénk annyit tesz: titok.

Mágneseket és iránytűket árult, pletykalapokat az ismertebb emberek képeivel, ezenkívül mindenféle és fajta esszenciát, no meg történelemkönyveket, melyeket folyton magával cipelt a legkedveltebb históriákkal együtt, mint amilyen a *Bertalan*, *Berci és Kakamatyi*, a *Brabanti Genovefa*, *A szép Galiana szerelmei* vagy *Az Ördög szellentésének története* mőszjő Gin Tabarie-től.

Ezúttal azonban nem kereskedőként jött Mirandába, a Porta szokásos ajánlólevelével, hanem abból a célból, hogy megfejtse a jelenést, melyet minden szombaton látott a tükörben, amit magával hozott, és hogy tudakozódjon a sivatagi herceg esete felől, aki konokul kitartott amellett, hogy megmérgez egy hasonszőrűt, mégpedig úgy, hogy orra alá dug egy barackot.

Megmérgezni ugyan nem mérgezte meg, de attól kezdve igencsak elgyengült Rufás sejk, és minden éjjel azt álmodta, hogy kardéllal vájják ki a szemét, amiért is üvöltve riadt fel. De már úgy megszállta a rettegés, hogy majd szörnyet halt a félelemtől, ami kegyetlen zsarnokká tette: megparancsolta, hogy mindenkinek vágják le a kobakját, aki ferde szemmel néz rá. Egyszer aztán megvizsgálta őt, méghezvá alaposan, egy angol orvos az egyiptomi zsidó közösségből, aki ezüstkalapáccsal meghallgatta, vajon visszhangzik-e a homloka, eret vágott rajta, faggyúborogatást tett a halántékára, még szerecsendióval is bedörzsölte, és jótékony hatású hashajtó köménymagot, továbbá hideg fürdőt írt elő a szemérmesebb testrészekre, sőt, lehetőleg még Parkins teát is, ami mindig megnyugtatja Angliában a vénkisasszonyokat, hogy áhítatosan vehesenek részt a Protestáns Inkvizíció szertartásain.

Mindezzel azonban ennek a Gallows nevű doktornak nem sikerűlt elűznie a rémálmot, és Rufás úr kezdte eszét veszteni, holott igencsak megérte volna meggyógyítani őt, mivel az összes arab királyságban ő volt az egyetlen, aki tudta, hogyan kell repűlni a varázsszőnyegen, és mikor kell kiherélni a harci tevéket. Eme titkos tudományokat szokás szerint legkisebb fiára hagyja majd halála óráján, ám ha fejében az örűlet a tetőpontra hág, biztos, hogy kimegy belőle az efféle tudás, már ami a repűlést és a kasztrálást illeti.

Mindez azonban csak kevesek fűlébe jutott el, hiszen, ahogy mondom, Alsir szeretett titokzatos mázt vonni története köré, ami nem kevés fáradsággal járt – de ő nagyon önzetlen volt, kivéve, ha pénzről esett szó.

A tükör, melyet magával hozott, egy olasz remek volt, ezüsttel bevont, lekerekített keretbe foglalva, kutya formájú fogantyúval. A tükör egy inga végén lógott, mintha az órasmester, aki csinálta, egy percmutató tükröt akart volna készíteni, hogy benne követhesse a múló órák menetét. De mit is mondhatnék...!

Alsir a tükröt a tilsi vásáron vette egy algériai zsidótól, aki bódéjában borsmentát, bájitalokat és szerencsepátkókat árult, én pedig Alsirtól és Elimas mágustól még azt is megtudtam, hogy a vásárt két mérföldre Lyontól és négy mérföldre Monterrosótól tartják. Óriási rét, telis-tele bódékkal; kilenc nemzet fiának van joga kirakni itt a rakományt. A kereskedők és a piaci árusok mellett itt van a brandenburgi őrgrof őrök is, akinek szintén van sátra; egyedül ő adhat el ebben a vásárban lovagoláshoz, illetve öszvéreléshez használatos patkókat, mivel a Teuton Sereg sekrestyéseinek csupán szamaragolásra van engedélyük. Mondom, messze földön híres vásár ez, ahol az égvilágon mindent adnak-vesznek, még azt is, ami nincs.

Megvette a tükröt Alsir, és el is adta a dániai Helsingörben egy grófkisasszonynak, aki az ottani várban él, s akit Ofélia úrnőnek hívnak. Mivel zuhogott az eső, mindenki egyetértett abban, hogy menedéket adnak a mórnek a várban, melynek hatalmas falait a viharos tenger verdeste, udvarát pedig a tengeri szelektől egy temploméhoz hasonlatos kupola védte.

– Gondtalanul leheveredtem – mesélte Alsir gazdámnak, Merlínnek –, hogy úgy mondjam, fülem-farkam elengedtem, hiszen fáradtan érkeztem a tilsi vásárról. Boldogan elszenderültem, és azt álmodtam, hogy Ofélia úrnővel játszodom, ahogyan a tizenöt éves, fehér nyakú grófnőcskével szokott az ember... Álomból hirtelen nagy sikoltozásra ébredtem. A grófnő főkomornája jött értem, hogy asszonya elé vezessen; jöllehet, csak amúgy félig felöltözve jött, még a hajsütővasak is benne maradtak néhány szál maradék hajában, de kezében, mellyel a hálóingét fogta össze, azért a kontyhálót is ott szorongatta. Hiába, Helsingörben nagy úr az etikett.

Bekísértek a grófkisasszony szobájához, aki egyszerre sírt, nyögött, nevetett és ordított. Hamlet király orvosa éppen ánizzsal ízesített hársfateát itatott vele, hogy észhez térjen. Mindenki nekem támadt, és azzal vádolt, hogy elátkozott tükröt adtam el a kisasszonynak, melyben lefekvéskor, midőn a haját fésülte, megjelentek a négy sors szellemei, egy körtefából kipattanó ördög, egy ló, amely a várfalból a tengerbe ugrik, végül maga a grófkisasszony is, aki belefulladt az alatt hömpölygő folyóba, meg egy jégmadár, aki keblének édes halmai között lel nyugalmat. Én nem tudtam a tükör boszorkányságáról, és hiába könyörögtem, hogy higgyenek nekem; visszavették a pénzt, és megparancsolták, hogy másnap reggel menjek kihallgatásra Dánia királyához, ehhez a Hamlet úrhoz, akiről már szóltam.

Le sem hunytam a szememet, az éjszaka hátralévő részében bámultam magam a tükörben, míg az arcom előtt, mint valami felhő, színes ruhába öltözött emberek sokasága hömpölygött, meg a fehér paripa, ahogyan a tengerbe veti magát... a vízbe fúlt Ofélia úrnő, akinek a vízparti fűz lehajló ága belekapaszkodott kék ruhájába, és ide-oda forgatta maga körül drága testét... most épp a feje volt az, mely megtörte a hullámok útját. A grófkisasszony nagy, kedves zöld szeme tágra meredten bámult a semmibe.

Ez volt a látomásom, amikor egyszer csak éjfélvert a toronyóra a bástyán, mire minden elmázolódott a tükörben, és én egyedül maradtam, fekete arcom ragyogott csupán a gyertya fényében. Azonnal tudtam, hogy a tükör jelenései csak szombat éjjel mutatkoznak meg, és hogy a félhomályban, éjféلكor látott rengeteg jóslat közül néhány dolog valóra válik.

Elhallgatott Alsir, mintha gondolataira fájdalmas árnyék hullt volna, gazdám pedig, köpenyének selyembélésével lomyonját tisztogatva, nagyon komolyan így szólt:

– Ez a tükör, melyet magadnál hordasz, Alsir, számomra éppoly ismerős, mint a ház, amelyben lakom, mivel készítésében minden erőmmel és tehetségemmel részt vettem, Velence megbízásából, melynek kormánya a legtitokzatosabb kormány a földön, melyet valaha is egy nép magáénak mondhatott – azzal múlátja az időt, hogy a jövődöt próbálja felfedni.

De jaj, az történt, hogy megpiszkáltam a tükör foncsorát, és az az átkozott tükör attól fogva elkezdte összekutyulni a jövőt az általa kieszelt dolgokkal. Még embereket is kitalált az engedetlen tükre, Velence urai például mint az örültek kerestek egy gyilkost, aki csupán a tükör képzeletében élt. Halottak, fűszerrakományok és török gályák után kutattak, melyek szintén a tükör fantáziájának szüleményei voltak, nem is beszélve az elrejtett kincsekről és gyógyvízzel teli serlegekről.

Én, Alsir barátom, most megveszem tőled ezt a tükröt, ugyanannyiért, amennyiért te Tilsitben vásároltad, sőt egy kicsit többet is adok érte, felszámítva a kamatokat, és ezer szilánkra töröm, anélkül hogy megvárnánk a holnapot. Ugyanis szombat lesz, és megnézhetnének a tükörben a vízbe fúlt Ofélia úrnőt, akit Dánia folyója a tenger felé sodor. Ez a jelenés talán az egyik valódi jóslat ama kevés igazság közül, melyeket egykor a tükröm elmesélt.

Gazdám felegyenesedett, a nagy asztalhoz lépett, és fiókjából egy arannyal teli zsákot vett elő, majd leszámolt tizenegy és fél aranyat, csengve-bongva belepotyogtatva Alsir tölcserét formáló tenyerébe, aki azért még egyszer átszámolta, mielőtt mind elrejtette volna a pénzt a belső zsebébe.

– Természetesen, amit uraságod parancsol – mondta –, az előtt én fejet hajtok. Valamit ebből a tükörből Hamlet úr is megértett, amikor elmentem hozzá kihallgatásra. A herceg úr szokása szerint a trónon ült, melyen egy faragott kígyó tekergett, s egy koponyát simogatott. Azt kívánta, hogy telepedjem a lábai elé, és azon a csodálatos, zengő hangján beszélni kezdett hozzám. Szerinte az a tükör nem lehet valódi orákulum, ezért nem kell mindent Szentírásnak venni, amit mutat. „Nem akarom ezt a tükröt az én Dániámban látni: inkább kell tűrni a jelen gonoszt, mint ismeretlenek felé sietni! Hisz az álom, mely megszületik bennünk, maga is pusztá árnyék. Ami pedig a szépséges Ofélia úrnőt illeti, nem lehet, hogy ez a tükör csupán part menti rózsaszálhoz akarta őt hasonlítani, ami, mint minden virág, nyáron lehull a habok közé, s lágyan lebeg a hullámok hátán? Vidd el a tükrödet az én országomból, Alsir, és ha egyszer füledbe jut, hogy igaz volt, amit láttál a foncsorban, akkor jobban teszed, ha hozzávágod az első kőhöz, ami az utadba akad.” Ezeket mondta, végül felemelkedett a trónszékről, majd bal karjára vetve fekete palástja lebernyegét, a koponyát pedig az ablakba helyezve, barátságosan és bánatosan búcsút vett tőlem Hamlet király.

Merlín úr pozdorjává törte a tükröt a nagy mozsárban, ezer kis szilánkját összekeverte sóval és kasztíliai fokhagymával, én pedig megfőztem a kristályszemeket a sütőben, ahogyan kívánta.

E dolgok végeztével, hogy Rufás sejket is meggyógyítsa, gazdám különleges főzetet készített, meg néhány hashajtó pirulát, majd nyomatékosan azt kérte Alsirtól, hogy küldjön híreket a kasztráló hercegről.

A mór megajándékozott engem *Az Ördög szellentésének történetével*, hátlából, amiért olyan jól tartottam a szamarat, melyen utazott, hogy még ki is szedtem szegény pára orrából egy bolhát.

– Nem akartam elárulni Alsirnak – mondta gazdám, miután a mór eltávozott –, hogy azóta be is teljesült az Ofélia úrnő haláláról szóló jóslat; csalámból és kakukkfűből font koszorút a folyó partján, s füzérét a víz fölé hajló fűz ágára függesztené, mikor a gonosz ág letört s ő maga a síró folyamba zuhant alá. Én mondom neked, Felipém, nincs király a földön, akinek több oka lenne a bánatra, mint ennek a Hamlet királynak Dániában!

Keszthelyi Nóra fordítása

Álvaro Cunqueiro (1911, Mondoñedo–1981, Vigo): spanyol és galego nyelven alkotó novellista, regényíró, költő, újságíró és szakácskönyvszerző. A XX. századi spanyolországi próza egyik legjelentősebb alakja. Sejtelmes hangulatú, szecessziós stílusú keretes novellagyűjteményeiben (*Merlin és családja*, *És ha az öreg Szindbád...*) a patriarchális nemesi életforma felbomlását mutatja be. Hatása a modern galego irodalomra szinte felbecsülhetetlen.

Svetislav Basara

Hamlet, remake

(Részlet)

ELSŐ KÉP

(Hamlet Helsingör falain áll. Láthatóan mélabús. De alig látható. Hallani a hullámok moraját. Villámlik. Esik a hó.)

HAMLET Én, Sándor, Fülöp makedón király fia...

(A sűgó hangja a háttérből: Valami búzlik Dániában...)

HAMLET *(Megigazítja a ruháját).*
Á, igen! Valami búzlik Dániában. Tény! Ha jobban meggondolom, minden romlott. Én is romlott vagyok. A nemesség, mint osztály, kezd széthullani. Hát romlunk. Történelmi szerepünknek vége. Csak ezt még senki nem fogta fel. Vagy csak úgy tesznek...

(Horatio jön.)

HORATIO Herceg, rossz híreket hozok. Az apja meghalt.

HAMLET Hogy tudta velem ezt tenni? Tegnap még életben volt. Nem vártam, hogy ez olyan gyorsan meglesz. Bajra baj. Most már nemcsak romlott, árva is vagyok. A politikai helyzet a végletekig feszült, és én nem nőttem fel hozzá. Jó... Ha meghalt – nyugodjék békében. De Dánia még romlottabb lesz.

HORATIO Lehetetlen. Dánia nem lehet romlottabb. Az Ön apja azonban biztos még jobban megromlik majd.

HAMLET Mit lehet itt tenni? Méltósággal fogjuk eltemetni. És jó

mélyre, hogy ne lehessen nagyon érezni. Azonban, kedves Horatióm, ha nekünk az vigasz, Anglia is romlott. Hogy Spanyolországról ne is beszéljünk! Hát még Franciaország?! Jól csak Oroszország tartja magát.

HORATIO Ez azért van, mert éretlen. Hogy valami megromoljon, annak előbb meg kell érnie. Vegyük például Anglia esetét. Érett nép. Náluk a romlásnak nagy hagyománya van. De még nem mondtam el mindent. Vártam, hogy talpra álljon a megrendülés után.

HAMLET De hisz nem is voltam megrendülve! Mi a megrendítő abban, ha valakinek meghal az apja? Számomra, mint minden filozófus számára, az lenne megrendítő, ha az apák sosem halnának meg. A dolgok jó oldalát kell nézni. Vegyük az én esetemet: ha az apám nem hal meg, kétségtelenül én öltem volna meg. Semmi személyes, ez a hatalomért folyó harc, dinasztikus viszálykodás. Ennek a filozófusok sem tudnak ellenállni. Engem is, önmagát is megkímélte a kellemetlenségektől. Hát nem szebb természetes halállal meghalni, mint megvárni, hogy a saját fiad öljön meg? Úgyis egyre megy. Megparancsolom, hogy balzsamozzák be, és hogy egy kis piramisba temessék. Mint a fáraókat...

HORATIO De mi keresztények vagyunk.

MÁSODIK KÉP

(A királyi hálószoba. A királynő és Claudius az ágyban fekszenek.)

KIRÁLYNŐ Oh-hó! Először sajnáltam a halott királyt, de most, az első házasságom után már látom: semmit sem vesztettem. Sokkal jobb vagy az ágyban. Az, összehasonlíthatatlanul. Négy orgazmus! Belőled jó király leszel.

CLAUDIUS Mért használsz durva szavakat? Ne tedd! Mégiscsak a bátyám volt. Az államügyek kimerítették, és ez a potenciájára rossz hatással volt. Én nem akarok király lenni. De felelősséget érzek. Nos, ha jó király leszek, nem lehetek jó szerető is. Ilyenek az etikusi szabályok.

KIRÁLYNŐ Ne túlozz! Nem kell, hogy túl jó király legyél. A világ különben se tudja értékelni azt. Hiábavaló igyekezet. Nézd a történelmet: a legnagyobb hírnevük azoknak a királyoknak van, akik nem voltak jók. Különben ha mindent akarsz is, nem tudsz sokat tenni. A fiam, az unokaöcséd azt mondja, hogy Dánia romlott.

CLAUDIUS Ó, az a suhanc! Sokszor aggódom miatta. A hite miatt gyakran válságba jut. Nemrég az istennel azonosult. A besúgóktól hallottam: azt akarta, mint Jahve, hogy...

KIRÁLYNŐ Állj! A tetragramát nem szabad kimondani.

CLAUDIUS Hát hogy mondjam?

KIRÁLYNŐ Adonáj. Vagy Sadáj.

CLAUDIUS Jó! Elképzelte, hogy Adonáj, és utat akart nyitni a Balti-tengeren át, hogy a csapataink Svédországba meneteljenek, hogy a svéd csapatokat maguk után csábítva menekülni kezdjenek. És

amikor a hadseregünk szárazon van, bezárja utánuk a tengert, hogy elárassza a svédeket. Mint a patkányokat.

KIRÁLYNŐ Mért? Tán háborúzunk a svédekkel?

CLAUDIUS Az ördög tudja. Valószínűleg igen.

KIRÁLYNŐ Hát akkor mért nem engedték meg Hamletnek, hogy a szándékát megvalósítsa?

CLAUDIUS Megengedték! De a svédek nem dőltek be.

KIRÁLYNŐ Kakukktójások.

CLAUDIUS Agyafúrtak. De nem jó, hogy Hamlet azt hiszi, hogy ő az isten. Ennek rossz vége lehet. Ő nem lenne a szeretet istene, a misztikus isten. Messze nem! Kénes esővel öntene le minket, a bűneinkért megbüntetne, sóbálvánnyá változtatna bennünket, sáskahadat küldene. Mindazt tené, amit Jahve tesz...

KIRÁLYNŐ Sadáj, megbeszéljük.

CLAUDIUS Na, elég. Én muzulmán vagyok. Nem vagyok köteles tisztelni a zsidó-keresztény vallást. Allahu akbar! Muhammaduj-rasul-ullah. És pont. Nekem a vallás tiltja, hogy disznóhúst egyek, hogy faragott képeket tiszteljek, és hogy a kocsmákban kiegyenlítsem a számlákat.

KIRÁLYNŐ De hisz a disznóhúst te eszed!

CLAUDIUS Néha. Senki se tökéletes. Viszont a számlákat soha nem egyenlíttem ki a kocsmákban.

KIRÁLYNŐ Szerencsétlen, a hitedet, amelyben születted, a legaljasabb szándékkal hagytad el.

CLAUDIUS Nem igaz! Lélekben keresztény maradtam. Soha nem tértem volna át az iszlámra, ha a kereszténység nem gátolná a poligámiát.

KIRÁLYNŐ Az mi?
 CLAUDIUS Többnejűség.
 KIRÁLYNŐ És hány feleséged van, szerencsétlen?
 CLAUDIUS Tizenöt.
 KIRÁLYNŐ Akkor a muzulmán törvényeket is áthágtad. Az iszlám hét feleséget enged meg.
 CLAUDIUS Á, dehogy. Nemigen tördnek vele.
 KIRÁLYNŐ Egyáltalán minek kell neked ennyi asszony?
 CLAUDIUS Fogalmam sincs. Van egy mondás: az asszony jóllakik – a káposzta megmarad. De ez a mondás nem pontos. Ahány asszony, naponta annyi káposzta tűnik el. Kiadások, csak kiadások. De hagyjuk most a népi bölcsességeket és az arisztokrata butaságot. Engem Hamlet nyugtalanít. Ő érzékeny lélek. Nem tudom, hogy fogadja majd a házasságunk hírét. Félek, ettől még komorabb hangulatba esik. Ilyen hangulatban az embernek sok minden eszébe jut.
 KIRÁLYNŐ Gondolod, hogy kezét emel magára?
 CLAUDIUS Azt nem. Annyira nem bolond. De tehetne valami rosszabbat. Megölhetne minket.
 KIRÁLYNŐ Ostobaság. A fiam egy hangyát se tudna eltaposni.
 CLAUDIUS Egy hangyát se, mondd. Pedig tegnap 3400 hangyát taposott el, meglőtte a vadász-kutyámat, a kocsmáros lányának a fenekébe csípett, a vadászon megölt három őzbakot, 35 fürjet és 24 nyulat. Nem tudom, mért játszol te is a kezére a törekvéseiben, hogy a történelemben mélabúsként és mint jótét lélek lépjön, akit a történelem kerek morzsol?

KIRÁLYNŐ Túl sötéten látod a dolgokat.

CLAUDIUS A fekete a kedvenc szímem.

(Nekilátnak a szerelmi előjátéknak. De nem alszik az ördög. Az égből, vagy pontosabban sehonnét, egy pilóta pottyan le, rajta az ötvenes évek végén hordott pilótaruha. A királynő és Claudius elképedve néznek...)

HARMADIK KÉP

(Helsingör falai. Francisco és Bernardo egy repülőroncsot néznek a fal alatt.)

BERNARDO Bernardo, látod, amit én látok? Miféle ördögi szerkezet az a fal alatt, ezer villám! Az előbb még nem volt itt. Az ördög keze lehet a dologban. *(Halkan.)* Vagy a hibbant hercegünk álmott itt. Lassan felébredt, és a parton felejtette az álmat. Elfog a borzongás.

FRANCISCO Mindenekelőtt én nem vagyok Bernardo. Bernardo a norvégok elleni háborúban halt meg. Én Francisco vagyok, Francisco Bohr, ük-ük-ük-ükapja Niels Bohrnak, a leendő híres dán fizikusnak. Ezért vigyázz, hogy beszélj velem. Különben engem is elfog a borzongás. Átkozott ez a hely.

BERNARDO Na és akkor? Mit hercegsz? Én Bernardo Kierkegaard vagyok. Az ük-ük-ük-ükunokám Søren Kierkegaard, az ismert dán filozófus. A természettudományok cseppet sem fontosabbak, mint a bölcsészet. De hagyjuk ezt. Az utódaink úgysem fogják értékelni az erőfeszítéseinket, pedig anélkül nem is létezhetnének. Hányszor kellett csak azért kikerülnünk a halált – és néha majdnem könnyebb lett volna odaveszni –, hogy

utódokat teremthessünk, akik pedig szégyenkezni fognak majd, mert alacsony származású közkatonák voltunk. Átokfajzatok! Ha már megemlítetted a háborút: nem is tudtam, hogy harcoltunk a norvégekkel. Azt hittem, a poroszokkal háborúztunk.

FRANCISCO Nem, a poroszok voltak azok, akik harcoltak a norvégok oldalán. A norvég békeszerető nép. Igazi skandinávok. Viszont a poroszok nem tudnak nyugton maradni. Ha történetesen nem háborúznak senkivel, akkor elmennek harcolni olyan országokért, akik háborúznak. Tiszta barátságból. Csak élelemért és lebensraum.

BERNARDO Biztos, hogy sokra viszik majd. Egy nap meghódítják a világot.

FRANCISCO Hasztalan. Addigra a világ teljesen romlott lesz. Csönd! Jön a herceg. Egészen komor és méla. Sötét gondolatok nyomasztják.

HAMLET Húséges őreim, van-e valami új?

BERNARDO Semmi új a nap alatt.

FRANCISCO Nem épp úgy van, uram. Bernardo ük-ük-ük-ükapja egy filozófusnak, ezért a dolgokat sötéten látja. Valójában a stockholmi követünk fél órája füstjelekkel jelentette, hogy Svédország is romlott.

HAMLET Ez nem új dolog. A nagykövet csak pazarolja az időt és a pénzt. Régi híreket küld. A svédek egyébként ügyesek. Ilyenkek teremtette őket az isten. A romlottságukat pénzre váltják: a híres sajtjuk tele van fehér meg zöld penésszel, és lyukkal.

FRANCISCO Uram, a svájciak készítik a sajtot, nem a svédek.

HAMLET Tévedés. Még egy történelmi téveszme. A svájciak órákat gyártanak. A téveszméket azonban nehéz kiirtani. Századokig mindenki azt fogja gondolni, hogy a svájci sajt Svájcban készül, és nem Svédországban. Mert – figyeljete! – Svájc egyáltalán nem romlott. A ritka országok egyike, amelyik nem az. Éppen ezért halálosan unalmas.

BERNARDO Van még egy újság. A falak alatt valami furcsa szerkezet áll.

HAMLET Láttam. Kinézetre olyan, mintha abból az anyagból készült volna, amelyből az álmokat szövik. Félek, hogy ez a trójai ló.

FRANCISCO Nem halottam erről a fajtáról.

HAMLET Ritka és veszélyes.

(Horatio jön.)

HORATIO Nehéz idők várnak ránk, herceg. Tegnap Rabelais mesternek erre az évre szóló jóvendölését olvastam. Szörnyű idők.

HAMLET Rosszabbra is rászolgáltunk. Az eszmék középpontja mind jobban elvész. A dolgok nincsenek többé a helyükön. Reggel, mikor felébredtem, a ruhám nem a széken, hanem a sarokban volt. Minden összevissza. Ez a felfordulás nehezen állítható meg. Senki nem tiszteli az időseket. Még az idősek se.

HORATIO Igen, herceg. Emlékezzen vissza arra, amit egyszer mondott, hogy ma már senkiben sincs kúrászi, hogy megölje a saját apját. Mindenki türelmesen várja, hogy meghaljon. A türelem a hitványak leggyilkosabb fegyvere.

(Egy udvaronc jön.)

UDVARONC Uram, megérkezett ökegyelmessége, Fiorucci bíboros úr,

a Szentatya, második Innocenti pápa küldötte. Nem – a harmadiké. Vagy... mégis a másodiké.

HAMLET Mondd, hogy jöjjön be.

(A küldött jön.)

BÍBOROS Herceg, a Szentatya halotta az apja halálhírét. Engem küldött, hogy a legmélyebb együttérzését kifejezzem. Hogy közöljem Önnel: erre a könyörtelen eseményre nem került volna sor, ha nem veszik át Martin Heidegger eretnek tanait. Elnézést! Nem tudom, mi van velem. Martin Luther Kingét. Nem, bocsánat! Még a nevét se tudom kimondani: Martin Lutherét. Egyúttal Őszentsége reméli, hogy Őfelsége nem lett megmérgezve, vagy – a hagyományaik szellemében – álmában megölve.

HAMLET In nomine patris, et filii, et spiriti sanctus. Szép, hogy eljött kinyilvánítani a részvétét. De mi nem tudjuk, ki az a Martin Krpan úr, akit maga emleget...

BÍBOROS Luther!

HAMLET Nem ismerjük azt az urat. Egy kis, keresztény nép vagyunk Északnyugat-Európában. Romlott föld. Épphogy tengődünk.

BÍBOROS Vatikánban is így vélekednek Dániáról. Mendemondák keringenek arról, hogy egy bizonyos számú főember felvette itt az iszlámot, hogy több asszonyt tudjanak tartani. A buddhizmus úgyszintén gyökeret ereszt. Virágzik a fekete mágia. Paracelsus, az az eretnek, zavartalanul gyógyít, és mindenféle csavargónak meghosszabbítja az életét. Tudják maguk, hogy hova vezet ez?

HAMLET Hogy őszinte legyek: nem tudom.

BÍBOROS Oda fog vezetni, hogy Dániában végül férfiak majd férfiak-

kal házasodnak. Még hozzá templomban. A nőkből papok és püspökök lesznek.

HORATIO Nem vagyok benne biztos, hogy ez olyan szörnyű lesz. Ami a muzulmánokat illeti, amint Hamlet a trónra kerül, etnikai tisztogatást végzünk. A buddhisták különben se zavarnak senkit, és kevesen is vannak. Paracelsus, excellenciás uram, nem dán, hanem svájci. És különben is 120 éve halott. Ha már megemlíttette a fekete mágiát, emlékeztetném magát arra, hogy második Szilveszter pápa, nem, a negyedik, a trónra az ördöggel kötött szerződés révén jutott.

BÍBOROS Ezek ocsmány inszINUÁCIÓK.

HAMLET Ezek tények. Olvastam róluK.

BÍBOROS Hagyjuk az irodalmat. Ideje, hogy nyilatkozzatok. Katolikusok vagytok-e vagy eretnekek?

HORATIO Ilyesmikkel mért nyugtalanítja a herceget, aki gyászol? Mért nem beszél a püspökökkel?

BÍBOROS Beszéltem velük. Hallani sem akarnak. Az eretnekek megengedik a papoknak a nőülést.

HAMLET Ha így van, kötelességem tisztelni az akaratukat. Ez tisztesegebb, mint ha házasságon kívüli közösségekben élnének, ahogy a maguk papjai.

BÍBOROS Ez blaszfémia. Exkommunikálom magát az egyházból.

HAMLET Már exkommunikálva vagyunk. Magát fogjuk exkommunikálni Dániából. Mars ki, mars ki Dániából! Mi protestánsok vagyunk. Közölje mindenki: örökre protestánsok maradunk.

(A bíboros morogva megy el. Hamlet és Horatio is távozik.)

NEGYEDIK KÉP

(A királyi hálóterem. A királynő, Claudius, a pilóta. Polonius kilép a függöny mögül.)

CLAUDIUS *(Poloniushoz.)* Te hogy kerülsz ide?

POLONIUS Leskelődöm.

CLAUDIUS Mért utánam?

POLONIUS Azt parancsolta, hogy mindent kilessek. A parancs az parancs.

CLAUDIUS *(A pilótához.)* Te meg ki vagy? Az új udvari bolond? Beszélj!

PILÓTA *(A levegőbe szagol.)* Régen volt! Brian Kelley kapitány. US Air Force! Itt valami bűzlik...

CLAUDIUS Szóval úgy, kapitány. És honnét jöttél?

PILÓTA Amerikából.

POLONIUS Hazudik, felség. Amerika még nincs felfedezve.

CLAUDIUS Biztosan svéd kém vagy.

PILÓTA Nem igaz! Én amerikai tiszt vagyok.

POLONIUS Az ördögöt vagy az! Gondolod, hogy mi bolondok vagyunk? Hogy elhiszzük, hogy ame-

rikai tisztok léteznek, Amerika pedig nem létezik? Valld be, hogy ki vagy, és hogy mit csinálsz itt, a király lakosztályában!

PILÓTA Hogy őszinte legyek – nem tudom. A bermudai háromszög környékén repültem rutinfeladattól. Egyszer csak megbolondultak a műszereim, és én itt találtam magam. For Christ sake, mi bűzlik itt ennyire? Nem szellőztetitek a színházat, vagy mi?

CLAUDIUS Ez Hamlet komédiásai közül lehet az egyik. Most már minden világos előttem. Úgy beszél, mint aki részeg. Furcsán van felöltözve. Az idősebbet nem tiszteli. Őrség! Ezt a színészt repítsetek ki az utcára!

(Őrök jönnek be. A pilótát a kijárat felé húzzák. Ő ellenáll.)

PILÓTA Várjatok, hallgassatok meg! Én amerikai tiszt vagyok, nem színész! Nem színész! Nem színész!

CLAUDIUS Polonius, mars a függöny mögé!

POLONIUS A szolgálatára, felség.

b. pap endre fordítása

Svetislav Basara 1953-ban született Bajina Baštában. Több mint húsz könyve jelent meg (regény, elbeszélés, esszé). Számos szerbiai irodalmi díjat kapott, köztük az év könyvének járó Min-díjat 2006-ban *A Parkinson-kór tündöklése és bukása* című regényéért. Első igazi remeklése, a *Feljegyzések a biciklistákról* magyarul is megjelent 2000-ben, a JAK–Osiris kiadásában.

Erdődi Gábor
 Szopper Zsófia Műzsámnak

VÉNUSZ

(Vénusz-udvarlás elé)

Anyá-járataid még nem működnek
 Még héjadban szunnyadsz, te szende nő
 Még hajad folyondárai befödnek
 Még vénuszod liljomban rejtező

Majd kiveti tán dagálykor egy kagyló
 Mi isteni öledben szendereg
 Mi Botticelli vöröseben izzó:
 Szül lángos Új Világ-igézetet!

PRIMAVÉRA

Nem fogok véled versenyezni,
 Se ifjúságod esztendőivel,
 Szépséged fodrait elcsenni,
 Habokba fojtott örvényeivel.

De én láttam meg, én látom meg
 A Primavéra-szűz-rügyeidet,
 Megoldozni hát öved engeddd
 S hadd bontom ki beburkolt életed!

Az érzések zavarának időtlensége

(Zsófia szív-üree)

Egy helyben jár
Az érzésem
Veled

Mint barlangban a cseppkő
Lecsöppen
Visszatér

Nem közelítünk
Mi jég és tűz
Csak zárt
Barlangod

Hiába gyűjtök
Vizeket

Kötődsz
Kihűlsz
Majd megint
Kötődnél

– mint üreg
az üreghez –
...de nem lehet!

Testamentum

(Utolsó szerelmi kívánság)

Veled szeretkeznék
Te szőke lélek

Mielőtt korommal
Temetnének

Maradnék frissen
Csupán egy lányban

Mint az anyaföld
Ölelne lágyan!

Szabó Csilla Judit

Havas reggelek ÖRVÉNYlenek...

hópárduc-mancsokon
lopódzik
újra... a tél...
adakozni vágyó
puha öleléssel
a hervadt avar fölött
szétfolyik
már lustán
a köd

én is áttűnök...
a régi telekbe
hol sápadt utcasarkokon
magamban beszélek és
a rég kihúnyt kávéházi izzók
s az önmagukba szédült lámpaoszlopok
tövében
fel- felderengve
könyékig turkálók
havas reggelekben

ritmus nélküli táncok
hamis vallomások
a csend az árnyék a hang
az összes lerongyolódott pillanat
a félig álmodott
álmokkal teli tarisznyák
hamuvá vált csókok
megkövült pogácsák

örvénylenek...
örvénylik a
magány
zúdul rám sűrű hópelyhekben
elvesztem valahol
valamikor valamelyik telemben...

pedig szerettem

Veszteség-e A' Fej-veszteség?

Kármán József „dramatizáltt történet”-töredéke

Nem Kármán József az egyetlen fiatalon meghalt magyar író. A számára kiszabott huszonhat esztendő azért tűnik fájdalmasan rövidnek, mert nem előzte meg abnormálisan korai pályakezddés: ő mindössze egy évvel halála előtt kezdett tervszerűen, rendszeresen írni, és próbálkozásai közül az egyik, a *Fanni hagyományai* máris remekmű. Mária királynőről írott ötfelvonásos szomorújátéka (mely mintha a Szentjóni Szabó László által elejtett fonalat¹ venné fel) sajnos elveszett, bár Pintér Jenő feltételezi, hogy „az első magyar színtársulat tagjai, kik között Kármán sokat forgolódott, valószínűleg elő is adták Pesten”.² Egyéb művei az Urániában³, 1794–95-ben Pajor Gáspárral közösen szerkesztett folyóiratában maradtak fenn. Legtöbbjük jó stílusban készült fordítás vagy átdolgozás, német tudományos közleményekből kiemelt anekdotizált részlet⁴; az egyik (*A kinczsásó*) Cajetan Tschink osztrák író novellájának fordítása⁵. Jelenlegi tudásunk szerint eredeti munkái az esszék (az Uránia programcikke és *A' nemzet tsinosodása*), valamint *A' Fej-veszteség* és a *Fanni hagyományai*. Utóbbi voltaképpen ál-dokumentum, címében a „hagyomány” annak idején hagyatékot, Fanni halála után az utódokra maradt naplójegyzeteket jelentett, és ezt a kortársak olyannyira elhitték, hogy még az irodalomtörténész Toldy Ferenc is sokáig ebben a minőségben emlékezett meg róla irodalomtörténeti előadásában.⁶ *A' Fej-veszteség* pedig alig sorolható műfajba: az író alcímbelei meghatározása szerint *Eggy hazai dramatizáltt történet*, de hosszabb elbeszélő-leíró részeket is tartalmaz, amiből nyilvánvaló, hogy nem előadásra, hanem olvasásra szánt szö-

¹ Szentjóni Szabó László: *Első Mária magyar királynak élete*. Regénytöredék, Magyar Museum, Kassa, 1793.

² Pintér Jenő: *Kármán József*. in: *Dolgozatok Békefi Remig egyetemi tanári működésének emlékére*, Bp., 1912.

³ A debreceni Kossuth Egyetemi Kiadó 1999-ben a lap teljes anyagát megjelentette, betűhű szöveggel, Szilágyi Márton szerkesztésében.

⁴ Ld. Szilágyi Márton: *Az Uránia eszmetörténeti helye a források tükrében*. in: *Folytonosság vagy fordulat?* Debrecen, 1996., ill. Szilágyi Márton: *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*

⁵ Ld. Némedi Lajos: *Kármán József „A kinczsásó” című elbeszélésének forrása*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1971/3., 481–488. p.

⁶ Még 1867-ben, *A magyar költészet története*. Az ósidóktól Kisfaludy Sándorig című, 1853–54-ben tartott előadásait javítva-átdolgozva közreadó könyvében is fenntartásokkal beszél róla: „...nem tudjuk, mennyi belőle övé, mennyi azon széplelkű szerencsétlen nőé, ki Kármán iránti szerelmének áldozatja lett.” Valójában sokkal több érv szól a mű fiktív természete és irodalmi példakövetése, mint dokumentum volta mellett.

veg. Ma talán (*Az ember tragédiája* nyomán) könyvdrámának mondanánk, de ez sem egészen pontos. A XVIII. század végi magyar regény-kísérletek, elsősorban Dugonics András munkái, sok elemet vettek át a drámából, annak dacára, hogy a dialógus az irodalomban platóni mércével mérve értéktelenebbnek számított a közvetlen narrációnál, hiszen utóbbi elsődleges beszéd, előbbi pedig beszéd *utánzása*, vagyis másodlagos beszéd. (Mulatságos önellentmondás, hogy ezeket a gondolatokat Platón *párbeszédben* fogalmazta meg.) Mai szemmel nézve ez a szerkesztésmód a korabeli „románokhoz” képest kiemelkedően modernnek tűnik. Ezekben a párbeszédekben ugyanis a szereplők között valódi gondolatcsere zajlik, míg a gáláns-heroikus vagy lovagregények szereplői terjedelmes szónoklatokban számoltak be a velük történekről a némán figyelő hallgatóságának. Minderről bővebben beszámoltam *Régi magyar regénytükök* című könyvemben⁷, és ott önálló fejezetet szenteltem a regénybeli párbeszéd és a dráma összefüggésének. Mielőtt erre visszatérnék, néhány szót magáról a szerzőről.

Úgy tűnik, hogy Kármán nem készült írónak. Abafi Lajos, aki minden hozzáférhető Kármán-iratot összegyűjtött és kiadott⁸, hagyatékában nem talált sem zsenéket, sem kezdeti szárnypróbálgatásokat. A családi tradíciót megszakítva nem lelkésznek, hanem ügyvédnek tanult. Ennek alapján valószínűsíthető, hogy II. József idején politikai pályára készült, és csak a király halála után, amikor „bezárultak előtte a közhasznú cselekvés kapui”⁹, fordult az irodalom felé, nem lehetetlen, hogy szabadkőműves páholytársai ösztönzésére. Erre utal az Uránia köznevelői indíttatása: a nőolvasók számára akart olvasnivalóval és műveltségi anyaggal szolgálni. Igaz, a terv nem lehetett kedve ellen való, hiszen már 1788-ból, egy levélfogalmazványból ismerjük azt a tervét, hogy bécsi székhellyel lapot indított volna, mely színházi, irodalmi hírek mellett a hölgyeket értesítené a divatról, pontos leírásokkal, anyagismertetéssel és szabásmintákkal.¹⁰

Viselkedésének leginkább „írószerűtlen” vonása az a teljes anonimitás, ami szöveggözeleményeit jellemzi. Igaz, a kor még nem azonos azzal, melyben az író alakja óriásként vetül a horizontra; de már nem is a névtelen kódexírók kora. Az a tény, hogy Kármán mindössze néhány jelentéktelen közleményt jegyzett neve kezdőbetűivel, fő műveit pedig teljesen névtelenül tette közzé, vagy arra utal, hogy számára az írói pálya remekművei írása közben is kényszerpálya maradt, vagy arra, hogy merőben másképp gondolkodott az irodalmár autenticitásáról, mint kortársai: fontosabbnak találta az alkotó alakjánál a műhely-azonosságot.

Ennek ellenére a legkellemetlenebb írószors érte utol: az utókor egyetlen mű szerzőjeként azonosítja. Igaz, a *Fanni hagyományai* egy korszak magyar irodalmának csúcsteljesítménye: előtte soha, utána Eötvös József és Kemény Zsigmondig nem produkált hozzá mérhető művet a magyar széppróza.¹¹ Mégis

⁷ *Régi magyar regénytükök*. Halász és társa Kiadó, 2000

⁸ *Kármán József művei*, I-II. Bp., 1880.

⁹ Fried István: *Élet és irodalom a „Fanni hagyományai”-ban*. in: *Hagyomány és ismeretközlés*. Salgótarján, 1988.

¹⁰ Ld. Abafi Lajos: *Kármán Józsefről* (in: K. J. művei. Bp., 1880.)

¹¹ Toldy Ferenc három évszázad (a XVI–XVIII. század) magyar regény- és novellairodalma korójának nevezi. (In: *Kármán József írásai és a Fanni hagyományai*. Pest, 1843.)

félrevezető ennek a szerepnek a skatulyájába zárni. Nem arról van szó, hogy csupán egyetlen műre való spiritusz volt benne (mint például Asbóth Jánosban; ő egyúttal arra is jó példa, hogy az efféle egyetlen mű is lehet korából messze kiemelkedő), és nem is arról, hogy egész életbölcsségét igyekezett volna egyetlen esszenciális, életművét megkoronázó remekműbe sűríteni, mint például Madách. Kármán egyszerűen azért írt mindössze egyetlen befejezett művet, mert korai halála megakadályozta a további munkában.

És még ez sem ilyen egyszerű. Ha alaposan megnézzük a *Fanni hagyományait*, esztétikai magasrendűsége ellenére tapasztalni fogjuk, hogy van benne valami illusztratív jelleg; hogy írója nagyralátó célok elérése érdekében tartotta helyesnek, hogy a hölgyek kezébe olyan olvasnivaló kerüljön (az anyanyelvükön), melynek segítségével jobban megérthetik a világot, melyben élnek, és eredményesebben gondolkodhatnak önmagukról mint lélekről és társadalmi lényről. Azt érezzük, hogy az író didaktikai és elvont politikai, szociológiai indíttatása erősebb, mint a nyelvi univerzum teremtésének kedvelése. Ha tehetné volna, lehetséges, hogy később elfordul az irodalomtól a közvetlen cselekvés felé.

Persze az efféle feltételes módban felállított hipotézisek mérlegelésekor célszerű szem előtt tartanunk, hogy az író-alak, akit Kármán neve mögé gondolunk, jórészt Toldy Ferenc alkotása, aki az Uránia szövegeinek esztétikai értékét felismerve a közleményekből elvonható elvekre és vélekedésekre támaszkodva megkonstruált egy mentalitást, egy nézetegyüttest, és nagylelkűen megajándékozta vele Kármán emlékét. A korabeli gondolkodás nem tudott megragadni egy olyan szövegcsoporthoz, amely mögött nem látott alakot. Toldy odáig ment ez irányú buzgalmában, hogy az akkor már senki által nem ismert fiatal ember arcképét is megrajzoltatta szövegkiadása számára, és oda helyezte az akkor még valódi alaknak gyanított Fanni Uránia-beli – persze szintén fiktív – portréja mellé.¹²

Ha megpróbálunk túllépni az egykönnyűség mítoszában (amit egyebek mellett Krúdy két, Kármánt a főszerepbe állító elbeszélése is támogat), manapság még nehezebb dolgunk van, mint korábban, amikor az irodalomtörténeti közzélekedés a Tschink-novellát is Kármán eredeti művének tudta. Egyetlen megmaradt lehetőségünk az Uránia első kötetében megjelent, minden valószínűség szerint eredeti regény-töredékének, *A Fej-veszteségnek* a szemügyre vétele. Sajnos, itt terjedelmi okokból csak néhány szemelvényben izleltethetem meg a történelmi elbeszélés nyelvi zamatát, hangulatát.¹³ Ezek a mű első bekezdései:

„Sereglik a' Papság halotti Köntösében; a' Vár-piatzán Gyász-palástban kovályognak fátyolos Emberek; halgatva, és le-szegezett Fővel takarodik a' Népség a' Vár felé... Zeng a' Szív-hasító Síralom-ének, mellyet a' Vár-kapuk' öblös Bólytai kettőzve vissza-hangzanak. A' Trombita' kesergő Harsogása nyög, és a' Síralmasok' Jaj-kiáltása közbe elegyedik ezen szomorú Zűr-zavarnak... Meg-kondúl a' Harang; és rekedtten kong a' mohos Toronybúl alá. A' Vár' Ká-

¹² i. m.

¹³ A korszak regényirodalmát áttekintő könyvemben a művel bővebben foglalkozom, több szemelvényt és a regény keresztmetszetét is mellékelve. (*Régi magyar regénytükör*. 2001, Halász és társa Kiadó)

polnájához ballag a' Gyász-sereg. Fekete sűrű Füsttel gőzölnek a' lobogó Fáklyák, kik közt lassan vonúl-elé a' Koporsó, mely *Zongor Balás'* Hitvesét tartja.

Két Kezét Öve mellé eresztve, Süvegét Karjai alá szorítva, Üstökének fűrtje Homlokára függve, komoran öszve-rántzolt Szemöldökkel, a' Koporsótúl szorgalmatosan távozó Tekintettel, duzzadt, de nem kesergő Ortzával kíséri a' Szent-Mihály' Lovát Zongor. A' szomszéd Nemesek, és Urak 'zibongva követik.

Meg-hagyta a' Hóltt, hogy az óltár eleibe takarítsák. Midőn ide érkeztek, és a' Koporsónak Fedelét szegezték – a' Kalapás' első Koppanása meg-rázta a' kemény Zongor' Szívét, és egy nagy Könny váltt-ki hosszú Szem-szőrei alól, le-görgött rántzos Ortzáján, és sűrű hoszszú Bajuszsza között el-tűnt. Rezegő Szóval azt mondá a' mellette álló *Betétsinek*: »Szegény! még-is jó Aszszony vala!«

Emez kesergő Formára vontt Szem-hunyorítással, eröltetett pityergő Száj-vonítással, Keze-fejével lassan száráz Szemét törülve, feleli: »Szegény!«

A folytatás nélkül maradt töredéket vizsgálva kézenfekvő Toldy értékítéletéből kiindulni, aki szerint Kármán műve „töredék maradt, de így is fényes tanúbizonysága azon erőnek, melyet mint kor- és jellemfestő volt kifejtendő, s melynél fogva csalhatatlanul arra volt hivatva, hogy már negyven évvel Jósika előtt eredeti s egészen nemzeti regény tónusát hallasson”. Császár Elemér ezt az okfejtést folytatja: „Ha befejezi Kármán *A Fej-veszteséget*, s az olyan lett volna, amilyennek indult, akkor a magyar történeti regény életét negyven évvel előbbre vihetnők s történetét nem Jósikával, hanem Kármánnal kezdetnők.”¹⁴ Hozzáteszem: ebben az esetben a „történeti” regény életét a világirodalomban is előbbre vihetnők jó húsz évvel, s annak első két darabja – két évtizeddel a *Waverley* előtt – Szentjóni Szabó László *Első Mária királya* és Kármán munkája lehetett volna.

Persze kissé sok ezekben a mondatokban a feltételes mód, és azt is le kell szögezni, hogy nyelvi és stilisztikai értékei mellett semmit sem tudhatunk arról, milyen lett volna a mű építkezése. Ami megvan, az elsősorban Dugonics Andrással rokonítja: a jelenetező dramaturgia mögött (erre utal a cím műfajjelzése is: „*dramatizált történet*”) nem látszik a szerkezeti koncepció. Persze később még kialakulhatott volna – szaporítsuk ezzel is a feltételezések sorát. Ugyanakkor Dugonicsnál és Kármánnál is valószínűnek látom, hogy a heroikus románt túlhaladó történelmi regény elgondolásakor nemcsak azért tekintettek mintaként a történeti színművekre, mert azok párbeszédesebbek voltak elevebbé tette a szöveget mint anyagot, hanem azért is, mert a múltba helyezett cselekményű színpadi játékok szerzői természetesnek tartották, ami a prózáírók számára még nem volt evidens: az ilyen művek cselekményépítésében a *történelmi* tényeket adottaknak és csak interpretációjukban, beállításukban megváltoztathatóknak kell tekinteni, míg az alakok megformálásakor elsősorban a *lélektani* hitelesség a meghatározó.

A *Fej-veszteség* történetéről annyit tudunk, hogy a Hunyadiak korában, Nándorfehérvár felmentése után játszódó lovagromán a szép Fruzina kezére áhító két férfi küzdelméről szólt volna, és elkészült része leírásait, jellemábrázolásait, hangulatfestését tekintve XIX. századi szöveggörnyezetben is megállná a helyét. Ha nem éppen XX. századiban. A szöveg egy részében ugyanis

¹⁴ Császár Elemér: *A magyar regény története*. 2. kiadás, Bp., 1939.

Kármán olyan eljárást alkalmaz, az archaizálást, ami már ennek a századnak a történelmi regényét jellemzi elsősorban.

A *Fej-veszteség* párbeszédeinek nyelvével az irodalomtörténészek nagyon sokáig nem tudtak mit kezdeni. Még a Kármánt nagyra becsülő, és róla monográfiát írt Gálos Rezső is azt állítja, hogy a szöveg annyira más stílusú, mint a többi Kármán-mű, annyira túlterhelt germanizmusokkal, hogy szerinte nemcsak hogy nem az ő írása, de nem is ő fordította, nem is regény, hanem színműtöredék, és a pesti színtársulat valamelyik közepes nyelvtudású színésze magyarította.¹⁵ Mármost ami a műfajt illeti: Kármán talán elégedett lett volna a *regény* elnevezéssel, ha a szó nem évtizedekkel később keletkezett volna. Azért nevezi munkáját dramatizált történetnek, mert nem akarja vállalni a román-hagyományt. Olyan prózát akar írni – Dugonics ebből a szempontból nagyon is jó példája nyomán –, melyben a szereplők narrációja egyénitetten, a beszédhelyzetet megidézve, a románokban szokásosnál sokkal nagyobb teret foglal el.

A mi Kodolányi-regényeken és Németh László-drámákon edzett fülünk meghallja a szándékolt archaizálást egy ilyen mondatban: „Agg vagyok én immár, mit volna használatos nékem az Házasság.” Azt gondolom, ezúttal nyugodtan hallgathatunk Gálosénál úgy látszik kifinomultabb hallásunkra, és (Némethi Lajossal egyetértésben) elfogadhatjuk, hogy „stílusa és nyelve a kor legérdekesebb és [...] legsikeresebb kísérlete a régi magyarság felidézésére, egy régmúlt kor atmoszférájának nyelvi eszközökkel való megteremtésére. [...] A helyesírási archaizálásról mint játékról lemond, és egy letűnt korszak nyelvi hagyományait összefüggésükben, rendszerükben újítja fel töredékének párbeszédes részeiben.”¹⁶ Némethi kifejti, hogy Kármánnak hittudós apja mellett nagyon is a keze ügyében lehetett a XVI. századi protestáns hitvitázó irodalom nyelvezete, ha régi hatást keltő nyelvet keresett, és aprólékos stilisztikai elemzéssel bizonyítja, hogy művében mindvégig ragaszkodott ehhez a nyelvhasználathoz.

Kissé talán bővebben kell idéznem, hogy a kettős nyelvhasználat sajátosságait érzékeltethessem. A csatatérről hazatérő Szent-Andrási és szerelme, Fruzina találkozásának jelenete korántsem tökéletes, de éppen ezért szemlélteti azt a rendkívüli körülményt, amivel Kármán a még nem is létező formát igyekszik megépíteni a történelmi tények tárgyilagos ismertetéséből, az archaizáló nyelvhasználat atmoszférateremtő eljárásából, a hazafias elvek bemutatásából, a szerelmi szál szentimentális bontogatásából, és még számtalan színből és hangulatból:

„Ekkor vítta Nandor-fejérvárát nagy Haddal Mahomet Török Tsászár. Köz volt a' Hazának Veszedelme. Az Ifjú Király, László, Hunyadi Jánosra bízta a' Haza' Védelmét. Fel-ültt minden, a' ki Fegyvert hordozhatott... Hunyadi győzedelmes Zászlója alatt vitézkedett Szent-Andrási-is, hová Fruzinája' Engedelmével, 's Akaratjával mentt:... Szent volt még akkor a' Haza-nevezése, maga Vagyonját, maga Ház népét oltalmazta ki-ki, és – a' Vitézség, az Erő nagyobb Érdem volt a' külső Udvariságnál.

Szolgáit rendelte tágos Udvarán az öreg Bobor, és ki-szabta Nap-számokat... Az Ajtó' Elejébe sereglett számos házi Nyaj, nagy Kiáltással esmért As-

¹⁵ Gálos Rezső: *Kármán József*. Bp., 1954.

¹⁶ Némethi Lajos: *Kármán műve-e A fej-veszteség?* In: *Az egri főiskola évkönyve*, 1955.

szonya' Kezéből hintett Eledelét kapdotta, 's hol egy-mást, hol a' Ház-héjrről le-szálló oroz Vendégeket, és tányér-nyaló Verebeket üldözték: Midőn Vadász-fegyverében öltözve, Vállán kedves Sólyom-madarát hordva, hágott felfelé a' Hegyen Szent-Andrási, a' ki Hajnál-hasadtta előtt, Szomszéd' Birtokából meg-indúla kedves Fruzinájához.... Midőn őtet meg-szemlélte, Öröm-könny reszketett Szemében, és tsendes Pirosság futotta-el kerekded Ortzáját.

Jó-szívú Mosolygással elejibe-nyújtott Kézzel fogadta az ősz öreg:

„Hozott Isten nagy sok Veszélyek közzül! Hallom, jól vitézkedtél szerető Öt-sém!”

Szent-Andrási. Óh számtalanak, kik engem' fellyül-múlnak. –

Bobor. Korán fel-eszméltél... de mond-meg nékem, vagon-é immár Vadad?

Szent-Andrási. Sólymom im' ez Gerlitzét elevenül fogá; és im' ezt néked bemutatom édes Húgom!

Fruzina. Ugyan igen-is akarom.... *(el-veszi, és szabadon botsátja)* Repülj Társodhoz! *(kérlelő Tekintettel Szent-Andrásihoz)* Ne akard nehezen tartani jó Szent-Andrási! nem utálok én Adományod', sőt igen kedvellem... De vedd Szívedre! vallyon nem keserű Dolog-é Mátkájátúl el-ragadtatni!

Szent-Andrási. Repítsd bátor! Igen szeretem, hogy igyen könnyörülő vagy... Óh bizony keserű Dolog Mátkájátúl el-ragadtatni!... Óh Fruzina! mi türheterlen Dolog tsak kis Ideiglen-is Mátkájától el-ragadtatni.

Éppen ott vonták-félre foglalatos Szorgalmatoskodási az öreg Bobort. El-távozott!

Egy terepély Tser-fa állott az Udvarban felségessen; a' Felhóket fenyegette Koronája, és Ember-nyomokat, és Századokat látott már maga mellett el-múlni. Itt vált-el Fruzina Kedvesétől, midőn a' Hadba mentt. Szent vólt ez tiszteletes Fának Árnyéka ő néki. Mikor az Éjj be-borúltt, midőn az el-szenderedő Természet' Ohajtozását, Szeretettje után jobban fel-gerjesztette, itt öntött-ki sok Könnyeket Emlékezetének. Ide járúltak most mind ketten.

Szent-Andrási. *(Kezét fogva)* Emlékezhetsz róla Édesem, hogy ez Helyen butszánk-el eggyik a' mástól – itt vől Jó-éjt tőlem, itt vala az, midőn im ez Kötőt Fegyveremre akasztád.... Azt mondád: »Körösként a' nemes Ifjak Hadra készülnek. Tudom, nem maradánd hátra Szent-Andrási. Majd midőn a' szomszéd Vitézek Jegyeseiknek gazdag Zsákmányokat hoznak – ne legyen-é nékem Szégyen-vallásomra semmit mutatnom, mit ő nékem zsákmányoltt?... Fogd ezen Fegyver-kötőt – ezzel szentellek-fel Hazának Szolgálatira. Menj Békességgel!... Győzz, vagy halj-meg! Isten viseljen nagy Jóval...« Im Fruzina szófogadó valék, meg-szerzettem Akaratodat Szerelmedért; hartzoltam, 's gyakran győztem-is...

Fruzina. Mutasdhatsz mit hozál nékem Ellenségéről!

Szent-Andrási. *(Süvegét le-vévén)* Im ez Seb-hely Homlokomon, eggy dühös Jantsár' nehéz Dákosának Jegye, mellyel Bajtársom' Dési Miklós' Fejét le-tsapni akarta, és mellynek Vágását én Testemmel ellenzettem....

Fruzina. Vitézül míveltél!

Szent-Andrási. Im ez Fegyver-kötőn, mellyel két Kezeiddel hímeztél, ezen hozom-meg a' leg-nemesbb Zsákmányt. Szemléld: Ellenségnek Vére!...

Mond-meg nékem, nem szebb-é ezen Zsákmányaival Szent-Andrási, hogy nem eggyéb vitéz Ifjak, kik gazdag Turbánt, kőves portékás Handsárt, és aranyas Tzafrangokat hoztak...

Fruzina. Szép ez mind; de leg-szebb Ajándék, melyet Személyedben nékem hozál. Sok Est itt értt vala, hol most állunk Könnyekbe borúlva; nagy sok Kínt vallottam erántad-való Szorgalmamban; sok Fohászzkodást botsátottam Istenhez Kezem' ki-terjesztve, és esedezém reád Áldomásáért... Hálá! hálá Istennek, hogy itt ismét meg-láthatlak."

Anélkül, hogy elmélyednénk a „dramatizált történet” cselekményének fordulataiban, amelyek akár divatjamúlt lovagrománt is sejtethetnének, azokra az elemekre érdemes odafigyelnünk, melyeket már Toldy Ferenc is kiemelt¹⁷: az atmoszférateremtés, a helyzet megragadásának művészetére. A leírásokat egy-egy mozdulat, gesztus, taglejtés pontos rögzítése, az apró képek felvilágosítása teszi elevenné. Ennek része a dialógusok korábbi századokat idéző nyelvhasználata is. Kármán arra törekedett, hogy regényének történetvezetése *természetes* legyen. Ahogy az ember életében is az érzékelés, tapasztalás mozzanatait követi az átgondolás, az élmények feldolgozása, majd ezek megfogalmazása és a gondolatok cseréje, úgy építkezik a modern elbeszélő próza leírásokból, a mesélő eszmefuttatásaiból és párbeszédéből. Az olvasó ezt érzi a leginkább természetesen. Ez a fajta kötődés a valósághoz persze nem jelenti azt, hogy Kármánnak bármi köze lenne a realizmushoz (bizarr játéka a véletlennek, hogy a Kármán-életmű feldolgozása jelentős részben az 1950-es években történt, amikor jónak látszott ilyesmit bizonygatni), és nem kell feltétlenül csorbulnia szentimentalizmusának sem. Sajátos módon a felvilágosodás természetkultuszával és a természettudományokra irányuló figyelmével együtt jelenik meg nálunk a szentimentalizmus, nem mint annak irracionális ellentéte, hanem éppen mint a racionális vizsgálódásnak egy korábban nem vizsgált területre: az emberi lélekre való kiterjesztése.

Ez azonban ahhoz vezet, hogy a történet hőseit merőben más foglalkoztatja, mint az író. Kármán a lélek apró rezdüléseit, a szerelmesek viselkedésének zavart báját szeretné megírni; gesztusaikat, melyek akkor is tudatják érzelmeiket a másikkal, ha a szavak nem lépnek túl a suta sztereotípiákon. A történet ezzel szemben lovagrománc történeti díszletekkel, középpontjában a nemzeti ellenállás példájával és a bűnös széthúzás nemzetrontó hatásának (megengedem, talán illusztratív) bemutatásával. Kármán ambivalens érzelmekkel pillant a daliás időkre. Egyfelől (akárcsak Csokonai vagy Szentjóni, sőt Dugonics) siratja a letűnt idők egyszerűségét, tisztaságát, erkölcsösségét (nyilván oktalanul), másfelől tragikus módon együtt élni kényszerül a múlt egész intézményrendszerével,¹⁸ elmaradott törvénykezésével, és az utókorra hagyományozott nyomorral, kulturálatlansággal, reménytelenséggel. És főként: érzéketlenséggel. A kor, melyben Kármán, Dayka, Csokonai, Szentjóni és társaik, ezek a nagyon

¹⁷ Toldy Ferenc: *A magyar költészet története*. Pest, 1867.

¹⁸ Hogy messzebb ne menjünk: a cenzúrával, mely 1806-ra odáig megy, hogy királyi udvari rendelet tiltja a regények nyomtatását, behozatalát és árusítását. (ld. Ballagi Géza: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*.)

érzékeny lelkek éltek, alapvetően érzéketlen volt. A megélhetés kegyetlenül nehéz, az iskolázottság alacsony, a nyelv pallérozatlan. Ezerfelé kaptak volna, és semmire sem maradt elég figyelmük, idejük. Csaknem mindenről le kellett mondaniuk.

Ez a tétovázás látszik Kármán szóban forgó töredékén is. Egyfelől érzékeny történetet szeretne írni két fiatal szerelméről, amit a társadalmi egyenlőtlenségek és hatalmi szempontok veszélyeztetnek, másfelől nosztalgikus lovagtörténetet egy korról, melynek eszményei vonzóak, nemesek és megmentésre érdemesek – bár viszonyai korántsem tűntek el, mint az kívánatos volna, a feledés jótékony ködében. Ugyanakkor vonzza már a kihívás is, hogy a múlt dolgairól valóságos képet fessen. Akárcsak Szentjóni Szabó, a történelmi kor reális viszonyait igyekezett megérteni; alkalmasint olyan evidenciákat, hogy a hőstettek nem csupa hősies elemből szerveződnek, vagy hogy a győzelem a gyakorlatban sokszor nem jelent többet a pusztá túlélésnél. Nagy szükség lett volna ezekre a gondolatokra azokban az években, amikor a jórészt különösségekre figyelő irodalom hajlamos volt megfeledkezni az evidenciákról.

Mindez meghaladta Kármán lehetőségeit. Az az elmélyült nyelvi kísérlet, amit az első részben megkezdett, nem tűrte, hogy könnyen vegyék. Szigorú igényesség és összpontosított figyelem híján az efféle szöveg roppant gyorsan elfárad, és a kitűnő stilszta Kármán nyilván tudta ezt. Fel kellett tehát hagynia a mű kidolgozásának tervével. A legfőbb konfliktust azonban, a társadalmi rangkülönbségek romboló hatását a szerelemben, nem hagyta veszni: áttemelte a *Fanni hagyományai* harmadik folytatásába.

Hogy válaszoltunk-e ezzel a címben feltett kérdésre, őszintén szólva nem tudom. Egyik oldaláról nézve: elakadt kísérletének használható egységeit Kármán átmentette abba a műbe, melyet volt ereje és módja befejezni; így ezek az elemek is a *Fanni hagyományait* gazdagítják. Másfelől persze iszonyú veszteség, hogy az a dramatikus-nagyepikai alkotás, mely talán a kor világirodalmában is egyedül állt volna realitásigényével, lélekábrázolásának finomságával és történelmi hűségre törekvésével, nem készült el. Csak hát irodalomtörténet-írásunk hajlamos az efféle legendák éltetésére. Az ilyen történetek mindig tragikusan végződnek: írónk kezéből a halál, a betegség, a német, a török, a cenzúra, a kommunisták, a melankólia vagy a szifilisz kicsavarta a tollat, s így az ígéret ígéret maradt. Tény, hogy 1795-ben a Habsburg spionhivatal maga gerjesztette perei nyomán a törékeny, éppen hogy épülő, de már roppant ígéretes magyar kultúra darabjaira hullott. De az is tény, hogy néhány év múltán az új korszak új alkotói éppúgy megvetéssel tekintettek a regényes történetek műfajára, mint cenzoraik. Nem vették észre az elődeik által felhalmozott értéktömeget. Egyrészt azért, mert máshoz volt kedvük – vershez, drámához, tudományos kutatáshoz –, másrészt azonban azért, mert hiányzott belőlük a legelemibb figyelem is azok munkája iránt, akik előttük jártak; akik megteremtették a nyelvet, melyen az irodalom szólhatott, és nyomorogva, kinevetve, bizonytalanokodva, de mégis kialakították, kiszorították a modern értelemben vett író helyét a magyar glóbuszon. Ez a figyelmetlenség pedig nem német maszlag, és nem török áfium. Ez a magunk hibája volt akkor, és a mienk ma is.

Aktus és infarktus

Mihai Măniuțiu könyvét kézenfekvő esszék sorozataként, elméleti alapvetésként, filozófiai traktátusként olvashatjuk. Ám ugyanígy megnyílik számunkra, ha egy gyakorló (nem mellékesen: világhírű) rendező vallomásként, parainéziseként, vagy egy pedagógus tankönyveként forgatjuk. És ez utóbbiak semmit sem vonnak le az értékéből. Sőt. Véleményünk szerint a román

rendező könyvének egyik legnagyobb erénye éppen a konkrétsága, élessége, ha úgy tetszik: praktikuma, amelyet a szerző már-már szépirodalmi alkotáshoz méltó átéltséggel és szenvedélyességgel (is) igazol.

Valóban, Măniuțiu könyve érvel, igazol, bizonyít – és nem befed, elhomályosít vagy tudományos frázisok mögé rejt. A színházról, színésről való gondolkodáshoz Măniuțiu által „kidolgozott” ÚJ NYELV valójában évezredek óta LÉTEZŐ NYELV. Nem a meglepő, sajátos kontextusba helyezett terminusokra kell rácsodálkoznunk, nem a paradigmaváltó definíciók és eddig ismeretlen elemzési perspektívák teszik Măniuțiu könyvét fontos és példaértékű (megkockáztatjuk: megkerülhetetlen) olvasmánnyá, hanem az a szemlélet, amellyel a szerző a színházat (szerencsére még mindig) ünnepi eseményként, a színészt pedig teremtőként és áldozatként *hajlandó* látni – ráadásul azzal a makacssággal, ami valószínűleg a mindenkori alkotás legfőbb garanciája és katalizátora.

A szó legjobb értelmében „egyszerű” filozófia a Măniuțiué – és egyszerűségében kristálytisza és kikezdehetetlen. Mintha erre utalna a világhírű teoretikus, Georges Banu is, aki egyetlen „jól eltalált” mondattal ajánlja a figyelmünkbe Măniuțiu könyvét a fülszövegben: „Mihai Măniuțiu pontosan rámutat a színpadon megtestesített én igazságára, aki egy kísértethez hasonlóan tűnik

fel, majd újra el”. Igen, Măniuțiu könyve azért „egyedülálló kísérlet” (Visky András), mert még akar és tud reinkarnálni olyan problémákat, amelyek (csúnyán általánosítva) a kortárs színházesztétika hajlamos átlendülni – talán azért, mert bizonyos kérdéses fogalmakat, jelenségeket „nemtelen egyszerűséggel” adottnak vesz (de így már-már törli is őket, amennyiben nem kívánja megkérdőjelezni azok igaz, avagy hamis voltát). Egyáltalán: Măniuțiu könyve (és szerintünk egyebek közt ezt is dicsérik Banu, illetve Visky mondatai) szemérmetlenül merészel olyan ún. „homályos” fogalmakkal dolgozni, mint „igazság”, „a színházi előadás legbelső lényege”, „katarzis” és így tovább. Ez a bátorság meg mintha egyre inkább kihalna a színházi gondolkodásból. De miben is áll Măniuțiu (ismételjük meg még egyszer: a gyakorló rendező) „egyszerű filozófiája”?

Először is egy ugyancsak ismert, de kétségtelenül stabil szentencián nyugszik: az előadás forrása a színész! Ő viszi a vásárra a bőrért, őt kell meg-

fejteni, rendezőként őt kell instruálni. Mondhatni: ő az Élet bizonyítéka és garanciája a színpadon. Ám ahhoz, hogy a színész hordozta Élet-kép a Színpad természetével összeegyeztethető legyen, meg kell vizsgálnunk geneziséjét, fejlődését-alakulását, felnőtt-ségét, de hanyatlását és pusztulását is – sőt, a színésznek saját „életrajz-kaszaira” adott reakcióit, sugárzását, illetve az általa felkínált világ nézőre tett hatásait is.

Măniuțiu könyvének ismertetésekor kézenfekvőnek tűnik ez a fejlődési ívet, áramlásokat, periodicitást, pályaszerűséget asszociáló hasonlat – a szerző maga is így „szakaszol”. Ott van a színész születésénél, sőt magzat- és sejtállapotánál is.

Gondolatmenetének kulcsa az AKTUS fogalma, amely „azzal az elemi készlettel kezdődik, ami közvetlenül a színészből születik meg, a játék ideje alatt”. Ez a készlet tehát magából a színészből következik, de később ugyanez az „áramlás” lesz a színész keresztvize is, amennyiben a készlet kiterjedésekor a színész „elkezd” valódi életáramot, alakzatokat – gesztust, mozgást, hangot – létrehozó áramot küldeni önmaga anyagi és szellemi teste felé. A színészi aktus pedig magában foglalja a készletet, illetve az ebből a készletből fakadó összes későbbi színpadi „esemény” kibontakozását is. Egy önmagába visszatérő folyamatról van tehát szó, ahol a színész csak attól fogva definiálható színészként, hogy nemcsak átengedi magát a teremtő készletnek (illetve aktusnak), hanem mintegy azonosul is vele; „egygyé válik az elemi impulzussal”. Hasonló „centripetális” mechanizmust feltételez Măniuțiu akkor is, amikor azt állítja: „A színészből – mielőtt belépne a játékba – benne rejlik a mű, éppen

úgy, ahogy a műben saját maga.” A színész tehát eredendően az abszolútum birtokosa, ám amint az éppen őt „lehetővé tevő” aktusok „megtörténnék”, (át)él(het)ővé válnak benne, meg is szűnik az abszolútum – hiszen a lehetőségeket rejtő aktusok immáron létezővé alakultak át. Az aktusok tehát egyszerre képesek megmutatni a színész határait, ugyanakkor ezen határok átlépésének az alternatíváit is. Az aktusok a „még át nem élt” ősi birodalmából származnak, általuk a színész (a „játékban lévő lény”) tulajdonképpen önmagát teremti meg és varázsolja el, s ezáltal képes kivonni magát színházon kívüli életének követelményei alól – hogy egy valóságosabb, „igazabb” létállapotba, saját belső egységének és önazonosságának a tisztására jusson. Azaz, amikor a színész „játszik”, „nem a cselekvésben levő szereplővel azonos, hanem az aktusokkal”. Măniuțiu többször is figyelmeztet cselekvés és aktus alapvető különbségére; a cselekvés – állítása szerint – tulajdonképpen az aktus meghosszabbítása, „cenzúrázott, korlátban tartott mozgása”, egyszerűbben: színpadi megvalósulása.

Teremtés és teremtdés, pusztítás és pusztulás azonos eredőjét („lét és nemlét összebékíthetőségét”) feltételezi akkor is, amikor a színész „hármasságáról” beszél. Amint a színész a szerep által mintegy megkettőzi önmagát, egy harmadik alak is megszületik a színpad fiktív terében: egy harmadik, a színész énjé és a megírt szerep által sugallt figura fölé kivetülő, azoknál magasabb rendű test – amelyet Măniuțiu a színész (a hisztrió) *játék-lényének* nevez. Ez a játék-lény akárcsak az aktus: „küszöb”, mert egyszerre hordozza a minden (a megismerés, a tudás, az igazság, a megélés) lenyomatát, illetve ezek

múlékonyságának, semmivé válásának, testetlenülésének, pusztulásának sejtelmét is. A játék-lény – mondja Măniuțiu – a színész „áldozati teste” – a játék megszűntével ugyanis óhatatlanul eltűnik, vagyis áldozattá válik ő is. Viszont – amíg „létezik” – mindennél gazdagabb ajándékokat tud átnyújtani a színésznek: az önmaga előtti megnyilatkozás lehetőségét, valamint a folytonos újrateregethetőség/újjaszületés garanciáját.

Leegyszerűsítve bár, de a filozófus Măniuțiu színész-elmélete tulajdonképpen arra a dilemmára ad árnyalt választ, hogy a színészi játék (a színpadi aktusban létezés) azt az állandóan skizofrén helyzetet rögzíti, amikor a hús-vér aktornak meg kell birkóznia egy fiktív színpadi szereppel, el kell szenvednie azt az erőszakot, ami a szerepnek, a szereplőnek szól. Ám azzal, hogy ezt a kettős kapcsolódást a játék-lény beléptetésével hármassá tágítja, Măniuțiu tulajdonképpen harmonizálja, kibékíti ezt az ontológiai harcot színész és szerep között.

Az első fejezetek elméleti alapvetése után Măniuțiu szövege finoman oldódik át a felvetett problémák praktikus (rendezői, színészvezetői) vetületeinek tárgyalásába. Látszólag nem változik a szöveg célja: megmarad az elméleti sík, az esszéisztikus hangnem is, csak hogy az újonnan felvetett kérdések („katarzis”, „a színész transz-állapota”, „teste”, „a színpad paradoxonjai” stb.) már egy színpadi megvalósításban gondolkodó rendező logikáját sejtetik. Többsikűvá válik a szöveg (s így óhatatlanul az olvasó pozíciója is): a „játék-lény”, mint gondosan felvázolt keret, a katarzis fogalmának beléptetésével az immáron mozgásba hozott színész képét kezdi magára öltetni. S amikor Măniuțiu a

színészi transzállapot vagy a színészi jelenlét problematikájával folytatja, már konkrét, a működő színház nyelvére lefordítható tanácsokat találunk sorai között.

Ezekről a fejezetektől kezdve válik igazán világossá, hogy Măniuțiu *milyen* színházban gondolkodik. A színész (és a játék-lény) természetrajzát még olvashattuk úgy, mint egy átfogó ars poeticát a színház lényegéről, a színészi test képzésének, követelményeinek leírása viszont már specializál: Măniuțiu eszménye egy egyszerre „mitologikus” és nagyon is „fizikális” színház, ahol a színészi aktus bölcsője a test, s ahol a színész „élő baba” – aki a közönséggel való dialógusban egyszerre passzívan (energia-átvevőként) és aktívan (energia-átadóként) van jelen. A közönség fogalmának első említésétől kezdve nyilvánvaló: Măniuțiu könyve manifesztum is az általa hitelesnek, őszintének (tisztának és önazonosnak) feltételezett színházzal. Ettől kezdve ugyanis a színész önteremtő-öndefináló vágya és akciója kilép az intimitás szférájából, és súlyos kockázata, tétje lesz – mégpedig a néző öndefinálásának sikere, avagy kudarca. Ez pedig már a rendező felelőssége is. „A közönség valójában önnön kalandjait éli át (a színházi előadás során), annyi különbséggel, hogy a közte és a megismerés között közvetítő színpad (ez a kísérleti tér) megvédi őt a külvilág erőszakos behatásaitól. A színre vivéssel járó összes kellemetlenséget a színész vállalja magára” – mondja Măniuțiu, mi pedig ezt azzal egészítenénk ki, hogy természetesen erre a védő gesztusra kizárólag az az „ideális” színész (Măniuțiu szókapcsolatával: „valódi színész”) képes, aki az első fejezetekben elemzett játék-lény állapotot először is *hajlandó* megkeresni magában, ké-

sőbb pedig alá tudja vetni magát egy olyan célnak, amelynek – bár eredetileg maga konstruálta, belőle következett – már korántsem csupán ő áll a középpontjában. (Măniuțiu *A színész daimónja* című fejezetben a szélsőségességig kielezi ezt az áldozati szerepet, amikor arról beszél, hogy „a határokat, a korlátokat mindenáron szét kell verni; a pusztulás intenzitása minden veszteségért kárpótol. A színészt a daimónja veszi rá arra, hogy ne takarékoskodjék az energiájával, hogy végtelenül pazarló legyen, hogy folyton tágítsa ennek az utópikus szabadságnak a határait, akár annak az árán is, ha vitalitásának valós forrásai elapadnak. Előbb-utóbb elkerülhetetlenül magába zuhan: a tiltott szabadság szélén járva a törő-zúzó alany egyszer csak ráébred, hogy már csak ő van a porondon, más semmi nincs, amit elpusztíthatna. Lám, miért nem szeretheti teljességgel önmagát, lám, miért szükségszerű beismernie, hogy maszkjai – bármennyire szerette is őket, mert hisz játékánál, ennél a világtéremtésnél segédkeztek – fikcionálisak? A hisztrió: tragikus beismerése annak, hogy az utolsó határvonal bevehetetlen, az már a lét határa”). És vajon nem olvasható-e az idézett rész így: a – Măniuțiu színházeszménye szerinti – jó színész csaknem *belehal* ebbe az önteremtő játékba?

A recenzióink első bekezdésében említett teoretikus alapvetés, illetve rendezői-pedagógusi szándék (és vágyak) tehát itt és ehhez hasonló „határterületeken” találkoznak Măniuțiu könyvében. S – tehetnénk hozzá – a színház ezen a küszöbön válik igazán, döbbenetesen (s azt kell mondjuk: irigylésre méltón) élővé.

Ahelyett, hogy hosszasan elemeznénk Măniuțiu további megállapításait,

problémafelvetéseit (például a színész és a néző maszkjával, az improvizációval, az illúzióval, vagy akár a színész tekintetének, testrészeinek, szexusának stratégiáival kapcsolatban), ejtsünk szót inkább arról, hogy mit tanulhat a magyar színház a román rendező kiváló könyvéből. Másként: hogy mi mindennek kellene, illene zavart (de legalábbis bizonytalanságot) keltenie a fejekben. Azaz: miért érdemes ezt a könyvet ma Magyarországon, színházi berkekben elolvasni.

Mindenekelőtt az őszintesége miatt. Dolgozatunk elején bátorságról, szemérmertlenségről beszélünk – de az őszinteség fogalmát is ebbe a szóbokorba sorolnánk. (Úgy gondoljuk, hogy e szavak mondjuk, hogy „másodlagos” szótári jelentése nem is áll olyan messze egymástól.) Măniuțiu esszéi (fájó) természetességgel és imponáló könnyedséggel vetnek fel olyan kérdéseket, amelyek a kortárs magyar színházban csak igen ritkán hangzanak el. Pedig létjogosultságuk (ha úgy tetszik: igazság-alapjuk) semmivel sem kevesebb, mint a bejárattott, ismert elvekéi. Számos megállapítását talán meg is mosolyognánk, vagy egyszerűen meghaladottnak, urambocsá! közhelyesnek címkéznénk. Pedig:

„Valódi színházról és színpadi kommunikációról csak akkor beszélhetünk, ha az előadás *provokál*” – írja Măniuțiu. S ingatjuk a fejünket: halottunk már ilyet, volt, ugye, egy Grotowski, egy Kantor – hát mit kezdünk ezzel 2007-ben? Pedig:

„A színész azzal a szeretettel szeret, amellyel őt szeretik”. Bizony, legalább annyira figyelemre méltó frázis ez is, mint amennyire patetikus. Mégsem figyelünk oda rá eléggé.

„A színészt *maga-emésztésének* láza hajtja: azonos azzal, ami *kimeríti*. Nincs szomorúbb tehát egy olyan hisz-

trionál, akiből hiányzik önmaga el-
tékozlásának öröme.” És be kell hogy
valljuk, ebben is van valami kegyetlen
élgaszág.

És a következőkben nem kom-
mentáljuk Măniuțiu mondatait. Inkább
élni hagyjuk őket.

„A színészi képzelet... elsődlege-
sen testi.”

„A színész... a színpadi szerepek
íránt az életbeli szerepek által meg-
követelt fanatizmussal kötelezi el ma-
gát, és az életben a színházinál szo-
kásos szabadsággal és lezserséggel
viselkedik.”

„A játék a félelem sugallatára szü-
letett... A színjátszás készsége a túl-
élés természetes technikájaként mu-
tatkozik meg.”

„A játéknak a színészt a fizikai
bizonytalanság állapotába kell taszí-
tania.”

„A túlzásban, áldozati sebezhető-
ségében áll a színész ártatlansága.”

„A megmutatásnál fontosabb,
hogy folyamatosan (és természetesen
koherensen) átalakítod azt, amit
megmutatsz.”

„A képesség nem más, mint az
intelligencia által nemessé tett ösz-
tön: egy élő, termékeny, kizárólag a
gesztusaiban jelen lévő egzisztencia,
amely szusszanásnyi idő nélkül arra
törekszik, hogy érthető, netán egyete-
mes kifejezést adjon a hús pillanatnyi
erényeinek.”

„A mindennapi élet azt kéri tőled,
hogy fenntartsd magad, épp csak élj;
a jótékony ünnepi megszakítások a
túl-élést kínálják fel neked.”

„A valódi Színház mindig kelepce,
lecsap a rejtőzködő lelkekre, és ön-
nön igazságukkal szembesíti őket.”

És így tovább. Mondhatjuk idejét-
múltnak az ezekhez hasonló „szerény
javaslatokat”. Leüthetjük a labdákat
azzal, hogy ennek a „kegyetlen”, „ösz-
tönös”, „zsigeri” (stb. stb.) színháznak
bizony nem volt maradandó iskolá-
ja, előzménye, hagyománya nálunk
– azaz értelemszerűen jövője sincs,
úgyhogy magyar fülnek ezek a naiv
szentenciák: pusztába kiáltott szavak.
Mondhatjuk, hogy semmi új sincs
ezekben az állításokban, hallottunk
már ilyeneket ezerszám. De meghal-
lottuk-e őket vajon? Akár csak egyet-
lenegyszer is.

Aktus és infarktus – dolgozatunk
suta címe. Most felfedjük a gyenge
szójáték lényegét: Măniuțiu könyve azt
kínálja fel a magyar színháznak, hogy
– legalább egyszer – a szívéhez kapjon.
De vajon *hajlandóak* vagyunk-e erre?

(Mihai Măniuțiu: *Aktus és utánczás*.
Koinónia, Kolozsvár, 2006, fordította:
Zsigmond Andrea, előszó: Georges
Banu)

Deres Péter

Szárnyfelvarrás

Egy könyvnek a cím a legkitüntetettebb eleme. Tüntessük ki hát legelőbb ezt figyelmünkkel. Annál is inkább, mivel jelen kötet cím fölöttébb feltűnő. S a borítón szereplő fülszöveggel ellentétben valószínűleg **Hatházi András** szerzeménye. Mivelhogy egyik darabjának a címe is. (A feltűnőségi rend tisztelete szóba keverhetné még a borítót. Melyről esetünkben mégsem fog sok szó esni, a kötet ugyanis sehol sem nevesíti a festményt, amelynek Unipan Helga a repróját használta. Bosszúból mi is negligáljuk a fedőlapot. – Olyasmiket viszont, szerencsére, hogy Polis, Kolozsvár, 2006, meg szerkesztette Demény Péter, nevesít a kötet.)

Tehát a cím. *A hetérák tudománya*. A, hetérák, tudománya.

Kezdjük hátulról. Tudomány. Félelmetes szó. Sokat ígér. Higgyük el, hogy ez lesz? Minden tudás felfedése? (Még ha hetéraké is.) Szűk 45 oldalon? (Ilyen hosszú a címadó darab.) Hajlunk arra, hogy nem. Nem sikerülhet.

(Pedig igen. Szinte. Illetve eléggé sikerül. Mármint a darabnak. Az általa koncipiált hetérák életbölcességének valamiféle metszetét adnia. Meg kimentelt is hozzá. Mondjuk úgy: visszájára fordulást. De miért kellene bízunk ebben, a sikerben, miért innánk a medve bőrére, amikor még csak a cím áll az orrunk előtt? Ezt nem várhatják tőlünk. Ezt várják tőlünk?)

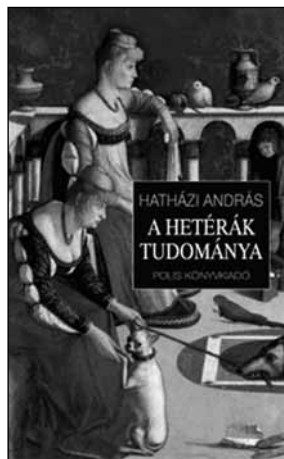
Szóval: erős a „tudomány”. Ahogy a „hetéra” szó is. Meg az „a”.

„Hetéra”. Gyakran előforduló címke a kötetben. Többnyire mint „k...”. (Nehéz leírni... Olvasni is az volt.) Szóval a női szereplők általában feleségek vagy „kurvák”. Illetve feleségek „és” kurvák. Ezért „természetesen” gyakran megölik őket. *Othello*-effektus. Illetve *Woyzeck*. Vagy *Xanadu* (Háy János). Lényeg a lényeg: sok az olyan alpári szereplő (szereplőpáros), aki sárral dobálja a többi figurát. Szó-sárral. Ha nő, azzal bosszantják, félrejár, ha férfi, ugyanezzel. Hogy felesége félrejár. (S még finomak voltunk.) Szerelmi háromszögek garmadája a könyv, s itt-ott befesti őket a halál.

Nincs ma semmi más, ami egy drámai hőst motiválni tud? (Van a kötetben egy gyerekdarab, azt majd válaszra bírjuk.) – Legyünk azért igazságosak: a szerelem és a halál mellett a hit kérdése is jelen van itt-ott-amott a darabokban.

Legyünk őszinték is: a kötet címe eredetileg más miatt kezdte piszkálni a csőrünk. Azért, mert *Milyen egy női mell-szerű* (Kőrösi Zoltán-féle kötet cím). A nő használja cégérül. (Festve is – lásd borító.) A női testet. Persze miért ne lenne joga ehhez? A használathoz. Főként ha valamiképp átértelmezi (/né) a hagyományt, a drámák hősnőinek a testükhöz, testük szabad használatához való jogát. Hogy e nők végre ne a Desdemonák, Marie-k, Ophéliák, Gertrudok sorát gazdagítsák.

Na de a cím. Legvégül ott van benne még az „a”. „A” *hetérák tudománya*. Érthetetlen ez a makacs ragaszkodás a névelőkhöz. De a miénk. Lásd a kötetkezdő darab címét: *A manipulátorok*. Miért nem *Manipulátorok*? Úgy

lazább, életlenebb lenne. Az „a” leszűkít. Azzal, hogy rábök, be is kerít. Intoleráns, okoskodó. Következik: *A világrengetők*. Nem jobb, ha *Világrengetők*? Előző alakjában alanynak látszik, így inkább jelzői a funkciója, esetleg állítmányi. Alanynak nem túl jó lenni, arról rengeteg mindent lehet (és kell) állítani.

A szövegekben is túl sokan vannak a névelők: „A gyerekek? Nőnek, mint a sírokon a fű.” (165.). Határozatlanul is: „ma *egy* különös nap van” (172.); „neked *egy* jó ürügy lenne” (169.). Van, hogy jelzőburjánzással tetéződnek. „Ez *egy nagyon* titokzatos figura” (55.); „*egy nagyon* hatalmas Isten” (*A manipulátorok*). Más nyelvhasználati kérdés: „Tegyel már *egy* csodát, könyörgök...” (50.); „*megkapnak* a pribékek” (115.) – nem elég jó a „megtalálnak”? *A hetérák...-ban*: egy levélben a „Kegyelmed”, valamint az ezzel járó magázás indokolatlanul váltakozik a „Neked”-del és az ezzel járó tegezéssel. Ugyanitt a szórendben is rendetlenséget találunk, ha keresünk: „Ha *Kegyelmed* azonban megjelöli azt a helyet és időt...” (75.). Némely szó fölösleges – „Várd meg, amíg majd te is ugyanezt teszed *magaddal*” (81.) –; a mondat feszesebb, vészesebb volna nélkülük: „Takarodj, és ha még egyszer meglátlak a közelében, *imádkozhatsz, mert* helyben szétszabdallak!” (84.).

De minek ezekre szót vesztegetni? Egy jó olvasószerkesztő lazán kisminkeli az ilyen mondatot. (Épp ezért kell ezekre szót vesztegetni. Hogy az olvasószerkesztőknek reklámot csináljunk. Mert egyre kevesebb van belőlük, pedig...) Ez a szakember nemcsak a kiadók irodáiban hiánycikk, a szellemi munkások fejében is (az eszményi beépített ember), lett légyenek ezek – a hiány kénytelen elszenvedői – drámaírók, szerkesztők vagy kritikusok.

Persze színrevitelkor kiderülhet, hogy a problémásabb szöveghelyekkel igenis tud mit kezdeni a színész (rendező). Sokszor jobb is így, van neki mivel játszani. Csakhogy szigorú olvasóként nem rendezhetjük meg fejben, amit elemzünk. Lebeghetünk a papír fölött, de hadd ne szárnyaljunk: a leírt szövegnek első olvasásra is pontosnak kell lennie.

Tovább: „elmennek a mesébe, hogy *megkapják* a papát” (178., de *A világrengetők*ben végig erősen köznapi a beszéd). „Nem voltál, és *többet* nem is leszel.” „Nanna, mért *játszasz* előttem is?” (81.) Nem „többé” kell ide, meg „játszol”? Na de honnan ez a vehemencia? Adja meg a választ valaki nyelvész. A regionális köznyelv esete a normatív nyelvváltozattal. Ha szociolingvista az illető, talán Hatházinak ad igazat. Ha megveszekedett nyelvművelő, úgy jár a könyv, mint *A hét főbűn*-beli novellájáért Orbán János Dénes. Bűnéül rótták föl (a *Holmiban!*), hogy szereplője „blattol”, és nem „jattot ad” a kalauznak. (Bocsánat! Jegykezelőnek.) OJD, az egy dolog, hogy Erdélyben szocializálódtál, oké, ott is kommunikálnak valahogy az emberek, de az nem az igazi. Átjárhatnál nyelvórákra Budapestre.

Vannak aztán olyan mondatok, amit nem, vagy nehezen ért meg az olvasó. Pippa és Lorenzo Istenről, illetve Nannáról beszél *A hetérák...-ban*. S egyszer csak: „Akkor önmaga ellen rebegnek ajkai” (94.)? Többnyire olyankor keletkezik ilyen szöveghelyek, ha magasztos elmélkedésbe fog egy (vagy két) szereplő. Például hitbeli kérdéseket feszeget, és hatalmas ugrásokkal három oldalon felmondja az egész katekizmust (*A manipulátorok*). Mit felmondja, megszüli, kitalálja az egész krisztusi örületet, fordulatokkal, értelmezésekkel, feltámadással. Ezt teszi Lucius, társa meg, Legio tetézi ezt a Miatyánk feltalálásával. Vagyis mindez két ember, két időszámításunk kezdetén élő bábszínész röpke

órák alatt kiötlött agyszüleménye volna („történik Keleten estétől hajnalig az idő kezdetén”). Egy másik darabban, a *Mankában* is van egy szereplő, aki nagyon okosakat mond, csak épp nem mindig érteni, hogy mit (a Tanár Úr). Befejező mondata: „Akkor semmit sem tudsz, csak egy eleven ember vagy” (260.). A harmadik oldalon: „Még csak azt az egyet nem tudom, hogy a világot szerette-e Isten, amikor feláldozta Egyfiát, vagy éppen Egyfiát szerette annyira, hogy inkább kivonta a világból”. Eddig vele vagyunk, na de: „Ezt nem tudom. De attól még minden rendben van. Elvégezték a piszkos munkát mások. Miután kiderült a titok. Nem lett volna szabad. (Szünet) Minden titok kiderül. És nem igaz, hogy nem félek. Mert szép akarok maradni. Ki nem akar szép maradni? De a legendákat mind megírták. Csakhogy kinek? Sok tévedés volt, és ahová üzeni kell, ott már végérvényesen olyannak maradtam. (Manka megjelenik félszegen a pinceajtóban.) Mert gyümölcsseikről ismeritek meg őket. A gyümölcsseikről.” Stb.

Manka félkegyelmű nő, a Tanár Úr és ő titkolnak valamit, a tanár ezért hablatyol neki (lásd az utolsó két mondatát): hogy Manka ezeket a mondatokat rögzítse, ezt mondja vissza a többiek előtt, mint a gép, összevissza beszéljen, ne lehessen szétválasztani beszédében az ocsút és a búzát. Na de a Manka megjelenése előtti mondatok is milyenek. És ne feledjük, hogy a Tanár Úrnak ez a megszólalása nagyon a darab elején van, vagyis arra itt még nemigen lehet számítani, hogy a néző a színdarab során összeszedett információkkal alá tudja dúcolni a hallottakat. A szerző persze arra számít, hogy a keresztény mitológiából vett utalásait érteni fogja az olvasó előképzés nélkül is. De a monológ háttérében a figura élettörténete, gondolkodásmódja áll, amit mi, olvasók még a legkevésbé sem ismerünk, a szerző viszont már nagyon, mélyről abból dolgozik. Ezért előfordulhat, hogy teljesen másképp rakjuk össze a fejünkben, hogy ki miért mit, mint ahogy a szerző elképzelte. Sőt azt is, hogy ki kinek a kije. Legalábbis első olvasásra. Másodjára már a darab végén szerzett információkkal felvértezve kezdünk olvasni, s előfordulhat, hogy mi is másképp értjük a darab elején elhangzó célzásokat.

Mert elég bonyolult viszonyrendszert vázolnak fel a darabok. Például a *Manka*. Érzékeltetésül: a végén megölnék egy fiatal nőt, Nusit, de nem tudni, ki tette. Illetve Hatházi elszór néhány célzást, de azokat nehéz a helyükön értelmezni. Ott van például Manka és a Tanár Úr titokzatos viszonya. Látjuk reggel Mankát (aki férjes asszony) kisurranni a Tanár Úr lakásából. És tudjuk, hogy fiatal korukban szerelmesek voltak egymásba. Első olvasáskor tehát azt lehet hinni, viszonyuk folytatását titkolják. A gyilkos meg Rudi: a Tanár Úr és Smazenka Jolán fiatalkori szerelméből fogant fiú, aki szerelmes a férjes Nusiba. Második olvasásra már úgy tűnt, a Tanár Úr ölette meg Nusit, mégpedig Mankával, aki Aladár felesége. A Tanár Úr haragszik Aladárra, bosszút akar állni rajta, és Nusin keresztül teszi, mert Nusi Aladár fogadott fiának felesége. És saját fiát, Rudit igaztalanul bemártja, megöleti. (Kedves olvasók, hogyhogy nem értik?!)

Van egyrészt a daraboknak ez a szappanopera-jellege (az egyiknek az alcíme is ez: „szappanopera két részben” – aztán még „történet”, „szomorújáték” van a kötetben, de hogy miért ez a nevük... s van még „akár bábjáték is azoknak, akik szeretik”). A szappanopera-jelleget nemcsak az adja, hogy legfőbb mozgató a darabokban sokszor a (van, hogy bosszúálló) szerelem, meg az, hogy mindegyre kiderül, a vélt hűg lánya a nővérnek, a szerető meg a fia, s a hűgnak saját fivére a szeretője (A *hetérák*... fordulatai, röviden). A szappan-

opera-fíling abból is adódik, hogy a darabok többségére a klasszikus dramaturgiai építkezés jellemző, nincsenek bennük merész vágások, ugrások; részletezők, aprólékosak a jelenetek, zömmel a realista konvenciót érvényesítik. A történések többnyire egy nap leforgása alatt mennek végbe: *A dilis Resner* „péntek déltől másnap délig” játszódik, a második világháború vége felé, egy erdélyi kisvárosban; *A világrengetők* egy színházi előadás előtt, a szünetében és után történik, a színészek büféjében; a *Manka* „szombat estétől vasárnap délig”, egy társasház udvarán; *A manipulátorok* akciódús cselekménye is „estétől hajnalig” lecseng. (Legkevesbé épp *A hetérák...* ilyen – íródott „Pietro Aretino műve alapján” –, meg, érthető módon, a kis gyerekdarab, a *Dolinka*.)

Vesztegezzünk még néhány szót a címekre: „*A manipulátorok*” meg „*A dilis Resner*” ugye, milyen csúnya cím. Ráadásul egyik darabhoz sem halálosan szükséges épp ez a címke. *A manipulátorok* sok szereplő sorsába enged betekintést. Két ágrólszakadt bábszínész, alias Lucius és Legio a másnap esti előadásra készül, de mivel régóta nem fizetnek a szállásért, a fogadós kihajítja őket az utcára. Bosszúból találják ki az egész üdvtörténetet. Hadd csüggjön a szeretet parancsán és sóvárogjon a mennyország után a világ. (Az egész a darabban sem sokkal világosabb...) A fogadóban Dolana, a hívő Simon felesége szajhálkodni kénytelen, mert a férje nagyon eladósodott. Megjelenik továbbá két pásztor, egy fiatal és egy idősebb, akik inni meg bujálkodni fognak a fogadóban. Természetszerűleg összetűzésbe kerülnek Simonnal. Mint mindenki mindenkivel. (A sok csetepaté egyrészt megfelel az ókori meg a középkori népi játék csetepaté-igényének, a mai nézőnek viszont már úgy tűnik, mondvacsináltak a konfliktusok, egy-egy replika után valószerűtlenül hamar következik a csihi-puhi. Ebből a szempontból a napjainkban, a színészek világában játszódó darab, *A világrengetők* a legsikerültebb – nem csoda –, mindegyik mondatát érezhető feszültség robbantja neki a másiknak.) A harmadik komikuspáros *A manipulátorok*ban (csúnya idegen szó) a két római katona, Centurio meg Vigelius, akiket azért küldtek, hogy kutassák fel és öljkék meg a vidékre tévedő, lehetőleg kisgyerekes idegeneket. Mit ad Isten, arra is keveredik egy Utas, valamint állapotos Felesége, aki a városzéli pajtában szüli meg gyermekét. Három állítólagos Bölcs is odaérkezik, akiknek kiváló – szó szerint – a kung-fu-juk. Nem tudni, kik ők, de roppant gyanúsak, semmiképp nem szabadna („a”) gyerek közelébe engedni őket. Lényeg a lényeg, a pajtában a szeretet nagyon áradni kezd, ettől kezdve senki nem bánt senkit (azelőtt már legyilkolásra kerültek jó páran). Az az izgalmas a történetben, hogy mindegyik szereplői vonalon megjelenik valamilyen formában a hit, és mind másképp jelentkezik. Simon már hívő, amikor Lucius kitalálja és terjeszteni kezdi a hit alapjait, és az ő monológjaiban is nagyon keveredik a jövő idejű elbeszélés a múlt idővel („De feltámadt. Saját magát is fel tudta támasztani.”, 60. – figyelem, a kisdéd épp akkor születik!). A pásztorok többistenhitűek, a „parázna” (?) Dolana Legio álszent (?) győzködésének hatására tér meg. Ezt a gazdagságot csapja le a cím azzal, hogy Luciusék mellett teszi le a voksát. Ők lennének ugyanis a manipulátorok, akik a bábjátékon csüggő egyszerű nép fogékonyágát kihasználva kezdik „mérgezni” környezetüket – bosszúból – a szeretet parancsával.

*A dilis Resner*ben Resnerrel nem is találkozunk. És csöppet sem biztos, hogy bolond. (Muszáj volt tehát a két „s”-t a címbe applikálni? A két „i” mellé?...) Beszélnek róla, meg felgyújtják a vagon, ahol lakik, de helyette egy ártatlan nő,

Bede Klári, a kedvese ég bent. (Ártatlanul bűnhődő szereplővel találkozunk *A manipulátorokban* is – Dolana, Lucius, megöletésük minden másnál látványosabb –; *A hetérák...*-ban is – Pippának fogalma sincs arról, hogy szeretője a fivére –; a *Mankában* – a többszörösen megerőszkolt Manka, a meggyilkolt Nusi és Rudi –; *A világrengetőkben* – a halálos beteg Pista.) *A dilis Resnerben* is van két jómadár, akik *A manipulátorok* bohócpárosaira hajznak (Barta János, Lázár Bandi), van benne alkalmi csendőr, aki alkalmi költő is egyszerre, aztán a másik, a fennkölt oldalon a kereskedő Schielle, ártatlanul hírbe hozott felesége, Margit, a már említett Klári, egy sikertelenül menekülni próbáló zsidó könyvtáros, valamint a gáláns hősihalott-jelölt, Regensdorf százados. (Nem érdemes tiszta embernek lenni, láthatjuk, a világ rendje nem kedvez nekik.) Mindannyiuk életébe, lett légyen az komikus vagy tragikus, bepillantást nyerünk; miért épp Resner neve kerül a „cím-lap”-ra? Resneré, aki, nem tudni, milyen okból, időnként kimegy a folyóhoz, reszelgetni a híd acélszegeit.

Jól van, ne tegyünk úgy továbbra is, mintha nem sejtjünk, a szerző a cím által „üzen”... A sokféleségben így próbál valahogyan rendet vágni. Megmutatni, hol keresgéljünk, ha az ő szemszögéből látszó „lényegre” vagyunk kíváncsiak. Eszerint a darab Resner alakjában a meg nem fejtett titokra mutat rá, amihez ki-ki másféleképp viszonyul. Akik negatív magatartással fordulnak felé (azok nevezik „dilisnek” a szereplőt), valószínűleg nem az igazságot látják. Mégis az ő igazuk, az intoleránsoké érvényesül. Mert övék a cselekvő erő. Nem tudásuk, rosszul tudásuk konok tettvággyal párosul.

A hetérák... meg a *Manka* mintha ezen a felismerésen lépne tovább. Ezek is a bosszú darabjai, mint *A manipulátorok*. *A hetérák...*-ban Nanna bosszút akar szolgáltatni azért, ami vele történt. Hogy az apjával kellett hálnia. De visszajára fordul a terv, mert ellenfele, a Duce több titok és nagyobb hatalom birtokosa. Nanna végül azzal szembeesik, hogy önnön fiával is szerelmeskedett. Az ármányon győzött a véletlen. De előbb még az ármány megölte a szerelmet.

A Mankában (a legutóbbi olvasásból kirajzolódó felállás szerint) a Tanár Úr eggyel továbblép, mint Nanna. A bűnök, elhallgatások pokoli kavargásából csak áldozatok megtételével lehet kilépni. A rossz fa nem teremhet jó gyümölcsöt, a gyümölcsöket (a felnevelt zabigyerekeket) el kell pusztítani.

De ez csak egy a darab lehetséges felfejtési közül. És ez is nagyon ingatag talajon áll. Kevésen múlt, hogy így értettük. A Tanár Urat nyakon ragadja a kemény legény, Jancsi, aki erre beárulja Rudit, a fiát. Hogy Rudi lenne a gyilkos. (Azután meg visszavonja a szavát.) És nekünk, olvasóknak fogalmunk sincs, hogy blöffölt-e a Tanár Úr, gyávaságból mondta-e ki ezt a nevet, vagy szándékosan ráfogja, netán tényleg úgy tudja, Rudi a gyilkos. Azon múlik, hogy a darab elején melyik szereplőnek kezdtünk hinni. Mert ellentétes állításokat hallunk, és csak kapkodjuk a fejünket, hogy mit is kellene elhagyni, mit kellene megtartani ahhoz, hogy összeálljon a fejünkben egy egységes kép.

Azért tetszik a *Dolinka*, a gyerekdarab, mert megpróbál kiszállni ebből a rendből. Az összetartó, egymást feszítő elemek rendjéből. Az esetlegesség, a játék, a tökéletes megkettőződés/megtriplázódás, a csere, a körben járás segít abban, hogy a történések el bírjanak szakadni a ragacsos realitás padlójáról. Ennek az irányznak a képviselői volnának a felnőtt-darabok bohócfigurái is. Meg a sarkított jellemeik, *A világrengetőkben*.

Az utóbbiban, a színész-darabban határozott karakterekkel kísérletezik a szerző. (Bátran mondhatjuk, hogy kísérletezik, hiszen első kötetéről van szó.) A büfés, Pici alázatos, szolgalelkű, állandóan „művés�úr”-azik. Bence forrófejű, Vilmos kimért, unalmas, sznob alak. Pistát alkoholista hajlamúnak ismerjük meg, de ez alapján az egyetlen este alapján nemigen ítélezhetünk. (Érdekes, hogy a színészekkel ellentétben a színésznőknek nincs határozott kontúrjuk. Őket inkább az alapján tartjuk számon, ki kinek a volt felesége, élettársa, jelenlegi szeretője... Pedig láttunk már Hatházitól izgalmas női figurát. Tetszett például Dolana *A manipulátorokból*. Ahogy beszélt róla a többi szereplő, teljesen mást vártam tőle, másfajta megszólalást, mint amilyenek végül mutatkozott.)

A *világrengetők*, mint a kötet többi darabja is, az összes lábával a talajon áll. Az összes szereplő összes lábával. Látszólag. Kisszerű jellemelek, kisszerű problémák – persze ezeken múlik az élet minősége. Emberek, és egyszer csak észre vesszük, hogy kikandikál kabátjuk alól egy szárny. A darabban itt-ott szárnyak suhannak. A színészek (a darab szereplői) meg akarják rengetni a világot, amit nem nagyon lehet: az előadást már temetik. Erre egyszer csak rájuk zuhan egy árnyék: itt járt, szólni, hogy létezik, a halál. S minden kisszerűség elmehet a fenébe. Katarzis van. Persze ebbe valakinek rendesen bele kell majd halni.

Ez a legjobb a darabokban. Hogy próbálgatják nyújtogatni a szárnyukat. Leszögezetlenül hagynak például helyeket: ki a frász valójában a három Bölcs? Mi a fenéért rágja egymást Bence és Vilmos? Mitől nem teljesült be annak idején a Tanár Úr és Manka szerelme? És egyáltalán, ki a gyilkos? Vagy nemes egyszerűséggel csodák történnek. Megérkezik a Küldött, és az agyonvert Fogadós leporolja magát, voilà, meghajlás, ennyi volt, köszönöm. Máskor meg a beszéd röpköd magasztokban. Tágabb dimenziókat nyitva. Mármint azok előtt, akik haloványan bár, de értenek belőle valamit.

A legjobban ebből a sorból Lorenzo monológjai tetszenek nekem. Ahogy a városi tanács tagjai előtt előadja magasztos törvénytervezeteit. S mi olvasók tudva tudjuk, hogy minden javaslata szerelmi élete egyenes folyománya. Gyönyörűséges párlat, megér egy misét.

Legvégül hadd vonjak vissza mindent, amit eddig írtam. Vagy legalább félig hadd visszakozzák. Mert nem mindig (jól) értettem a szerző mondatait. Az általa letett köveket gyakran nem vettem észre, emiatt önkényesen léptem a következő kőre. Lépni akartam valahová. Több mint bizonyos, hogy a következő olvasó más kavicsot, más utakat, más patakat talál.

Egyik szereplő ezt mond, a másik azt, s nem tudni, ki mögött áll ott a szerző, hol bólogat. Bújócskázik. Azt sem tudni, hogy ő maga tud-e erről. Mármint hogy mikor látszik ki a szereplő mögül a palástja. Szerintem nem tud. Mert néha túlon túl elrejtőzik. De ettől jó a bújócska. Mert egyre jobban keresgélni kezdünk a redők közt. És mind izgatottabbak leszünk, mire rátalálunk. Valami igazira. Ami a földön áll, de szárnya van.

(Hatházi András: *A hetérák tudománya*. Polis, Kolozsvár, 2005)

Zsigmond Andrea

Lejegyzéstől az elemzésig

A kortárs dráma irányvétele

A régió színházainak jelenlegi állapotáról, művészi teljesítményeiről igyekezett számot adni a Baltijszkij Dom és a Vera Komisszarzsevszkaja színház által Szentpétervárott, 2007. február végén, március első napjaiban a Balkáni akcentus néven megrendezett szemle. Bolgár, szlovén, horvát, boszniai, albán, szerb produkciók mellett nyitott próba formájában került bemutatásra a pétervári színházban Biljana Srbljanović legújabb darabja, a *Sáska*.

A mai kortárs dráma sokféle terminológiai definíciója ellenére – *in-yer-face drama*, *new european drama*, *new brutal drama*, *cool drama stb.* – hasonló irányba tart Nyugaton és a közép-európai országokban. Fő jellemzője a határozott hangnembváltás, mégpedig egy erőteljes generációváltás nyomán. Elfriede Jelinek (Ausztria), Sarah Kane, Mark Ravenhill (Anglia), Nyikolaj Koljada (Oroszország), Jon Fosse (Norvégia), Tadeusz Słobodzianek (Lengyelország), Marius von Mayenburg (Németország), Biljana Srbljanović (Szerbia) megvalósították a lázadás aktusát a színházi életben, beviharzottak a nagy színházakba, s ott színpadot kapott bemutatóikkal az új poétika, amelynek manifesztálása eleinte provokatívnak tűnt fel, rangot és elismerést kapott.

Ennek a poétikának az éltető ereje nem egyszerűen az „apák és fiúk” örökös, tragikus nemzedéki konfliktusa volt. Újszerű volt benne a saját létezés tudatosítása és az egyéni életrajzokból, családi történetekből levezetett elszigeteltség, magárahagyatottság érzése, amely a környezetükkel való kommunikáció hiányának majdnem mindegyik – szerelmi, erotikus, baráti, professzionális és szociális – szférájában megnyilvánult. Már a drámák címei is (*Lángarc*, *Psychosis 4.48*, *Mese a halott cárkisasszonyról*, *Shopping and F****, *Faust halott*) megelőlegezik, hogy az új drámák extrém pszichikai és fizikai állapotú alakokat képeznek le. A saját mentális, szociális avagy gender kondíciójuk tudatosítása – amely felfogásuk szerint nem felelt meg a társadalom vagy közvetlen környezetük elvárásainak, sem a működő viselkedési modelleknek (ámbár ez igen gyakran a hősök aberrációjának bizonyul) – juttatta őket kétségbeesésbe, vezetett egyéniségük szétbomlásához, az önpusztításhoz, készítette őket az ábrándokba való menekülésre. Légüres térben találják magukat, nem érznek semmilyen valós kapcsolatot a környező világgal, s mert így képtelenek teljesen reflektálni egy-egy szituációra, önmaguk örökös boncolgatásába, önmegfigyelő belső monológokba menekülnek. A beszéd azonban általában nem juttatja el őket a tisztánlátáshoz, az önmeghatározás kiérleléséhez, hiszen az állapot leírása eleve adva van, *kezdetszóba* foglalható magyarázat nélkül, így a szereplők kettős idegensége – a saját énjükhöz és a környezetükhöz – majdhogynem lehetetlenné teszi a nyelvi szintű lezáró megoldást, a *végstót*. Enélkül pedig a nézőnek nehéz azonosulnia a hősök érzelmeivel. Azaz gyengül az

együttérzés ereje, s marad az események távolságtartó (*cool*) megfigyelése, követése, minek során a néző (kisebb mértékben az olvasó, mivel a drámák zöme inkább forgatókönyvhöz hasonlít, olykor nélkülözi a szerzői utasításokat) az éles körvonalú szituáció hiányában nem érzi magát jogosultnak valakinek/valaminek az oldalára állni. Ez a jelenség nemcsak a drámaírókra jellemző, hanem a fiatal rendezőkre is, akik inkább a lelki metamorfózisok, moralitásokban felvázolt emberi sorsok iránt érzékenyek. Érdekes Alekszander Csernyakov fiatal orosz rendezőnek az idevonatkozó válasza egyik interjújában:

– *A lélekvándorlás témája lényeges lehetett az anyag választásakor, mert ahogyan ez kívülről tetszik, közös a Léhaság útjában és a Kék madárban?*

– Nem, a dolog másképpen fest. Azt hiszem, hogy az életem háromnegyedrészét visszaemlékezésekből áll. Múltból. A többi valamiféle álmokból és illúziókból tevődik össze. Hiányzik belőlem a valóság. Számomra annak nincs értéke. Holnap, amikor majd visszagondolok rá, a mostani beszélgetésünknek talán lesz valami értéke, de most nincs. A reális ember sem képvisel számomra semmi értéket, legfeljebb csak az én elképzelésemet róla. Azt hiszem, sok ember van ezzel így. És éppen ezért... Szóval, ilyen szellemben elkezdek majd gondolkodni a *Kék madár*ról. Talán ez lehetne a válaszom, hogy elegánsan kikerüljem a kérdést. A többi válaszom kiderül a bemutató után. Beszélni az eljövendő előadásról ugyanaz, mint a gyerekről beszélni a terhesség első hónapjában.

– *A Léhaság útjában érdekelt-e valami más téma?*

– Az én viszonyom a Léhaság útjához mint moralitáshoz nem a legfontosabb. Érdekes volt számomra olyan szituációt modellezni az egyes ember példáján, amelyben egész élete a megvalósult kívánságok láncolata. Nincsenek megoldatlan feladatok, frusztráció, minden eszményien összejön. Érdekes volt végigkövetni, hogy mivé is válhat az ember ennek az útnak a végén. És az út befejezésekor bekövetkezett összeomlás pillanatában meghatározni, hogy mi is volt számára az igazi érték, és mi nem.

– *Valójában ugyanarról a motívumról van szó, mint a Kék madárban. Nem maga az élet a fontos, hanem az életről szőtt álmodozás.*

– Éppenséggel. Igen, így van.

A felsorolt drámaírók nagyon gyorsan rátaláltak saját rendezőikre, és a nemzetközi fesztiválok sokaságának köszönhetően egy időre már-már teljesen eluralták az európai színpadokat, a klasszikus műveket hátrább szorítva a repertoárszínházakban. Thomas Ostermeier (Németország), Oskaras Koršunovas (Litvánia), Jernej Lorenci (Szlovénia), Anna Augusztynowicz (Lengyelország) majdhogynem párhuzamosan állítják színpadra Marius Von Mayenburg *Polaroidok* című darabját, Grzegorz Jarzyna rendezte a *Psychosis 4.48*-at Avignonban (Szentpétervárott elismerően fogadta a közönség), Nyikolaj Koljada darabjai pedig (*Merylin Murlo* és a *Halott királylány*) több európai országban kerültek bemutatásra. Lezajlott tehát a dráma és a színház találkozása, akárcsak a múlt század derekán Csehov és Strindberg esetében, vagy a hatvanas években az abszurd dráma színpadi térhódításával. Ezt a két korszakot „első” és „második” színházi reformként is tartják számon. Alátámasztja ezt Viktor Rizsakov, orosz rendező vallomása, aki a lengyelországi toruni Kontakt fesztiválon kijelentette,

kötődése Ivan Viripajev drámáihoz ahhoz fogható, ahogyan Sztanyiszlavszkij vonzódott Csehov drámáihoz, amelyeket eredetileg csupán drámai etűdöknek, laza szerkezetű műveknek tartottak.

Az utóbbi évtizedben a kortárs drámának számos központja, stúdiók jöttek létre, Moszkvában Kazancev vezetésével, Jekatyerinburgban a Nyikolaj Koljada alapította stúdió-iskola működik, amelyből sok tehetséges drámaíró és színész került ki. A francia Theorem projekt megteremtette az európai országok fiatal generációihoz tartozó rendezők, drámaírók, látványtervezők együttműködésének lehetőségét. Ezekben az új központokban születtek a kortárs dráma új hullámának előadásai. Az alkotók, többségükben harminc éven aluliak, már nem érik be saját pszichikai állapotuk leírásával, a naturalista, szociografikus, multimediális lejegyzéssel, hanem szélesebb kontextusba helyezik, kifejezik viszonyulásukat reális történelmi és politikai eseményekhez. Nem idegen tőlük a publicisztikai vagy éppen a metafizikai aspektus sem. „A világ a mai ember számára már nem egy kényelmes fészek. A fiatal emberek egy olyan valósággal állnak szemben, amely túlnő rajtuk is, idegen, elrettentő: ez a fiatal alkotók tapasztalata is, akik az új kifejezésformákat keresik.”

Az „új dráma” képviselői gyakran saját maguk állítják színpadra műveiket, megpróbálkoznak a filmforgatással, forgatókönyvírással (például Lengyelországban Jan Klata, Michał Walczak, Oroszországban Ivan Viripajev). Megkockáztathatjuk a megállapítást, hogy a szerzői színház, amely eddig olyan mesterek nevéhez fűződött, mint József Szajna, Tadeusz Kantor, Jerzy Grzegorzewski, s amelyet az fémjelzett, hogy a saját forgatókönyv vagy egy-egy klasszikus irodalmi szöveg adaptációja egy időben keletkezett a látvány víziójával, ma átértelmeződött, a szerző és a rendező között játszódik le minden, sőt néha, mint Ivan Viripajev esetében is, a szerző, a rendező és a színész hármasságában (Viripajev színészként szerepel a *Genezis 2* költői előadásában).

Annak ellenére, hogy több tehetséges bolgár (Alekszander Morfov, Petar Gocsev) és szlovén (Vito Taufer, Jernej Lorenci) rendező, valamint horvát (Filip Sovagović) és szerb (Biljana Srbljanović) drámaíró alakítja a színházi életet a volt Jugoszlávia államaiban, jelenlétük az európai színpadi deszkákon – talán Biljana Srbljanović kivételével – nem kapott kellő nyomatékot. Ezért fontosnak látszik az Európában páratlanul aktív horvát ITI (Nemzetközi Színházi Intézet) kezdeményezése, a horvát Show-case, amely célul tűzte ki a horvát dráma és a színházi élet megismertetését a szemlére meghívott külföldi vendégekkel.

Az utóbbi évtizedben Horvátországban több nemzetközi fesztivál is létrejött, amelyek elősegítették egyrészt az egymástól elszakadt volt jugoszláviai köztársaságok között új szintű és minőségű kapcsolatok megteremtését, másrészt pedig szélesebb körű koprodukciók létrehozását (jeles rendezők, díszlettervezők meghívását, a kortárs európai drámák horvát nyelvre fordítását).

Rijekában évente megrendezik a *Kamaraszínpadok nemzetközi fesztiválját*, Zágrábban pedig *Eurokaz* néven, nagyon ambiciózus programmal, egy világszínházi fesztivált. Rijekában többször is vendégszerepeltek magyar színházak: 2004-ben Pintér Béla társulata kapta meg a dramaturgiai díjat a *Kórház Bakony* című előadásért, Schilling Árpád a *Sirályal* lépett fel 2005-ben. Az ITI most készíti elő a harmadik a Show-case-t, a legjelentősebb horvát kortárs drámák alapján készült előadások szemléljét. Impozáns az ITI kiadói tevékenysége is: külön-

féle nemzetek kortárs drámaantológiái (megjelent kötet magyar szerzőkkel is), kritikai gyűjtemények és a kétszer évente dupla számban megjelenő (200 oldalas, A4-es formátumú) *Kazaliste* folyóirat (*Színház*) szerkesztésében. A két évvel ezelőtti rijekai fesztivál kapcsán Zeljka Turcinović azt írta, hogy a közép-európai országokban éppen a színház vállalta magára a krónikás szerepét az átmeneti időszakban (*Kazaliste*, 2004,17/18), hiszen a műfaji és stilisztikai különbségek ellenére ugyanazokat a kérdéseket feszegetik a kelet-európai alkotók: a társadalmi és ideológiai manipulációkat, az emberek közötti viszonyokban az agresszív magatartást, az egyén tudathasadásos állapotát, a kibékíthetetlen nemzedéki ütközéseket. A színpadi formák kiválasztásában a mai alkotók nemegyszer visszanyúlnak a múlt század hetvenes éveinek politikai *collage*-ához, az etnoszínház koreografált táncelőadásához, mint pl. a *Domesticus Vulgaris* című előadás (a horvát *Liberdance* társulat, Rajko Pavlic vezetésével) vagy az orosz jekatyerinburgi Szergej Szmirnov *Rongysarok* című előadása (amely 2005-ben az Aranyaszék fesztiválon a legjobb kortárs táncelőadás díját kapta). „Elfelejtettük, hogy kik vagyunk és honnan jövünk. Pedig a visszatéréshez néha elég felmászni a régi ház padlására, és megtalálni az igazságot a régi folyóiratok megsárgult oldalain, a foszlásnak indult rongyok kupacában és az idő múlásával beporosodott gyerekjátékokban...” – vallja Szergej Szmirnov (*Dialógusok a táncról*, Moszkva, 2005).

Ősszel lesz Biljana Srbljanović darabjának ősbemutatója Oroszországban a Tyeatr na Vasziljevskom Osztrove színházában Andrzej Bubien lengyel művész rendezésében. A szerző reflektorfénybe került, hiszen ez év áprilisában Szalonikiben ő és a lett rendező, Alvis Hermanis (akinek két előadását – *A hosszú élet* és *Szonja* – láthatta már a magyar közönség) kapták meg Az Új Európai Színházi Valóság Díjat. Ez is bizonyítja a cikkünk elején kifejtett nézetünket, hogy a kortárs dráma és a színházi rendezők végül is közösen alkotják az új színházi formákat.

Biljana Srbljanovićnak már az első darabja, a *Belgrádi trilógia* (amely diplomamunkája volt 1995-ben) kiemelkedik a felsorolt szerzők művei közül, mivel éles, néha kegyetlen groteszk színben mutatja azt a szociális és politikai kontextust, amelyben háborús időkben felnőtt generációja keresi helyét az életben s éli át azzal a múlhatatlan öneszmélés tragédiáját.

A darab fiatal jugoszláv emigránsokról szól, akik szétszóródtak szerte a világban, Csehországban, Ausztriában, Amerikában, Ausztráliában. A kiűzetés érzése határozza meg lelkiállapotukat. A szerző saját tapasztalata is beleveggyül a dráma motívumaiba: Biljana Stockholmban született, Belgrádban fejezte be a Színművészeti Akadémiát, egy ideig Németországban dolgozott, ahol 1999-ben az Ernest Toller színházi díjjal tüntették ki. Ma Párizsban él, de az anyanyelvén ír és aktívan részt vesz Szerbia művészi és politikai életében is. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy tagja lett az új LDP-nek (Liberális Demokrata Párt), amely elsősorban az alkotó értelmiségieket – az írókat, zenészeket, művészeket – vonzza. Egy interjúban azt vallotta, hogy arról ír, ami nem hagyja nyugton, és azt tartja, hogy minden embernek azon kell lennie, hogy megváltoztassa saját környezetét. „Magam körül, a reális életben keresem az inspirációt. Ami a hazámban zajlott le, sokkal drámaibb, mint bármilyen kitalált dráma. Nem a fontosnak tartott történetek érdekelnek, hanem az, ami az élet peremvidékén megy végbe.”

Esés című darabjának bemutatója után, 2000 nyarán a budvai fesztiválon Jovan Cirilov színikritikus azt mondta Srbljanović szüleinek, szerzői utasítás-

ként oda kellett volna írnia a darabjához, hogy csak száz év múlva adható elő (ahogyan ezt hajdanában a 19. századi szerb komédia klasszikusa, Jovan Sterija Popović tette), merthogy „senki a drámairodalmunkban nem írt lelkiismeretesebb kritikai darabot rólunk és a mi negatív vonásainkról”.

Eszünkbe jut Witold Gombrowicz, aki vitába száll az „álságos” és az „igazi” hazafiakkal. Ezzel egybecsengő mondata a *Naplójából*: „Könnyű kérkedni Kopernikuszokkal. Sokkal nehezebb megtalálni az intelligens és becsületes megközelítést a nép élő értékeihez.”

Srbljanović darabjai közül az új formák keresése szempontjából azok a legérdekesebbek, amelyek a családon belüli generációs konfliktusokról szólnak: a *Családi történetek* és a *Sáska*. Az elsőt annak idején rajongással fogadta a belgrádi közönség az Atelier 212 színházában, ahogyan később a hamburgi Deutsches Schauspielhausban (Anzelm Weber rendezésében), avagy a kaposvári színház előadásán is. A darab a „színház a színházban” elvét követi. Felnőtt színészek elhanyagolt udvaron gyerekeket alakítanak: fékezhetetlen kegyetlenséggel eljártsszák szüleik családi veszekedéseit. A játék az idősökön gyakorolt bosszúval, a szülők meggyilkolásával fejeződik be, a gyerekek szerint egyetemlegesen ők a felelősek a bekövetkezett tragédiákért, ők tették tönkre gyermekkorukat. Egy-másra rímel a gyerekábrázolás két vonulata a 20. század egyetememes művészetében: egyfelől az öreges gyerekek (például Edward Munch és Witold Wójtkievicz festményein, valamint Leonid Andrejev és Maeterlinck darabjaiban), másfelől pedig a felnőttek olyanfajta ábrázolása, amelyet Fellini filmjeiben és Tadeusz Kantor előadásaiban láthattunk, ahol is a pszichikailag és intellektuálisan degradált és kismimizett öregek csupa gyermeket viselkedési modellt követnek.

BILJANA SRBLJANOVIĆ: SÁSKA (ANDRZEJ BUBIEN RENDEZÉSÉBEN)

Biljana Srbljanovićot éppen ez a probléma (a 11 éves lánytól 80 éves öregemberig négy generáció viszálkodása egy családban) izgatja a *Sáska* című darabjában, amelyet a belgrádi Dramsko pozoriste (drámaszínház) rendelésére írt meg. Az előadás 2006-ban Dejan Mijac rendezésében az újvidéki Sterija fesztiválon a legrangosabb díjat kapta.

A zágrábi ZKM színház előadása (rendező: Janos Kica) fontos eseménynek bizonyult nemcsak a horvát színházi életben, de szerzőnk számára is, aki ekkor először volt Zágrábban, ahova Párizsból érkezett. Ebben a darabban a néző mintegy görbe tükörben láthatja a hősöket, az öregek a jövőről diskurálnak, a gyerekek pedig arról, hogy miképpen is jussanak el az öregségig, hiszen életük továbbra is a halálfélelem jégében telik.

Biljana Srbljanović az apa és a fia, anya és lánya, menyé és apósa, a nagypapa és az unokája, az idős férfi és a fiatal nő közötti családi viszonyokat boncolgatja. Monológjaikban és dialógusaikban egy a közös: alávetik magukat a társadalmi konvencióknak, és egyikük sem képes kinyilvánítani elementáris szeretetét a másik iránt, vagy megértéssel és türelemmel viseltetni irántuk. Ám nem ilyen fekete-fehér a kép, nem démonok és angyalok ők, egyikük sem mentes a bűntudattól, és éppen ez készíthetné őket – Biljana szerint – az önelemzésre. Srbljanović fejtetőre állítja az elhagyatottság meséjét: a Grimm-mesében a gyermekeket hagyják sorsukra az erdőben, nála viszont a gyerekek hagyják tehetetlen öreg apjukat egyedül a benzinállomás közelében, kockacukorral, papírok nélkül, hogy ne is tudjon visszatérni otthonába. (A darab eredeti címe *Az apám lottón játszik* lett volna, a szerző szerint ez jobban tükrözné a sült galambot váró szerb mentalitást. Persze az égből az esőn és bombákon kívül nem eshet semmi.)

Írói alapállásáról és az írói elhivatottságról Srbljanović nagy keserúséggel és pátosszal beszél: „Megfosztottak engem az identitásomtól. Csak az arc maradt. Fizimiska, grimasz. Mint a kubista festményen. Az arcom egyik oldala harcost ábrázol, a másik – áldozatot. Az egyetlen dolog, amire vágyakozom, a szólásszabadság, ezért kénytelen voltam beszélni és írni háborúról, erőszakról, a nacionalista leszámolások ellen... az egyoldalú gondolkodás és az előítéletek ellen.”

Király Nina

Irodalom

Sanja Nikčević: *Nova europska drama ili velika obmana*. Meandar, Zagreb, 2005. 6. 10.

Aleks Sierz *In-Yer-Face Theatre*. *British Drama Today*. London, 2000

Ken Urban, *Towards a Theory of Cruel Britania: Coolness, Cruelty and the Nineties*. – *New Theatre Quarterly* 2004/80, 354–372.

Młody Dramat, Didaskalia, 2005. 65/66, 46–59.

Pokolenie Porno i inne niesmaczne utwory teatralne. Antologia najnowszego dramatu polskiego w wyborze Romana Pawłowskiego. Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków, 2003

Theater an der Ruhr

(A nap-világ-színház-világ-napra)

A magyar színház jelenlegi állapotán sokan törik a fejüket. Egyesek törvényt akarnak, rendet teremteni, szabályozni. Mások tiltakoznak, lázadnak, szörnyülködnek a magyar színházi ugar felett és ellen, és van olyan is, aki közvetítő szerepet vállal, külföld felé nyit, ezzel próbálva a vérfrissítést. Hogy a magyar színház szakembereivel, közönségével egymásra és önmagára találjon, hogy egyre igényesebbek legyenek az igények, hogy élni tudjunk a 21. század kihívásaival és lehetőségeivel, még sokat kell tanulni. A munkához ötlet, nyitottság, kompromisszumok, kitartás, türelem, mindehhez hosszú évek kellene. Erről szól a Mülheim: Theater an der Ruhr (TAR) több mint húszéves története, ami kétségtelenül sikermodell. Nem árt alaposabban végigtekinteni rajta, még ha önállóságra, a sajátira is törekszünk, és ódzkodunk a külföldi, sőt, már megint a német(!) mintáktól.

A Ruhr folyó pár száz éve még a legnagyobb vízi forgalmat bonyolította le Európában, mára már csendesen kacskaringózik át többek között Mülheim, Nordrhein-Westfalen egykor bányászatáról, iparáról híres tartomány szürkés, 180 ezres nagyságú városán. A német színházi berkekben viták tárgyát képező városi színház struktúrával elégedetlen Roberto Ciulli, olasz származású rendező és német dramaturg kollégája, Helmut Schäfer itt, egy egykori gyermeküdülő épületében Theater an der Ruhr néven hozta létre kft.-ként azt a színházat, amely azóta a Ruhr folyó menti kulturális forgalmat növeli, és amely pár év múlva több szempontból is sikeres példává lesz a tartományon kívül is.

Ciulli, aki huszonhat évesen Milánó külvárosi gettójában alapította meg első színházát El Globo néven, Németországba érkezve vendégmunkásból küzdötte fel magát előbb rendező-asszisztenssé, majd rendezővé, míg Göttinga, Berlin és Düsseldorf állomások után 1972–79 között a Schauspielhaus Köln direktora lett, ahol a szintén filozófiát, szociológiát tanult Helmut Schäferrel dolgoztak együtt.

Új, közösen alapított színházukban elsőként Wedekind *Luluját* mutatták be, s azóta Ciulli mind a mai napig évente legalább egy új bemutatóval jelentkezik. De nemcsak képekben gazdag, sokszor provokatív, a kérdéseket mozgásban tartó, ambivalenciára építő előadásaik – melyekről kezdetben csoportosan vonultak ki a helyiek – járultak hozzá nevük olyan szintű megismeréséhez, hogy megkapják az Theater heute kritikusaitól, ill. 2002-ben a Nemzetközi Színház-tudományi Intézettől az év színháza címet, utóbbit épp a színház világnapján. Filozófiájuk, színházesztétikájuk, céljaik át- és folyton tovább gondoltak; azok tételeit önmagukra vonatkoztatják a legszigorúbban.

„A szuverenitás az önmegismerés eredménye. Akarni kell tudni valamit saját magunkról. Ha ezt a tudást folyton leküzdjük magunkban, sosem érhetjük el az önrendelkezés állapotát, bármennyire is átmeneti az. A kispolgár haboz,

tétováz, mégis önkényesen cselekszik, a döntések ellenére vannak, inkább sorsként éli meg őket, és ez teszi épp őt veszélyessé: Félelmét csak egy nagyobb félelemben oldhatja fel, ami nem is oly ritkán erőszakhoz vezet.

*Tehát: a politikai színház állandóan vissza kell utalja az ábrázoltat az ambivalenciába, hiszen az egyértelműt bontja fel.*¹

Az utazást a színházcsinálás fő céljának valló társulat nemcsak a belföldi közönséget akarja szellemi kalandra hívni Euripidész-, Shakespeare-, Csehov-klasszikusokkal, kortárs bemutatókkal, de tevékenysége befogadó és vándorszínházként is e metafora segítségével ragadható meg.

A TAR első külföldi meghívását 1983-ban kapta Parmába, aztán Zágrábba, mely meghívásnak köszönhetően 1985-ben az akkori Jugoszláviában turnézott. Ennek során fogadták be Gordana Kosanovic horvát színésznőt, aki eleinte alig tud németül, mégis a *Sírály* és a *Lulu* nagy szerepeit is eljátszhatta. A TAR a jugoszláv háborúban és az utána következő időszakban sem szakított kapcsolataival, a háború kitörése után saját házában teszi lehetővé a jugoszláv Pralipe roma kisebbségi színház működését, egyetlenként Európában. Szintén a 80-as években nyitott Törökország felé, többek között kétnyelvű előadásokkal, nagy segítséget nyújtva a berlini „migráns” török-német színháznak. A 90-es években Dél-Amerikában indulnak körútra, a svédeknél és Oroszországban vendégszerepelnek, 2000-tól a volt szovjet államokat látogatják végig, majd Irak, Irán felé veszik útjukat, ahol évek óta az ottani fesztiválok visszatérő vendégei, a cenzúra ellenére olyan darabokkal, mint a *Lear király*, vagy az idei teheráni fellépésen a *Danton halála*.

„A 20. században valóban nagy tömegmozgalmak segítségével, erőszakos úton állították helyre a homogenitást, erőszakkal minden ellen, ami nem egyértelmű, ez a fasizmus és a sztálinizmus egyik közös vonása. Minden feleljen meg önmagának. Az egyenruha, az uniformis fejezi ki ezt, mint ma a divatos emblémák, tetoválások stb. A kispolgár megadja magát sorsának, mindemellett erőszakkal lázad ellene, nem utolsósorban önmaga ellen is. Így néz ki a „kisember” belülről, ahogyan önmagát látja szívesen viszont. Alapjában véve ártalmatlan, de ha egyszer arról van szó... nincs kegyelem!

Az erőszak ellentétes fogalom párja nem az erőszak-nélküliség, hanem a jog. A jog összefügg az ambivalenciával, a jog ugyanis mérleget. A törvények nem olyan egyértelműek, hogy matematikai rendszerré szilárdulhattak volna, a mérleget a jog egy jellegzetessége. Pontosan ez az erőszak ellentéte,

¹ Kispolgáron jelen esetben nem osztályt, szociális réteget kell érteni, hanem mentalitást, amelyben minden a nyereség-vesztés kockázata körül forog; így az önálló döntések elhárítása, egyfajta korlátoltság, és az erre való büszkeség jellemzi. A politikai gondolkodás a TAR filozófija szerint egyben mindig esztétikai is, különben nem gondolkodik. Ezért képezik számukra a színház tárgyát a társadalmi mentalitások, a görög poliszok színházának örökségként a színház szorosan az adott világhoz kötődik, amiben él. Ciulli a *Ruhr 2010 kulturális főváros* címmel kapcsolatos interjúban az esztétikai (színházi) nevelést jelöli meg a kultúra, ezzel pedig az életminőség javulásának, a működő demokráciának alapjaként (ami minimum Theodor Heussig visszanyúló gondolat a német történelemben).

amely többségében egy ellenőrizetlen pillanatból kifelé dönt egyvalami, a sorsszerű mellett. Ezzel szemben a jog kivételeket tesz, ott a kivétel erősíti a szabályt, többértelmű, mert az individualitás mentén, »esetről esetre« előfeltételez, és nem a napi horoszkóp alapján tájékozódik, mint a kispolgár. Ő csakis a jog korlátait érzi, pedig a jog felszabadít. Ez az a különbség, amelyről az ókor tudott, és ami már az Oreszteia témája is. Az ókori gondolkodásban magától értetődő volt, hogy az erőszak, mind az elkövetett, mind az elszüvedett erőszak problémája, csakis a jog által oldható meg.”

A TAR nagyon sikeresen köti össze a hagyományt az újjal; konzervativizmusa forradalmi. Gordana Kosanovicról korai halála után díjat neveznek el, amelyet évente a legjobb színésznek ítélnék oda nemzetközi fesztiváljaikon. A színház kapcsolatainak kétoldalúságát olyan évente megrendezésre kerülő színházi találkozókkal biztosítják, mint a „Fehér éjszakák”, „Nemzetközi Színházvidékek”, „Selyemút Színházvidékek”², ahol az Európa számára ismeretlen, archaikus színjátszás is bemutatkozhat Afrikából (pl. Algéria, Egyiptom, Marokkó, Tunézia) és a különféle arab országokból (pl. Irak, Irán, Omán); de elkezdtek már a Kelet-Közép-Európára koncentrálni „Új Európa” sorozatot, amelynek tavaly Magyarország is vendége volt. Hozzájuk került át a legnagyobb német kortárs színdarabírói elismeréssel járó verseny megrendezése, amelyben Handke, Mayenburg, Schimmelpfennig is a felfedezettek közt volt, hogy csak a Magyarországon ma is játszott szerzőket említsem. Ezen kívül konferenciákat szerveznek, kiadványokat adnak közre, segítik a helyi diákszínjátszást, és nagy hangsúlyt fektetnek a színházpedagógiára. Számukra természetes dolog, hogy partneriskoláik vannak, igény szerint ingyen tartanak beszélgetést az előadás után, de alacsony részvételi díj fejében drámapedagógiai foglalkozásokat tartanak, végigvezetnek a színházon, szakmai segítséget nyújtanak amatőrök, más színházi csoportosulások munkájához, workshopokat, projekteket indítanak el.

A számos, nemcsak színházi bel- és külföldi elismerés (l. pl. svéd Hiroshima-Foundation díj, 2002) is jelzi, hogy a TAR ambícióinak megvalósulása annak ellenére sem sérül, hogy jobban kiteszi magát a szabadpiaci versenynek. A részvénytársasággá alakult, komoly támogatói körrel rendelkező színház Németországban is egyedülálló módon költségeinek felét fellépéseiből, turnéiból finanszírozza, és pl. a munkanélküli segélyen élőket ingyen engedi be az előadásokra.

„Az ambivalenciáról való tudással élni a kockázatosabb életforma, mert beismeri, hogy a szubjektum nem egészen fejthető fel a meglévőben, tehát hogy az identitás nem elérhető – ez az antik gondolkodás számára magától értetődő, anélkül hogy a metafizikába tolná el magától ezt a megfejthetetlen maradékot. A megfejthetetlen tudata a görög gondolkodás és költészet úgymond iniciáléja. Homérosz majdnem minden történetében megtapasztalható, és a színház létrejöttének oka is lesz, hogy többek között szembe kell néznünk azzal a rejtvényel is, melyet a Szfinx ad fel.

² Amit Ciulliék „Theaterlandschaft” alatt értenek, ennél tágabb fogalom: kulturális közeget, vidéket takar, és Heiner Müller színházesztetikai fogalomtárához kapcsolható kifejezés.

Két és fél ezer év történelmére visszatekintve azt kell hinnünk, hogy a Szfinx Ödipusz válaszában butasága miatti kétségbeesésében vetette magát szakadékba, Ödipusz híbrisze miatt, hogy állítólag tudja, válaszával meg tudja fejtetni, mi az ember. Ez az ambivalenciáktól mentes válasz, a világ heterogenitását nem megengedő értelmezés először dől össze. Mítosz és tragédia arra mutatnak rá, hogy a dolgok másképp állnak.”

A TAR hagyományos színház, saját (kő)épülettel, önálló társulattal. Klasszikusokat nagy számban ad elő, miközben nem zárkózik el az új médiumok, az alternatív színházi formák egybedolgozásától sem; mégsem radikális, lázadó, alternatív színházi csoportosulás. A társulat maga állandó, nagyon koherens, önmagát mint különböző egyéni kifejezőformák művészeti egységét fogja fel, amelynek a vezetőségtől kezdve a színészeket át egészen a technikai, szervezéssel foglalkozó személyzetig mindenki tagja. Együttműködésük nem gondosan szabályozott, előírt szerződésen alapul, hanem a közös színházi nyelven, az esztétikai elképzelések együttes kidolgozásán, melyben teret kap a személyes, az egyéni, az improvizatív – miközben az együttműködés egyre intenzívebbé válik a helyi és idegen közönséggel, valamint társulatokkal, színházakkal is.

„Úgy hiszem, a színházban a látás csak egyetlen módja létezik, nevezetesen, hogy az ember hagyja megpillantatni magát azzal, amit lát. Hegel ezt így fogalmazza meg az esztétikai előadásában: A sikerült műalkotások azok, amelyek ezer árgus szemmel néznek bennünket. A néző maga a szemlélődés tárgya. Abban a pillanatban, amikor az előadás nem engedi kikerülni a nézők számára ezt a »megnézettetést«, márpedig ez az eredményesség kritériuma, nyugtalanná válnak azok, akik ezt nem viselik el. Ezek azok a pillanatok, amikor az emberek elhagyják a színháztermet, vagy belül egyszerűen lekapcsolnak. Kevésbé arról van itt szó, hogy a néző nem vesz részt az intellektuális feldolgozás teljesítésében, sokkal inkább arról, hogy nem viseli el, ha őt szemlélik. De így van ez, még a színházon kívül is érvényes: a műalkotás ránéz a befogóra. Egy kép visszanez az őt szemlélő nézőre.”³

Amennyiben színházat csinálunk, a ránk visszatekintő végeredményben önmagunkra is rá kell ismerjünk. Folyóink, színházaink, tehetségeink, kihívásaink, szomszédaink pedig nekünk is vannak. A magyar színházi élet ambivalenciáit tűrve, ismerve dolgozni kell.

Marion Wagner

³ Az idézett szövegrészletek Frank Raddatz a Theater der Zeit Vlg.-nál 2006 novemberében megjelent: „Botschafter der Sphinx. Zum Verhältnis von Ästhetik und Politik beim Theater an der Ruhr” (A Szfinx küldöttei. A TAR esztétika és politika viszonyáról) című könyvében található, mely Helmut Schäferrel készített beszélgetés részleteit tartalmazza, s ennek rövidített változata a TAR honlapján is olvasható.

Könyvleletek

Képregényes elmélet

Manapság – a vizuális tömegmédiu-
mok világában – egyre inkább háttérbe
szorul az olvasás, az olvasás képessé-
ge. Ez a képesség nem egyszerűen a
betűk felismerését, azok sorozatának
összeolvasását rejti magában, hanem
egyúttal azt a kicsit sem elhanyagol-
ható folyamatot, mely az olvasás so-
rán lép működésbe: ez a befogadó
fantáziája, mely kiegészíti,
„kiszínesíti”, gyakran
továbbszövi az olvasottak-
at. A tömegmédiu-
m az írott szöveghez hason-
lóan, szintén történeteket
mesélnek a befogadók-
nak, viszont a befogadás
folyamatából nagymérték-
ben kirekesztik a fantá-
zia működését. Gondosan
elkészített cselekménysor-
okat, eseményláncolatok-
at nyújtanak kép és hang
formájában, s ezeknek a
befogadásánál nincs szük-
ség a néző kreatív fantáziájára. Nincs
szükség azon apró (vagy kevésbé ap-
ró) kiegészítésekre, melyektől sokkal
személyesebbé, maradandóbbá válhat
az észlelés. Az olvasás ilyen mértékű
háttérbe szorulásánál fontos szerep
juthat egy olyan médiumnak, mely
köztes szerepet tölt(het) be a nyelv
és az audiovizuális médiumok között.
A képregény médiuma igencsak ös-
szetett, s az olvasó-nézőhöz eljuttatott
közlés egyszerre jön létre a nyelv és
a megrajzolt képek elemeiből. A kép-
regénynek véleményem szerint éppen
ez a fajta izgalmas kettősség adja azt

a lehetőséget, hogy miközben vizuális
elemekből építkezik, mégis meghagy-
ja olvasójának azokat az üres helyeket,
melyeket a befogadó képzelőereje töl-
tethet fel vagy gondolhat tovább. **Scott
McCloud**, amerikai képregényrajzoló
1993-ban megjelentetett kötetében
(*Understanding Comics. The Invisible
Art*) arra vállalkozott, hogy a tágabb
olvasóközönség számá-
ra is érthetővé és látha-
tóvá tegye e művészeti
ág elméletét, eszköztárát
és egyben gyakorlatát is.
Idén a Nyitott Könyvmű-
hely kiadónál magyarul is
megjelent kötet, *A képre-
gény felfedezése* címmel,
a magyar olvasók számá-
ra is hozzáférhetővé vált,
ami többek között azért
is fontos, mert értő olva-
sása után sokak felszá-
molhatják a hosszú időn
keresztül rögzült negatív

előítéleteiket a képregénnyel kapcso-
latban. A képregényről képregényben
(vagy akár mondhatnánk, képregé-
nyül) beszélő könyv egyszerre törté-
neti, elméleti, ugyanakkor – s nem
utolsósorban – szórakoztató munka,
mely nemcsak a műfaj eredetét és ki-
alakulását próbálja bemutatni, hanem
sokkal nagyobb hangsúlyt kap az al-
kotási és a befogadási folyamat: azaz
hogyan születik meg egy képregény, s
hogyan olvassuk azt. McCloud olyan,
az olvasóban magától működő me-
chanizmusokra is rámutat, melyeket
egy-egy képes történet olvasása köz-

ben automatikusan elvégzünk, azonban nem vagyunk tudatában ennek jelentőségével.

A bostoni származású McCloud többek között a *Zot!*-tal és az Abraham Lincolnról szóló *(The New Adventures of Abraham Lincoln)* képregényekkel a háta mögött vágott bele – meglehetősen fiatalon – *A képregény felfedezésébe*, mely megjelenése óta megkerülhetetlen alpművévé vált a képregény szakirodalmának. Kötetében tematikus fejezetekben járja körül a képregény alkotóelemeit, s a gyakran önreflexív, néhol gunyoros narráció forrása pedig nem más, mint a szerző maga. A meglehetősen egyszerű stílusban megrajzolt alak képkockáról képkockára, oldalról oldalra vezeti végig az olvasót a képregény rejtelméin, s hol kilép a panelekből, hol pedig saját magán szemlélteti elméleti okfejtéseit.

Ha valaki eddig azt hitte volna, hogy a képekben való elbeszélés csupán a XIX. vagy a XX. század találmánya, az az első fejezetben rögtön rádöbben, hogy már a XVI. században is léteztek képes könyvek. Ilyen például az a kihajtogatható könyv, melyet Cortez talált meg hódításai során, s mely tíz méteren keresztül me-

sél 8-szarvas Tigriskarom indiánfőnök életéről. De ide sorolhatjuk McCloud szerint a sokkal korábbi bayeux-i faliszőnyeget, mely az 1066-os normann hódítást mutatja be. Mikor a szerző a múlt rajzolt alkotásaiból szemezget, mindig szem előtt tartja az elején megfogalmazott (szűk) definíciót: „Egymás melletti rajzok és más képek megadott sorrendben.” Ezt a meghatározást azonban nem tekinti véglegesnek, hanem csupán köztes állapotnak, mely kiegészülhet további kikötésekkel vagy feltételekkel; s e definíció rugalmas voltát mi sem jelzi jobban, mint hogy a szerző inkább szeretne vitákat generálni, mint megváltoztathatatlan kijelentéseket tenni. A képregény történeti fejlődésének bemutatása mellett sokkal jelentősebbek azon szempontok, melyek szerint McCloud további fejezetekre osztotta esszéképregényét: kitér az alakok absztrakt vagy kevésbé absztrakt voltának jelentőségére, a képkockák egymáshoz való viszonyára, magára a képkockára, annak formájára, a hangulatábrázolásra, vagy éppen a képek és nyelv viszonyára a képregény médiumán belül.

A képkockákban megjelenő alakok megrajzoltsága, a rajzok stílusa

természetesen a képregényrajzolók szerint változik, azonban fontos megemlíteni, hogy a képek valóság-hűsége vagy absztrahált volta jelentős mértékben meghatározza a befogadást. Hasonlóképpen van ez a nyelv esetében is: „A szó minél bátrabb, direkter, annál alacsonyabb szintű megértést igényel, annál gyorsabban felfogható, és jobban hasonlít a képre.” Ahogyan ez – megfordítva – a képre is igaz: „Minél elvontabb egy kép, annál inkább *hasonlít a szóra*, és annál jobban hagyatkozik a megértésre.” S minthogy a képregény a kép és a szó ilyen vagy olyan összefűzéséből keletkezik, McCloud ezen megállapításai rávilágítanak arra, hogy a kép és a nyelv játékából milyen lehetőségek szülehetnek. Egyfelől: „Az egységes képregény nyelv igénye ahhoz a centrumhoz vezet bennünket, ahol kép és írás csupán ugyanannak az éremnek két oldala.” Másfelől: „A képregény magas szintre fejlesztésének igénye viszont kifelé vezet bennünket, ahol a szó és kép leginkább elválik.” Az absztrakciók különböző szintjeit a szerző egy egyenlő oldalú háromszögben vázolja fel, amelyben a bal oldali sarokban található a „valóság”, a jobb oldaliban a nyelv, s a tetején pedig a képi sík. A bal oldali sarokban a valóság-realisztikus ábrázolásmód található, a háromszög tetején pedig egy olyan képi valóság, ahol a vonalak, görbületek csupán önmagukért vannak, nem mutatnak túl megrajzolt voltukon: csupán önmagukat jelentik. Például Milton Caniff – kalandokat vadászó pilótahőse – Steve Canyonja (realisztikus vonalakkal megrajzolva) a bal oldalon található, Frank Miller Batmanje szintén a bal oldalon, viszont már fentebb, leegyszerűsített vonalai okán közelebb a képi síkhoz, Hergé punkfrizurás, ma már a bel-

ga képregény klasszikusának számító, nyomozói karrierjéről híres Tintinje pedig a jobb oldalon, közel már a nyelvi határvonalhoz, ahogyan szintén itt futunk szembe Art Spiegelmann holokausztot bemutató, önéletrajzi remekműve, a *Maus* című képregény állatfiguráival. Míg azonban sokan azt hiszik, hogy a képregény sikeressége csupán a képregényfigurák megrajzoltságán múlik, érdemes figyelni a panelek, avagy a képkockák elhelyezkedésére és a bennük megrajzolt mozdulatsorok váltakozására is.

A képkockák nem egyszerűen csak a képregény kivitelezésének eszközei,

ennél sokkal nagyobb a jelentőségük. Az egymás után következő panelek segítségével válik érzékelhetővé az olvasó számára az idő, tehát az időt a tér segítségével észlelhetjük. Ahogy sorjáznak a képkockák, úgy telik az idő; természetesen ez ismét problémát okoz, hiszen az ábrázolt jelenettől és a rákövetkezőtől függ, milyen gyorsan vagy éppen lassan telik az idő. Ha az egyik képkocka egy lecsukott szemet, a következő meg egy kinyitottat ábrázol, akkor a két panel között eltelt idő csupán egy pillanat. Azonban az is előfordulhat, hogy egy hosszabb képkocka fél- vagy egypercnyi elbeszélte időt is megjelenít. Ahogyan az olvasó magától értetődően összeolvassa a paneleket, a keretezés folyamatát végzi. McCloud keretezésnek nevezi azt a folyamatot, melyben a befogadó a különböző, egymás után következő képkockákat összeköti, s egységes – térben és időben – zajló cselekménnyé, cselekménysorrá alakítja őket. S itt kell megemlítenünk a narrációs technikák elemzését is, melyet a szerző hat (panelről panelre történő) váltás segítségével kísérel meg bemutatni: pillanatról pillanatra, cselekményről cselekményre, szereplőről szereplőre, jelenetről jelenetre, nézőpontról nézőpontra, s végül az utolsó és legritkábban használt a logikai ugrás. Felmérése alapján a képregényrajzolók többsége a cselekményről cselekményre való váltást használja leginkább, s emellett a szereplőről szereplőre, jelenetről jelenetre való váltások is gyakoriak, viszont McCloud különbségeket mutat

ki a nyugati és a keleti képregények technikai között. Ez utóbbiak gyakran használnak késleltető, elkalandozó megoldásokat, amely megoldások a nyugati képregénytípusra kevésbé jellemzőek.

Minden elméleti és tudományos megállapítás ellenére is Scott McCloud *A képregény felfedezése* című munkája izgalmas és érdekesítő olvasmány, s nemcsak azoknak, akik eddig is a képregény szerelmesei voltak, hanem azoknak is, akik mindaddig nem szenteltek túl nagy figyelmet e művészeti ágának. Talán főként ez utóbbiaknak ajánlom: e képregény segítségével esetleg megszüntethetik negatív előítéleteiket, berögzült nemtetszésüket ezzel az igenis figyelemre érdemes művészettel kapcsolatban. A szerző-elbeszélő néhol gunyoros, gyakran ironikus stílusban folyamatosan kérdéseket tesz fel, melyeket hol megválaszol, hol nyitottan hagy. S néhol – talán hosszúra nyúlt fejtegetései közben – kilép a képkockából, és kérdéseit egyenesen az olvasónak szegezi. Úgy tesz, mint egy valódi – kicsit túlképzett – képregényfigura. Ha pedig mi, olvasók, merünk végre belépni a képregény rejtélyekkel, humorral, tragédiákkal fűszerezett világába, csodálatos élményben lehet részünk.

(Scott McCloud: *A képregény felfedezése*. Ford.: Bánföldi Tibor, Kepes János. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2007. A két képkocka részlet a kötetből.)

Vincze Ferenc

Az erdő és az ember

Sok évvel ezelőtt az egykori Erdőmérnöki Főiskola könyvtárában, forrásművek után kutatva, egy régi gót betűs, német nyelvű erdőművelési szakkönyv előszavában elgondolkodtató írásra akadtam. Az előszó számomra érdekes részét lefordítottam, amely az eredeti közlési forma megtartásával a következőképpen szól:

Ha az emberek elhagynák Németországot, azt 100 év múlva teljesen erdő borítaná. Ez utóbbi mentesülve minden használattól, termékenyebb talajt hozna létre, és az erdők nemcsak nagyszerűbbek, hanem termékenyek is lennének.

Ha az emberek ismét visszatérnének és újból olyan hatással lennének az erdőre, mint most, a fahasználat, a legeltetés és a lombgyűjtés révén, akkor a leggondosabb erdőápolás mellett is az erdők silányabbakká és kevésbé termékenyekké válnának.

Az erdők ott alakultak ki, legszebben ott fejlődnek, ahol nincs ember – és következésképpen ott, ahol nincs erdészeti tudomány: ezért teljes mértékben igazuk van azoknak, akik azt mondják: „Egykor nem volt erdészeti tudomány, de voltak erdők, ma azonban van erdészeti tudományunk, de nincsenek erdeink.” Más módon a következőképpen fejezhetjük ki ugyanezt: „Egészségesebbek azok az emberek, akiknek nincs szükségük orvosra, azoknál, akiknek arra szükségük van”, ebből nem következik az, hogy az orvosokat kell vádolni a betegségekért. Nem volna szükség orvosokra, ha nem lennének betegségek, és nem lenne szükség erdészeti tudományra, ha az erdőben nem lenne hiány. Ez a tudomány hiányban született és következésképpen hiány az ő szokásos kísérője. A mottó, amit fent idéztünk: „egykor nem létezett erdészeti tudomány... stb.” még találóbb, ha hozzátesszük: van erdészeti tudományunk, mert hiányoznak az erdők.

Az erdészeti tudomány nem varázsszer, ebből következik: semmit sem tud tenni a természet múlása ellen. A híres Verdey mondta: „A jó orvos hagyja az embereket meghalni, a rossz orvos elpusztítja őket.” Ugyanígy joggal mondhatjuk: a jó erdész hagyja azt, hogy a legragyogóbb erdők leromoljanak, a rossz erdész maga rontja le azokat.

Mint ahogy a jó orvos sem tudja megakadályozni azt, hogy az emberek meghaljanak, mert ez a természet rendje, úgy a legjobb erdész sem tudja meggátolni azt, hogy a múltból visszamaradt erdők, ahol a favágók megjelennek, kevésbé tartósakká ne váljanak azoknál, amelyeket az ember a használatoktól megkímél.

Németország egykoron terjedelmes, szép és termékeny erdőkkel rendelkezett. A gazdag erdők elszegényedtek, a termékeny erdőkből terméketlen bozót lett. Az emberiség minden egyes generációja egyre szegényebb erdőt látott. Itt-ott még megcsodálhatunk néhány hatalmas tölgyet vagy fenyőt, amelyek gondozás nélkül nőttek fel, és az az érzésünk támad, hogy semmiféle emberi művészet és ápolás sem teszi lehetővé azt, hogy hasonló fákat neveljünk. Ezeknek az óriásoknak az unokái már a közelgő pusztulás jeleit

mutatják mielőtt szüleik méretének a negyedrészt elérnék, és nincs az a művészet, nincs az a tudomány, amely létre tudna hozni a lesóványodott talajon olyan kiterjedésű erdőket, amelyeket ma itt-ott még vágnak.

Használatok híján az erdő talaja állandóan javul; ésszerű használatok mellett állandósul a természet egyensúlya; ésszerűtlen használat esetén a degradáció folyamatos. – A jó erdész kiszedi a magasabb hasznot az erdőből anélkül, hogy a talaj lepusztulna; a rossz erdész előmozdítja a talaj leromlását és a hozam csökkenését.

Nehezen ítéelhető meg, hogy bizonyos üzemmód mennyire használható vagy árthat az erdőnek. A valós erdészeti tudománynak az általános ismereteknél többet kell felölelnie. Az erdészeti tudomány a természet ismeretén alapszik, minél mélyebbre hatolunk bele, annál nagyobbak azok a mélységek, amelyek élénk tárulnak.

Tharandt, 1816. december 21.

Heinrich Cotta¹

Akkor az első öt éves terv idején, a nagy ívű természetátalakítási elképzelések korában, nem illett pesszimista megnyilatkozásokkal foglalkozni, így a fordítást a többi feljegyzés közé, egy dossziéba tettem. Jóval később a rangos olasz erdészeti folyóirat, az Italia Forestale 1973.4. számának hasábjain ugyanezt a szöveget olvastam, jelezve, hogy az olaszok másfél száz év múltán érdeemesnek tartották a sokat mondó sorok közlését.

A közelmúltban, irataim rendezgetése közben, kezembe akadt néhány megsárgult papírlap, amely a fent ismertetett fordítást tartalmazza. Újból elolvasva az a meggyőződésemmé érlelődött, hogy H. Cotta meglátásai ma jóval időszerűbbek, mint annak idején voltak, így vétek lenne azokat egy féltve őrzött műemlék jellegű könyvtár valamelyik polcán, feledésbe ment írásműként, sorukra hagyni. Az erdészeti tudomány és az erdők degradációjának Cotta által értelmezett viszonya továbbgondolkodásra kell hogy készítessen bennünket.

Az első kérdés, amely az idézett szöveg tanulmányozása során felvetődhet, az, hogy miért juthatott a neves szerző a XIX. század elején erre a borús hangulatú álláspontra?

Cotta korának legnevesebb erdészeti szaktekintélye volt, erdőműveléstan könyve, az *Anweisung zum Waldbau* hat kiadást ért meg, hazájának erdőgazdasági viszonyait nyilván jól ismerte. „Németország egykoron terjedelmes, szép és termékeny erdőkkel rendelkezett” – állapította meg. A XVI–XVII. században az iparosodás kibontakozása és a népesség számának gyarapodása folytán a bányák és kohók közelében, valamint a népesebb települések környékén rendszerezesebbé váltak a nagy kiterjedésű fakitermelések, kialakult a tarvágásos erdőgazdasági üzemmód. Az akkori fahasználati módszernek az volt a sajátja, hogy az állományt letarolták, majd a területet magára hagyták. A csupasszá vált területen a csapadékvíz és a szél a talajt megbontotta, az évszázadok során felgyülemlett humuszréteg gyors bomlásnak indult, a talaj erodálódott. Az állományalkotó

¹ H. Cotta (1763–1844) neves német erdőművelő, a szászországi Tharandt Erdészeti Akadémiájának alapítója és tanára volt.

fák jó regenerálódó képessége következtében az erdő ugyan felújult, de a sarjeredetű faegyedek fejlődése hamar lecsökkent, és alaki tulajdonságaik is sokkal rosszabbak lettek, mint a korábbi állomány mageredetű egyedeié. Az erdő degradációja különösen a második, harmadik letermelés után volt szembetűnő. Cotta az erdő leromlásáért elsősorban a talaj erózióját tette felelőssé.

A *tarvágásos üzemmód* kialakításában Németország élen járt. A kedvezőtlen tapasztalatok halmozódásával fokozatosan áttértek a termőhely hasznosíthatóságát jobban szolgáló erdőművelésre (Holzzucht – Waldbau). Olyan tudományosan kidolgozott termőhely-osztályozási, állomány-felújítási, állományápolási, erdővédelmi, fatömeg-meghatározási és erdőérték-számítási eljárások születtek, amelyek lehetővé tették az ésszerűbb használatokat. Ezt az ismeretanyagot nevezte Cotta *erdészeti tudománynak*. E felismerések nyomában olyan törvények születtek, amelyek az erdővagyon megőrzését voltak hivatva szolgálni. Cotta erdészszívvvel érzett és dolgozott, emellett racionálisan gondolkozott, szem előtt tartva a gazdasági élet követelményeit.

„Az erdészeti tudomány a természet ismeretén alapszik” – állapította meg a neves szerző 191 évvel ezelőtt. Az azóta eltelt időben a természet kutatásának és megismerésének eredményei nagymértékben gazdagították az erdészeti tudományt is. Ebből az ismeretanyagból az erdész számára az élővilág és a környezet kapcsolatával foglalkozó tudományterületnek, az ökológiának van különös jelentősége. Az ökológiai ismeretek elterjedése az erdő és az ember viszonya vonatkozásában jelentős szemléletváltozást eredményezett.

A modern környezettudomány, az *ökológia* az erdőt egy erősen összetett, jól szerveződött, fajokban és egyedekben gazdag életközösség kapcsolatrendszerének fogja fel, amelyben a változatos és nagyszámú élő szervezet a naptól származó, a zöld növény által megkötött energiát hasznosítja. Az életközösség tagjai közt fennálló kapcsolatrendszereket *ökoszisztéma* névvel jelöli a szakirodalom. Az erdőben bonyolult anyag- és energiaforgalom teljesül. Az erdő növényei által a fotoszintézis révén létrehozott szerves anyag, a *fitomassza* többféle úton-módon használandó fel. A fotoszintézis termékeinek egy része a légzés révén az életfolyamatokhoz szükséges energiaigény fedezésére fordítódik. Más része az elhalt levelek, elszáradt gallyak és egyéb leváló növényi részek formájában lehullik és a talaj humusztartalmát gazdagítja. Jelentős része az erdőben élő állatok táplálékául szolgál. A fatermetű növények által létrehozott szerves anyagnak csupán 60-70 %-a rakódik le szilárdító szövetként a törzsben és a hatásrendszerben.

Annak érdekében, hogy az erdőnek mint életközösségnek működését megértsük, érdemes az ott élő szervezetek kapcsolatrendszerét szemügyre venni. A fejlett ökoszisztémák 4 működési elemet tartalmaznak: 1. Élettelen anyagokat (víz, széndioxid, ásványi tápanyagok), 2. Termelő szervezeteket, amelyek szerves anyagokat állítanak elő (zöld növények), 3. Fogyasztó szervezeteket (főként állatok, ezek lehetnek növényevők és húsevők), 4. Lebontó szervezeteket (baktériumok, gombák), amelyek az összetett szerves vegyületeket egyszerű szerves vagy szervetlen anyagokká alakítják át. Az egymásra épülő szervezetek anyagcseréje alakítja ki a táplálkozási láncokat, amelyekben az erdő anyag- és energiaforgalma bonyolódik. A működő elemek sokoldalú kölcsönhatása révén kiegyensúlyozott rendszer jön létre, amely *stabilitása* által képes az idegen hatásokat tompítani (ökológiai stabilitás). Ha a táplálkozási láncban valamelyik

elem, valamilyen oknál fogva túlsúlyba kerül, az ökoszisztéma stabilitása felborul, a rendszer működése zavart szenved. A közép-európai lomberdőkben kialakult táplálkozási láncokban fontos szerepet játszanak a lombfogyasztó rovarok és a vadállomány. A lombfogyasztó rovarok hernyói általában a tavaszi-kora nyári időszakban rágnak. Tömeges fellépésük az énekes madarak költési időszakára esik, amikor azok fiókáik felneveléséhez nagy mennyiségű tápanyagot igényelnek. A hazai erdőkben terített asztal várja őket. Példaként említjük meg, hogy egy dél-somogyi tölgyesben makktermésfokozás céljából az 1980-as években rovarölő szerekkel repülőgépes permetezést végeztek. Az elpusztult és a talajra hullott rovarok száma megközelítette a négyzetméterenkénti ezres nagyságrendet. Erdeinket gazdag madárvilág lakja. Ha a madárdalos erdőt mint ökoszisztémát vizsgáljuk, arra is érdemes gondolnunk, hogy az énekes madarak a lombot rágó rovarokon keresztül a fáktól vonják el a szerves anyagot. Az asszimiláták nem a törzsek faanyagát gyarapítják, hanem a táplálkozási lánc csatornáin keresztül a növényevő és a rovarevő fogyasztók hasznosítják azokat. A produktivásban érdekelt erdőgazda szemszögéből nézve a madárdalos erdő a faanyag-köbméterek százaiba kerül. A néma erdő még többbe!

Míg a lombfogyasztó rovarok a felső szintekben tevékenykednek, addig a vadállomány az erdőtársulás alsó szintjében fogyaszt. A fás növény – emlős állat táplálkozási láncban a szarvas játssza a legjelentősebb szerepet. A tarvágásos gazdálkodás és a sarjerdő üzemmód kedvezett a szarvas elszaporodásának. A tarvágás után sűrűn felverődő sarjak egyrészt jó búvóhelyet nyújtanak a vadnak, másrészt a könnyen elérhető fiatal hajtások, amelyek a téli időszakban a szarvas fő táplálékát képezik, biztosítják a kritikus időszak túlélési lehetőségét. Az elszaporodáshoz az is hozzájárult, hogy az ember kiirtotta a szarvasállományt féken tartó csúcsragadozókat (pl. a farkast). A népes szarvasállomány rágásával akadályozza az erdő felújulását, számos gazdaságban komoly gondot okoz az erdőművelőnek. Azonban ahogy a madárdal nélküli tavaszi erdőt, úgy az őszbe forduló erdőt is nehéz elképzelni szarvasbőgés nélkül.

A baktériumok és a gombák többnyire az erdő talajában végzett lebontó tevékenységükkel biztosítják az ökoszisztéma stabilitásához szükséges anyag- és energia-körforgalmat.

H. Cotta írásának sajátos vezérgondolata: ha az emberek elhagynák Németországot, azt 100 év múlva teljesen erdő borítaná. A szerző ez irányú vélekedése az akkori ismeretek alapján bizonyára helytálló volt. Azonban az emberi kultúra hatására Németországban és Európa számos államában az erdők térfoglalása, a maradék állományok fafaj-összetétele és -szerkezete alaposan megváltozott. Az eredetileg vegyes korú, elegyes állományok a fahasználatok következtében elegyetlen, egykorú állományokká alakultak át. Ha Cotta ma élne, valószínűleg az előző bevezető mondatát másképp fogalmazná.

Hazánkban a klímaviszonyoknak megfelelő eredeti összetételű erdők eltűntek, a maradék erdőterületünk nagy részét természetes eredetű *gazdasági erdők* foglalják el. A természetközelséget különböző típusú állományok képviselik, a legnagyobb változást az erősen átalakított ún. származék erdők mutatják. Egyre nagyobb területet foglalnak el a fatermesztési célú *ültetvények* (lignikultúrák), amelyek csak a művelési ág és a vonatkozó joggyakorlat tekintetében nyilvánulnak erdőnek, ökológiai értelemben nem, mivel az élet-

közösségek stabilitását biztosító rendszer nem alakul ki bennük. Ezek legtöbbször szelektált vagy rokon fajok keresztezése útján előállított gazdasági fajtákból állanak. Létesítésük és fenntartásuk munka- és energiaigényes. Mivel a természetes ökoszisztémákban rendszeresen jelen lévő fogyasztók náluk hiányoznak, a gazdaságilag hasznosítható produkciójuk meghaladja a természetes eredetű erdők hozamát (pl. akác, nemes nyár ültetvények).

„Az ésszerű használatok mellett állandósul a természet egyensúlya” – olvashatjuk a könyv előszavában. Felvetődik a kérdés, hogy mit értünk ma az erdő ésszerű használatával? Nyilvánvaló, hogy a megmaradt (mintegy 12%-os területarányú) természetes erdeinkben a jelenlegi tarvágásos fakitermelési módszer ökológiai szempontból tarthatatlan. Olyan kíméletes fahasználatok szükségessé válnak, amelyek alkalmazásával elkerülhetjük az erdei ökoszisztémák egyensúlyi folyamatainak tartós megbontását. Ilyenek az állomány kitermelésre érett fáinak fokozatos kivágásával történő *szálalásos* eljárások. Ezek az eljárások megőrzik a természetes erdőtársulások ökológiai struktúrájának két legfontosabb elemét, nevezetesen: a vegyeskorúságot és az állandó borítotttságot. Mivel a *szálalásos* üzemmód a kitermelési és anyagmozgatási nehézségek miatt nagy figyelmet kívánó, költséges eljárás, ezért a szakemberek célszerű módosításokkal a *szálalásos* kitermelés különböző formáit dolgozták ki. Ilyen az erdőművelésben egykori professzora, Róth Gyula által kidolgozott *vonalas szálalás*, amelynél a terepen egymástól bizonyos távolságban kitérített vonalak mentén bontják meg az állományt (ún. *szálalóvágásos eljárás*), így a vonalak nyomán kitermelt faanyag kiközéltetése a visszamaradt állomány fáinak károsítása nélkül megoldható.

E kíméletesebb, korszerű kitermelési eljárások alkalmazásának lehetőségei mellett hazánkban uralkodó maradt a könnyen kivitelezhető tarvágásos módszer. A *vonalas szálalás* szélesebb körű alkalmazásának szükségessége azonban időnként felvetődik. Utoljára 1984-ben éppen a Magyar Nemzet hasábjain, az eljárás lelkes hirdetője, Szilágyi László erdőmérnök, a magyar erdők fatermőképességének növelése érdekében tett javaslatot a módszer mielőbbi bevezetésére. (M.N. 1984. aug. 28.) Írása akkor nem talált kedvező visszhangra. Az egyik ellenvetés az volt, hogy a *szálalóvágásos* üzemmód a hagyományos fatermesztési rendszerekhez képest nem növeli lényegesen a faállomány teljesítőképességét, a másik kifogás pedig az, hogy a *szálalással* együtt járó tágasabb növénytér nem tud a fa-törzseknek olyan kedvező alaki tulajdonságot és jó ágztisztulást nyújtani, mint a sűrűbb záródásban nevelt állomány azonos korú fáit. Bár azóta történtek lépések a korszerű erdőgazdasági módszerek bevezetésére, azonban a *szálalóvágásos* módszer aránya hazánkban kicsi, inkább csak kísérleti jellegű.

Az előadottak ismeretében némileg talán enyhíthetünk Cotta pesszimizmusán, miszerint: a jó erdész hagyja, hogy a legragyogóbb erdők leromoljanak, a rossz erdész maga rontja le azokat. A neves szerzőnek nyilván megvolt az oka ilyen könnyen félremagyarázható megnyilatkozásra. A XVIII. század végén volt még bőven használatoktól megkímélt terület, a használatokat sem szabályozták szigorú törvények, helyenként lehetőség volt a kíméletlen erdőirtásra. Ma már a településektől távol levő erdők is fel vannak utakkal tárva, azokat rendszeres művelésbe vonták, az erdők nevelését modelltáblák részletekbe menően szabályozzák, az erdőrésztlet állapotát időszakonként ellenőrzik, így a rossz erdésznek nincs érvényesülési lehetősége. Azonban világszerte irtják az

erdőket, a Világfigyelő Intézet adatai szerint Földünkön évente mintegy 17 millió hektár erdőt tarolnak le vagy égetnek fel. Létfenntartó erőforrásainknak, így az erdőknek ilyen ütemű kiaknázása felveti a fenntarthatóság kérdését.

Maga a *fenntarthatóság* gazdasági kategória, a fenntartható társadalmi létet segítő tevékenység. A természetes erdő öntermelő-önfenntartó biológiai képződmény, fenntartási tevékenységet nem igényel. Azonban az erdő magára hagyása a civilizált társadalmakban nem cél, azok művelésbe vonása humán igényeket kiszolgáló folyamat. A fenntarthatóság elvi szinten egyszerű fogalom, jóllehet az erdők vonatkozásában némi pontosítást kíván. Produktíobiológiai szempontból az erdők fenntarthatósága: újjászületési lehetőség biztosítása a biomassza felhalmozási képesség megőrzésére. A fenntarthatóság kérdéskörének könnyebb áttekinthetősége céljából alkalmazhatjuk azt a népszerű modellt, amely a fenntarthatóságot mint a gazdaság, a társadalom és a környezet három egymást metsző köre közti egyensúlyteremtési lehetőségeket írja le.

Gazdaság. Az erdő fás szárú növényei által létrehozott faanyag egyrészt mint energiahordozó tűzifa, másrészt mint ipari alapanyag, széles körben keresett produktum. A faanyag iránti kereslet óriási, a természetes erdők nem képesek tartósan fedezni az igényt, ezért kell az erdőket mint megújuló természeti forrásokat kezelni, azaz mint természeti tőkével gazdálkodni velük. Az erdő akár állami, akár magánerdő, „korlátozott tulajdon”. A gazdálkodást hatóságilag jóváhagyott üzemtervek (erdőállomány-gazdálkodási tervek) szerint köteles a tulajdonos végezni. A terv szerinti gazdálkodás ellenőrzése az állam által szervezett és fenntartott erdészeti szakigazgatás feladata. Az erdők esetében tehát egy meglévő természeti tőke gazdaságilag szabályozott hasznosítására törekcszenek.

Az erdők fenntarthatóságának problémaköréhez szorosan hozzátartoznak a fatermesztési célú ültetvények. Létesítésük, fenntartásuk jelentős gazdasági erőforrást igényel. Szakasos üzemeltetésűek, letermelés után újra kell telepíteni őket, ezért időszakos tőkebefektetést igényelnek. A csökkent hozamú természetes erdők mellett jelentősen hozzájárulnak az ország faanyagszükségletének kielégítéséhez, ezzel mérsékelik a természetes eredetű erdőkre nehezedő gazdasági nyomást. Az utóbbi fél évszázadban végzett telepítések (mintegy 700 ezer hektár) jelentősen megnövelték hazánk erdőösültségi viszonyait és csökkentették a faimportot.

Az erdőkre nehezedő gazdasági nyomás azonban igen nagy. A profitérdektől vezérelt erdőgazdaság a minél nagyobb haszon elérésére törekszik, és ezt a rendelkezésre álló élőfakészlet fokozott kitermelésével érheti el a legkönnyebben. A törvényes korlátok megkerülésének több módja van. Általában a rövidebb termesztési ciklusok, vagyis az előre hozott vágásérettségi korok bevezetésével lehet fokozni a kitermeléseket. Ennek a törekvésnek az eredménye, hogy erdeinkben egyre fiatalabb korosztályok képviselik a természetes eredetű erdőket. A fenntarthatóság legdurvább megsértését az illegális fakitermelések jelentik. Szervezett bűnözői csoportok a törvényes előírások kijátszásával erdőrésztleteket termelnek le és szállítanak el, akár egyetlen éjszaka folyamán. Becslések szerint Magyarországon mintegy 1000 hektár erdőterületet tarolnak le évente illegálisan. A szálankénti falopások is jelentősek. Az ellenőrzés nehéz, mivel az erdőterület 40%-a magántulajdonban van, és a jogi szankciók visszatartó ereje sem elég hatásos.

Társadalom. Természeti környezetünk állapota, különösen az erdők léte és térfoglalásuk mértéke, nem csupán a gazdasági vezetésre tartozik, ez ma már társadalmi kérdés. Társadalmi ellenőrzés szükséges, mivel a gazdasági élet irányítói hajlamosak arra, hogy rövid távú célokért feláldozzák a jövőt. Magyarország a két világháborút követően eleve degradált és a rossz gazdálkodás következtében kitért erdőket örökölt, ezért az erdőgazdálkodás megkülönböztetett figyelmet érdemel. Közvéleménykutatások tanúskodnak arról, hogy egyre többen aggódnak a környezeti problémák, így az erdők állapota miatt. Egyének és a környezettel foglalkozó civil szervezetek részéről gyakran éri az a vád az erdészeket, hogy irtják az erdőt. Az erdész szakma természetesen és megtisztelőnek veszi a szélesebb körű véleménynyilvánítást. A realitások szem előtt tartásával azonban tudomásul kell vennünk, hogy az erdő nem önmagáért való természeti kincs, a favágók időnként megjelennek erdeinkben, és az ő tevékenységük az, ami leginkább felkelti a kívülállók figyelmét. Azonban az erdésznek az értékes faanyagot termelő tevékenysége mellett egyre inkább meg kell felelni a társadalom közjóléti elvárásainak is. Az üdülési zónákban, nagyobb települések közelében elterülő erdők rekreációs funkciója kiemelt jelentőséggel bír. Az EU több országában olyan látványos rendezvények, mint az erdők hete, az erdők napja, hívják fel a figyelmet az erdőre és az erdőnek mint természeti alkotásnak a többcélú hasznosítási lehetőségeire. A köztudat formálása céljából fontos lenne az általános és középiskolákban az alapvető ökológiai ismeretek oktatása és a természet értékeinek megbecsülésére történő nevelés. Saját életüket gazdagíthatják azok, akik megtanulják felismerni az erdő ezernyi szépségét és csodáját.

A fenntarthatóság segítése érdekében sokat tehet a társadalom a fogyasztási szokások változtatásával is. Számos energiahordozó és ipari alapanyag van, amivel pazarlóan bánunk, így a faanyaggal is. Érdemes lenne felmérni, hogy hány tonna nyomdafestékkel szennyezett papírt dobunk ki hetente a szemétkosárba, amelyet szóróanyagként a postaládánkba vagy a lépcsőházunkba helyeznek. Az állami bürokrácia sem takarékoskodik a papírral, csupán a parlament évente 36 tonna papírhulladékot termel. A fát tüzelőberendezéseinkben alacsony hatékonysággal égetjük el. Az meg aggályos és elgondolkoztató, hogy évente mintegy 1.5 millió m³ fát exportálunk (összes kitermelésünk 7.5 millió m³) olyan országokba (pl. Ausztria), ahol az erdőt ténylegesen nemzeti kincsnek tekintik. A megfelelő felvilágosítással bátorítani kell az embereket arra, hogy saját otthoni térségükben védjék meg a természeti kincseiket. Az erdők stabilitásának hosszútávú fenntarthatóságát leghatásosabban a helyileg érdekelt társadalmi csoportok képesek biztosítani.

Környezet. Az erdők esetében a fenntarthatóság sarokpontja az ökológiai stabilitás, amelyet a környezeti tényezők befolyásolnak. Ökológiai értelemben a környezet nem csupán az élő objektumot körülvevő tér, hanem mindazok a külső vagy belső tényezők, amelyek a társulást alkotó egyedek életfolyamataira hatnak (fő kritérium a hatás). Az abiotikus környezeti tényezők önmagukban a stabilitást, illetve a fenntarthatóságot ritkán veszélyeztetik, mivel értékeik általában a társulás toleranciahatárain belül mozognak.

A környezeti tényezők közül, az erdőt kisajátító uralkodó fogyasztó, az ember hatása a természetes eredetű erdők fenntarthatóságára a legjelentősebb. Azon a közvetlen hatáson kívül, hogy gazdálkodása során kitermeli az öko-

szisztéma meghatározó komponensét, a fitomasszát, számos közvetett hatást is kifejti. Az ember mint fogyasztó az erdőt nem táplálékforrásként hasznosítja, hanem a faanyagot elégeti (az iparilag hasznosított faanyag is végső soron erre a sorsra jut), ezzel az élettanilag fontos tápanyagok természetes körforgalmát zavarja meg. Égetéskor az organikusán kötött szén és nitrogén gázok alakjában a légkörbe távozik. A termőhelyet az utóbbi elem eltávolítása érinti érzékenyen, ugyanis a nitrogénoxidok alakjában a légkörbe jutott tápelemnek csak jelentéktelen része jut vissza a csapadékvízzel az erdő talajába. A mikrobiológiai nitrogénkötés lassú folyamat, így a talaj nitrogénkészlete a használatok során folyamatosan csökken. Ez a táplálkozás-élettanilag fontos elem több élettani folyamatot befolyásol, ezért az erdőtalajok termőképességének az egyik legkritikusabb tényezője. (A mezőgazdaság, szerves trágya formájában, részben visszajuttatja a természetés során kivont nitrogént a talajba.) A faanyag elégetése következtében a légkörbe juttatott széndioxid elvileg ugyan növeli a fotoszintetikus szénasszimiláció sebességét, de a fosszilis energiahordozók elégetése során a légkörbe került gázokkal együtt az üvegházhatásként ismert káros környezetterhelés legfőbb okozója.

Egyéb fontos elemek (hamualkotórészek), mint a kálium, magnézium, foszfor és a vas a fahasználatok során kikerülnek a tápelemek természetes körforgalmából. Minél rövidebb a természetési ciklus, annál jelentősebb a tápanyag-eltávolítás, ugyanis a vékony választék 2-3-szor annyi hamualkotórészt tartalmaz, mint az érett (gesztesedett) faanyag. A talaj elszegényedését fokozza, hogy a profitszerzésre kényszerülő erdőgazdaság a vékony választékot is felaprítja és elszállítja a termőhelyről.

Ezekhez a tápanyagforgalmat befolyásoló ökológiai hatásokhoz egyéb humán eredetű kedvezőtlen hatások is társulnak. Egyebek közt az ipartelepeken elégetett szén és kőolaj sok kéndioxidot juttat a légkörbe. Ez a gáz a levegő páratartalmával kénessavat, illetve kénsavat képez, amit a csapadék savas eső formájában a talajba juttat. A savas eső kedvezőtlenül befolyásolja a talaj kémiai állapotát, mivel olyan fontos tápanyagok, mint a kálium és a magnézium a talaj felső rétegéből kimosódnak, ezáltal a fák gyökerei számára elérhetetlenekké válnak. A folyamatban felszabaduló alumíniumionok a hajszálgyökerekre és a fák gyökereivel együtt élő gombafonalakra (mikorrhiza) toxikus hatásúak. Mindezekhez hozzájárulhat több ipari üzem által kibocsátott fluor és egyéb veszélyes anyag leveleket károsító toxikus hatása.

A felsorolt ökológiai tényezők előmozdítják az erdők degradációját. Hatásuk lassan érvényesülő, a változás rövid távon nem szembetűnő. Amerikai ökológusok az ilyen hatást a főtt béka tünetegyüttes jelenségéhez hasonlítják. A lábasnyi lassan melegített vízbe helyezett békák nem képesek a folyamatos, de számukra halálos változás észlelésére. A nagy ökológiai lábos alatt a lángot a bővített újratermelés címén fokozódó használatok és az említett kedvezőtlen környezeti hatások együtt táplálják.

A háromkörös modellt számos hibája miatt sokan támadják, azonban alkalmas arra, hogy az erdők fenntarthatóságában szerepet játszó tényezők kapcsolatrendszerét feltárja. A felvázolt modellből világosan kitűnik, hogy az egyensúlyteremtésben a meghatározó szerepet az emberi szféra játssza. A gazdasági tevékenység valamikor eszköz volt egy cél, nevezetesen az emberi jólét

eléréséhez. Ma a gazdaság egyre inkább cél önmagában, amely a környezetet feláldozza saját maga fenntartása érdekében. A gazdaság vezeti a társadalmat, és mint meghatározó tényező hat a fenntarthatóságot befolyásoló környezetre.

Fejttegetéseinkből kisejlik, hogy az erdő és az ember viszonyában jó lenne figyelembe venni a függőség irányultságát, nevezetesen: az embernek szüksége van az erdőre, az erdőnek viszont nincs szüksége az emberre. Bizonyos, hogy az erdő túl fogja élni az embert, kérdés csupán az, hogy az emberi civilizáció milyen élőhelyeket hagy maga után? Cotta előszavának általunk kiemelt mottója: „Ha az emberek elhagynák Németországot, azt 100 év múlva teljesen erdő borítaná” – nem biztos, hogy ma megalapozott vélemény lenne. A neves szerző feltételezésének analógiájára el lehet játszani a gondolattal: Ha az emberek elhagynák a Kárpát-medencét, milyen növénytakaró foglalná el az elnéptelenedett térséget? Leghamarabb az eredeti ártereiket visszafoglaló nagy folyók lapályain elterülő térségeket foglalná vissza a lágy lombos fajokból álló galériaerdők, ahol jelentős szerepük lenne a gazdasági nyárfajták sajátos utódpopulációinak. A műveléssel felhagyott, kiszarolt, elgyomosodott mezőgazdasági területeken eleinte, minden bizonnyal, kökényből, galagonyából, vadrózsából álló bozót alakulna ki, amelybe idővel széjjel terjedő lombfák, mint a kőris, juharok, szilek telepednének be. A Duna–Tisza köze homokhátságán elkorcsosult akác sarjcsoportok küzdenének az életben maradásért. Az ember szabályozó tevékenysége alól kiszabadult szarvas nyilván jelentősen hátráltatná a zárt fás társulások újraszerveződését. A természetes erdeinkhez hasonló fás társulások kialakulásához 100 évnél biztosan több időre lenne szükség.

Ezzel a képzeletbeli erdőképalkotással nem célunk valamiféle rémlátomás előrevetítése, csupán az erdők jelenével és jövőjével kapcsolatos aggodalmunknak kívánunk kifejezést adni és a természeti értékeink iránti felelősségtudatot erősíteni. Az emberiségnek egy korábban nem tapasztalt kihívással kell szembenéznie: a természeti erőforrások túlzott kihasználásának a tényével. E természeti erőforrások közt az erdők vannak leginkább kitéve annak, hogy feláldozzák őket a gazdasági fejlődés fenntartása érdekében. A napjainkban bekövetkező globális környezeti változások egyértelműen figyelmeztetnek bennünket arra, hogy a természeti javak és erőforrások jelenlegi kihasználása túllépi a Föld hosszabb távú teherbírását. Az ökológiai jövő és a fenntartható gazdasági fejlődés közti mezsgye szűk, amelyen a társadalomnak haladni lehet.

Szemléletformálás céljából érdemes felidézni a magyar természetvédelem XX. századi apostolának, Kaán Károly erdőmérnöknek a természet kultuszának erősítésére ösztönző sorait: „... az a benyomásunk, mintha az idők során a kultúrában előrehaladott emberek fokozott öntudata a földi boldogulásuk előfeltételei értékelésénél lebecsülte volna a semmivel sem pótolható természeti alkotások nagy jelentőségét. Az az érzésünk, mintha túl is akart volna tenni a természet remekbe teremtett és kellően meg nem becsült alkotásain. Mert a lakott helyek nagyobb körzetében elpusztította a természeti alkotásokat és nem azok mellett, vagy azok közelében, hanem azok romjain keresett helyet alkotó ereje és zsenije talán természetfölöttinek is vélt munkájához.” (Természetvédelem és természeti emlékek. 1931)

Dr. Vancsura Rudolf

Pénzes sarok

Vígyszínházi részvény

Az OTP Bank Pénzügytörténeti Gyűjteményéből
(Budapest, V. kerület, Vigyázó Ferenc u. 6. Telefon: 473-5617)

Pénzügytörténeti gyűjteményünkben a pénzintézetek írásos és tárgyi emlékei mellett számos gazdasági társulás értékpapírai is fellelhetők, egyebek között a fővárosi Vígszínház egyik részvénykibocsátásának dokumentuma is.

A Magyar Vígszínház Rt. 1922-ben kibocsátott 400 korona névértékű, névre szóló részvénye

A színházat Magyar Vígszínház Részvénytársaság néven alapították 1894. január 28-án, 100.000 korona alaptőkével.

Az egykori Lipót körúti (ma Szent István krt.) ékességet az Európa-szerte számos színházat épített osztrák építész, Fellner Ferdinánd (1847–1917) tervei alapján emelték.

A megnyitóra 1896. május 1-jén került sor, Jókai Mór *Barangok* című drámájának bemutatásával.

Szlanka András,
gyűjteményvezető

Drámatájak

„A mindenek feletti individuum korát éljük, a fiatalabb írógenerációkat – úgy tűnik – vagy egyre kevésbé érdekli a közösségek sorsa, múltunk és jelenünk közösen átélt, lényegi eseményei, vagy talán egyelőre még nem képesek fogást találni a társadalmi és történelmi léptékű jelenségeken.” (Radnóti Zsuzsa)

„Úgy vélem, ma a színházak látogatóközönsége klasszicista ízlésű, arra szocializálódott, hogy a színháznak szórakoztatnia és mintát, értéket kell nyújtania. Inkább a széppel, a jóval, a bájossal, a kedvessel, a fel-emelővel akar találkozni – a nagyszínpadon.” (Minya Károly)

„A színész tehát eredendően az abszolútum birtokosa, ám amint az éppen őt »lehetővé tevő« aktusok »megtörténnek«, (át)él(het)ővé válnak benne, meg is szűnik az abszolútum – hiszen a lehetőségeket rejtő aktusok immáron létezővé alakultak át.” (Deres Péter)

„Iszonyú veszteség, hogy az a dramatikus-nagyepikai alkotás, mely talán a kor világirodalmában is egyedül állt volna realitásigényével, lélekábrázolásának finomságával és történelmi hűsége törekvésével, nem készült el.” (Bodor Béla)

„Aki hosszú távra rendezi be az életét, annak több esélye van arra, hogy a sok rosszat elviselhetőbb arányban egyenlíti ki a jó.” (Görgey Gábor)

„néha semmi néha rossz / amikor jön s megbotoz / amikor jön s helyretesz / cellaajtón vasreteszt.” (Szilágyi Ákos)

„A férfit, akinek a tetemét tegnap olyan elővigyázatlanul, boncolás nélkül a vízbe dobták, aznap éjjel ismertem meg, amikor elhagytuk a konтиненst.” (Baráthy György)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt. (1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap ismeretterjesztés és környezetkultúra, valamint közművelődési kollégiuma és a Nemzeti Civil Alapprogram